

UDK 808.1 + 381.05 (05)

91191

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE
JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1971
1

IZDAJA - ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 19	ŠT. 1	STR. 1-112	LJUBLJANA	JAN.-MAR. 1971
-----	-----------	-------	------------	-----------	----------------

č 91191
+

VSEBINA

RAZPRAVE

<i>Jakob Rigler</i> , Akcentske variante II	1
<i>Jože Toporišič</i> , Sodobno slavistično jezikoslovje v Sloveniji	15
<i>Eugeniusz Czaplejewicz</i> , Strukturalizem v poljski literarni teoriji	31

OCENE — ZAPISKI — POROČILA — GRADIVO

<i>Jože Toporišič</i> , Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v Slovarju slovenskega knjižnega jezika I	55
<i>Boris Paternu</i> , Janko Kos: Prešeren in evropska romantika	75
<i>Jože Koruza</i> , Knjiga o repertoarju slovenskih gledališč	96
<i>Oton Berkopec</i> , Ivan Cankar v čeških prevodih in v luči češke publicistike od 1914 do 1918	105

CONTENTS

ARTICLES

<i>Jakob Rigler</i> , Accentual variants II	1
<i>Jože Toporišič</i> , Contemporary Slavonic linguistics in Slovenia	15
<i>Eugeniusz Czaplejewicz</i> , Structuralism in Polish literary scholarship	31

REVIEWS — NOTES — REPORTS — MATERIAL

<i>Jože Toporišič</i> , The orthography, orthoepy, and morphology in <i>Slovar slovenskega knjižnega jezika I</i> (A Dictionary of the Slovene Literary Language)	55
<i>Boris Paternu</i> , Janko Kos: Prešeren and the European romanticism	75
<i>Jože Koruza</i> , A book about the repertoires of the Slovene theatres	96
<i>Oton Berkopec</i> , Ivan Cankar in Czech translations and in the presentation of the Czech periodical press 1914—1918	105

Uredniški odbor: France Bernik, Vatroslav Kalenič, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede), Fran Petrè, Dušan Pirjevec, Jakob Rigler, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje)

Odgovorni urednik: Jože Toporišič

Naročila sprejema in časopis razpošilja: Založba Obzorja, 62 000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Jože Košar

Natisnila: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

*

Editorial Board: France Bernik, Vatroslav Kalenič, Boris Paternu (Editor in Chief for Literary Sciences), Fran Petrè, Dušan Pirjevec, Jakob Rigler, Jože Toporišič (Editor in Chief for Linguistics)

Editor: Jože Toporišič

Subscription and distribution: Založba Obzorja, 62 000 Maribor, Partizanska 5, Yugoslavia

Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana

PO 1106/1972

AKCENTSKE VARIANTE

II

Razširjenost metatonije v genitivu, lokativu in instrumentalu plurala akutiranih samostalnikov moškega spola je po narečjih in v govoru izobražencev različna. Nakazani so vzroki za opuščanje metatonije in relativna kronologija tega opuščanja v posameznih sklonih. S tem so pojasnjene tudi dvojnice pri tonemskem naglaševanju teh sklonov v slovenskem knjižnem jeziku.

The metatony of accent in the genitive, locative, and instrumental case, plural, of acuted masculine nouns is variously spread both in different dialects and in the speech of educated people. Reasons for the dropping of metatony are put forward, as well as the relative chronology of the dropping in the individual cases is presented. This provides also an explanation for the doublets in the tonemic accentuation of these cases in the Slovene literary language.

Ena od pomembnih variantnosti je tudi možnost različne intonacije v genitivu, lokativu in instrumentalu plurala akutiranih samostalnikov moškega spola.

Podatki o intonaciji v teh sklonih niso enotni. V genitivu plurala navajajo oblike brez metatonije: *brátov* (v začetku Valjavec¹, Šuman², Svane³) in z metatonijo: *brâtov* (Škrabec⁴, pozneje Valjavec⁵, Breznik⁶, Ramovš⁷, de Bray⁸); v lokativu in instrumentalu plurala pa oblike z

¹ Rad JAZU XLVIII, 1879, 131 in za druge podobne zglede še str. 132, 141, 148, 150, 153, 155, 157, 158-9, 163-4, 166, 168.

² Slovenska slovnica za srednje šole 1884, 20 (zglede *meč*), 26.

³ Grammatik der slowenischen Schriftsprache, Kopenhagen 1958, str. 32 (zglede *prst*), 37 (*hlev*), 39 (*cigan*).

⁴ Cv. XIV, 1895, 1b, 10d (zglede *greh*, *kovač*), 12c-d.

⁵ Rad JAZU CXXXII, 1897, 158. (Sprememba pač pod Škrabčevim vplivom.)

⁶ Slovenska slovnica 1916, 71 (zglede *jelen*), ⁴ 1934, 78 (zglede *rak*).

⁷ SR III, 1950, 19; SR IV, 1951, 157.

⁸ Guide to the Slavonic Languages 1951, 389 (zglede *rak*).

metatonijo (Škrabec⁹, Šuman², Valjavec^{1, 5}, Breznik⁶, Ramovš¹⁰, de Bray⁸, Svane⁹). Za sedanji knjižni jezik velja¹¹, da je v teh sklonih tonemska alternacija fakultativna (pri tipu *brät* so gen., loc., in instr. pl. akutirani ali cirkumfektirani, pri tipu *kováč, národ*, tj. z dolgim akutom v nom. sg., pa akutirani ali tudi cirkumfektirani).

Vzrok za fakultativnost intonacijskih alternacij v današnjem knjižnem jeziku je tudi pri teh sklonih mešanje v govoru izobražencev. To pa je pogojeno z različno močno razširjenim metatonijskim novim cirkumfleksom v slovenskih dialektih in pa z opuščanjem metatonij v kultiviranem govoru ob odpravljanju moderne vokalne redukcije ali ob zamenjavanju narečnih končnic s knjižnimi (npr. z *brätam* > z *brati* ipd.).

Medtem ko je pri opisnih deležnikih ženskega spola (obravnavano v članku Akcentske variante I¹²) metatonija — če izvezemo primere ob odpravljanju vokalne redukcije — verjetno še vedno v razširjanju, se v omenjenih sklonih moških akutiranih samostalnikov tudi še v zadnjem času verjetno izgublja.¹³

Razširjenost metatonij v genitivu, lokativu in instrumentalu plurala se v dialektih ne pokriva. Najmanj je metatonija razširjena v genitivu plurala. Omejena je v glavnem na dolenjske ter obsoške in beneške govore. Približno teritorialno razporejenost oblik *brátov* : *brätov* kaže skica. Tu naj bo navedenega še nekaj gradiva¹⁴: *brätrou* (Podklošter¹⁵,

⁹ Cv. XIV, 1895, 1b, 10d (zgleđ *greh, kováč*).

¹⁰ Za lokativ plurala SR III, 1950, 19.

¹¹ Rigler, JiS XI, 1966, 26-27. Slovar slovenskega knjižnega jezika I, 1970, LI-LII.

¹² Glej SR XVIII, 1970, 5-15.

¹³ Seveda ne povsod. Ponekod je dovolj močna, da prodira še v dativ plurala. To se zgodi zlasti tam, kjer je v dativu končnica *-im*, ki je bodisi po vplivu lokativnega *-ix* ali pa iz instrumentala, kjer je lahko kombinirana iz stare končnice *-i + mi* (eventualno tudi iz *-mi* > *-m̃* > *-əm* in po vplivu *-ix* > *-im*). V enem ali v drugem primeru se navadno z vplivom končnice prenese v dativ tudi lokativna oz. instrumentalna intonacija. V večini dolenjsčine je npr. akutirana intonacija v dativu plurala vezana na končnico *-am*, cirkumfektirana na *-im* (*-əm*): *brátam* (Raščica¹⁷, Sv. Gregor¹⁷, Ribnica¹⁷, Dolenja vas pri Ribnici¹⁷, Struge¹⁷); *brátam* in *brätam*, instr. je *brät* in *brätam* (Ig¹⁷); *brätim* (Hrastje pri Grosupljem¹⁸, Muljava¹⁷); *brätam* (Ambrus¹⁷, Zagradec¹⁷, Žužemberk¹⁷, Dobrnič¹⁷) itd.

¹⁴ Iz gradiva za SLA sem za gen. pl. lahko uporabil v glavnem samo primer *brat* (kolikor ima tudi ta zapisano vso sklanjatev). Le deloma sem včasih lahko upošteval tudi substantivizirano obliko *starši*. Ta primer je manj zanesljiv, ker je nastal iz pridevnika in se včasih razlikuje po sklanjatvi (zlasti

Rekarja ves¹⁵); *brátrou* (Podravlje¹⁶); *brátrou* (Kostanje¹⁶, Čahorče¹⁶); *brátrou*, *práhou*, *ráqou*, *sošédou*, *woi'exou*, toda arhaični brezkončniški gen. pl. *woi'ix* (Št. Jakob¹⁷); *brátru* (Hodišče¹⁶, Sveče¹⁶); *brátrou* (Slov. Plajberk¹⁶);²² *brátiu* (Sele¹⁶, Tinje¹⁶); *brótrou* (Kneža¹⁶); *brátoū* (Rinkole¹⁶, Vidra ves¹⁶); *brátoū* (Pliberk¹⁶);²² *brátru*, toda arh. gen. pl. *ariāx* (Ukve¹⁶); *brátre* s končnico *-e* v gen. pl. (Viskorša¹⁶); *brátru* (Matajur¹⁶, Jeronišče¹⁶, Dreka¹⁶, Ošne¹⁶, Robidišča¹⁶); *brātu*, *pârkju* »parkljev«, *matoxírju* »netopirjev« (Podbela¹⁸); *brátru* in *brātu* (Log pod Mangartom¹⁷); *brátru* (Trenta¹⁷); *brátu* (Kobarid¹⁶);²³ *brātu* (Livek¹⁶); *brātu*, *kuvâču* (Jezerca pri Drežnici¹⁷); *brâtaū* (Čiginj¹⁸, Zatoľmin¹⁸); *brátoū* (Rateče¹⁶); *brâtaū* (Kranjska gora¹⁸); *brátoū*, *fántou*, *grêjxou*, *kuvâčou*, *pískrou* (Dovje¹⁷); *brátoū*, *gwántou*, *sošéidou*, *pórstou* (Mojstrana¹⁷); *brátoū* (Srednja vas¹⁶, Breg pri Zasipu¹⁸, Radovljica¹⁸, Tržič¹⁶, Lom pri Tržiču¹⁸, Ljubno¹⁸, Preddvor¹⁶, Kokra¹⁸, Cerklje¹⁶, Primskovo pri Kranju¹⁸, Godič pri Kamniku¹⁷, Črna pri Kamniku¹⁸); *brátoū* (Selca¹⁶); *brátoū* (Stražišče¹⁸, Breg pri Kranju¹⁸); *brátoū* (Šenčur¹⁸, Smlednik¹⁸); *brâto* (Reteče¹⁸); *brātu* (Zg. Senica pri Medvodah¹⁸); *brátoū*, *grêxou* (Verje pri Medvodah¹⁷); *brátoū*, *grêxou* (Gameljnc^{17, 18}); *brátoū*, *fántou*, *grêxou* (Mengeš¹⁹, Domžale¹⁹); *brātu* (Dolsko¹⁸); *brátoū*, *fántou* (Laze¹⁷); *brátoū*, *lónceū*, *lóncoū* (Črnuče¹⁷); *brátoū* (Dobrova¹⁶); *brátoū* (Horjul¹⁶); *bráto* (Vrhnika¹⁸); *brátoū* (Vrhnika¹⁷); *brátoū* (Vnanje gorice^{18, 20}); *brátoū* (Logatec¹⁶); *brátoū* (Borovnica¹⁷); *brâto* (Rakitna¹⁷); *brātu* (Begunje pri Cerknici¹⁷, Cerknica¹⁸, Lipsenj pri Cerknici¹⁸); *brātu* (Vrhnika pri Ložu¹⁸); *brātu* (Nova vas na Blokah¹⁷, Dolenja vas pri Ribnici¹⁷); *brātu*, *fântu*, *grâixu*, *sošâidu*, *kovâču* (Ribnica¹⁷); *brātu* (Sv. Gregor¹⁷, Raščica¹⁷, Ig¹⁷, Hrašnje pri Grosupljem¹⁸); *brátoū* (Rudnik¹⁷, Studenec²⁰, Janče²⁰); *brátoū*, *fántou*, *grêxou*, redko tudi *brátoū* (Sostro¹⁷); *brātu* (Zg. Brezovo pri Višnji gori¹⁸, Muljava¹⁷, Ambrus¹⁷, Žužemberk¹⁷, Dobrnič¹⁷, Mirna¹⁷, Št. Rupert¹⁸); *brâtu*^u (Mokronog¹⁷); *brātu* (Novo mesto¹⁸); *brâtof* (Stari trg ob Kolpi¹⁶); *brâtóf* (Predgrad ob Kolpi¹⁸); *brâtof* (Dra-

pogosto v dativu); večkrat pa beseda tudi ni najbolj domača ali pa ima drugačno akcentuacijo.

¹⁵ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal I. Grafenauer.

¹⁶ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal T. Logar.

¹⁷ Gradivo iz zbirke za SLA in drugo narečno gradivo; zapisal J. Rigler.

¹⁸ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisali študentje slavistike (domačini).

¹⁹ Gradivo, ki mi ga je posređoval J. Toporišič.

²⁰ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal V. Nartnik.

²¹ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal R. Kolarič.

²² Na tem področju metatonirana oblika sicer nekoliko izstopa, vendar, ker zapisovalec v svojem govoru nima metatonije, je verjetno zapis pravilen.

²³ Čudna intonacija za to področje; morda gre za napako pri zapisu.

gatuš¹⁶); *brâtof* (Dragovanja vas¹⁸, Golek pri Dragatušu¹⁸, Sela pri Dragatušu¹⁷).

Na področju brez intonacijskih razlik se na tistem delu, kjer je akut zgodaj podaljšan, ne da ugotoviti, kakšno je bilo stanje pred izgubo intonacij, razen v moščanskem govoru pri Brežicah¹⁹ (na skrajnem jugovzhodu Štajerske), kjer je cirkumfleks skrajšan in kaže sedanje razmerje *brâtje* (nom. pl.) : *brâtuf*^{23a} na nekdanje *brátje* : *brâtoov*. Tam pa, kjer se je akut pozno podaljšal, se da iz refleksov jata ugotoviti nekdanjo intonacijo. Vendar mi ostanki metatonij s tega področja niso znani. Je pa tudi popolnoma razumljivo, da se metatonija tod ni ohranila, saj bi se lahko ohranjala le v zelo redkih primerih z *č*²⁴ in morebiti v primerih z novoakutiranim *e* in *o*, če bi se ti primeri dovolj zgodaj uravnali po staroakutiranih, da bi dobili refleks zgodaj podaljšanih *e* in *o*; to pa ni preveč verjetno, saj npr. dolenjščina tudi nima takšnih refleksov. Za ozemlje s pozno podaljšanim akutom prim.: *urîxo* gen. pl.²⁵ in z novoakutiranim *e* *jelîno* (Zafošt pri Slovenski Bistrici¹⁷).²⁶ Metatonirane oblike pa so skoraj povsem izgubljene tudi na ozemlju, ki akuta še ni podaljšalo, čeprav so tu možnosti za ohranitev enake kot na področjih z intonacijskimi opozicijami, samo da je tu razlika v kvantiteti, tam pa v intonaciji. Prav izjemni so zapisi, kjer je na brezintonacijskem ozemlju z nepodaljšanim akutom v genitivu plurala dolžina: *brâtof* (Adlešiči¹⁶); *brâtuf* (Górnica v Prekmurju¹⁸);²⁷ drugod imajo kračino: *brâtof* (Griblje¹⁸); *brâtoū* (Preloka¹⁶); *brâtū* (Preloka¹⁸); *brâtof* (Grm pri Podzemlju¹⁸); *brâtoř* (Miklavž pri Ormožu²¹); *brâtoř*, *krâjof*, *prâgof* (Videm ob Ščavnici¹⁷); *brâtuf*^{23a}, *urêxuf*, *dêdêkuf* (Gomilice¹⁷); *brâtoř*^{23a} (Križevci

^{23a} *â* je kratek in naglašen. Zaradi težav s tiskom je moral ostati brez akcentskega znamenja.

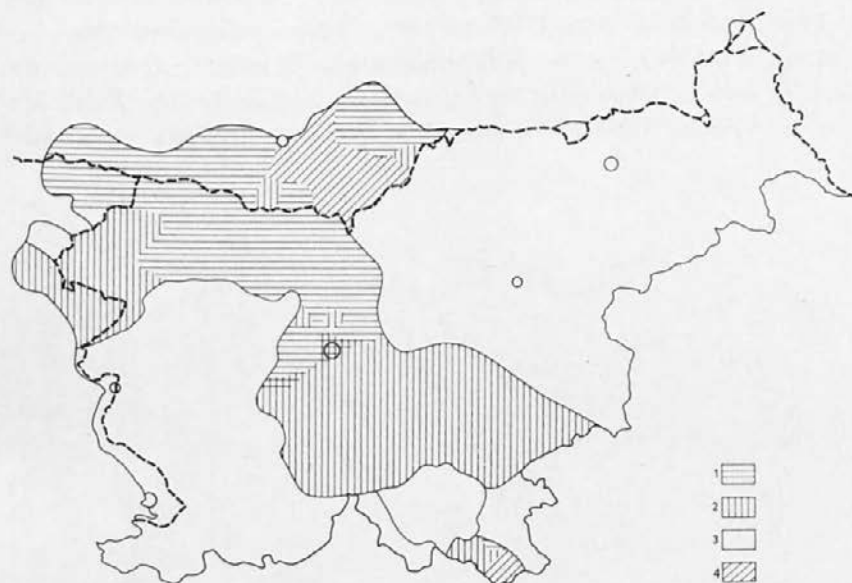
²⁴ Niti pri ženski *a*-jevski sklanjatvi se v gen. pl. ni ohranila metatonija, čeprav je tam več primerov z *č*. Prim.: *smrîka smrîk* ali *smurîka smurîk*, *strîxa strîx*, *pîna pîn*, *plîva plîu* (Zafošt pri Slovenski Bistrici¹⁷); *smrîeka smrîek* (Luče¹⁷).

²⁵ Enako je na tem področju s pozno podaljšanim akutom tudi v lokativu in instrumentalu: *urîxax*, *urîxami* (Zafošt¹⁷). Metatonirane oblike bi se glasile **urâîxo*, **urâîxax*, **urâîxami*.

²⁶ Drugih primerov z jatom nimam; *sosed* ima v Zafoštu vseskozi akcent na prvem zlogu, *ded* pa ima vseskozi posplošen vokalizem iz nominativa singulara.

²⁷ Kot dubletna možnost je navedena metatonirana oblika tudi v gradivu iz Nedeljice¹⁸ v Prekmurju: *brâtuf* in *brâtuf*^{23a}, vendar je v gradivu samo *stârîšuf*^{23a}.

v Prekmurju¹⁶, Gornji Petrovci¹⁸). Oblika *brâtof* (Markovci¹⁶) je podaljšana v zadnjem času, na kar kaže *â*, kajti za staro dolžino bi bil *a*.

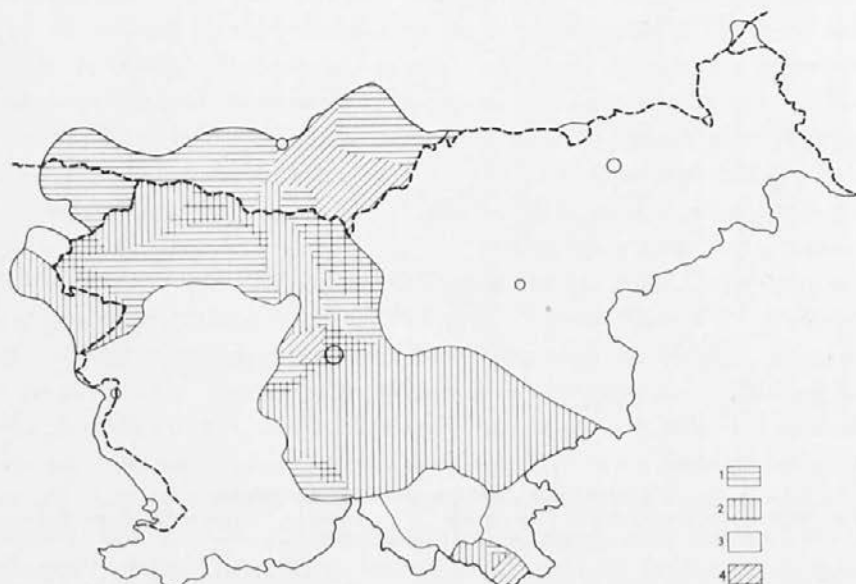

Metatonija v genitivu plurala; tip bratov

1 področje brez metatonije; 2 področje z metatonijo; 3 področje brez intonacijskih opozicij; 4 ni podatkov

Bolj razširjena je metatonija v lokativu in instrumentalu plurala. Vendar se razširjenost metatonij teritorialno tudi v teh dveh sklonih povsem ne pokriva. Na Koroškem je več metatonije v instrumentalu, prav tako v Posočju in na skrajnem zahodnem robu dolenjskega dialekta pri Ložu. Na Gorenjskem pa se metatonija najde nekoliko pogosteje v lokativu kot v instrumentalu. Čeprav kake močne povezave med metatonijo in določenimi končnicami ni, je vendarle mogoče opaziti, da se metatonija bolj izgublja tam, kjer so tudi končnice zamenjane; to se pravi bolj tam, kjer imajo npr. končnice *-ax*, *-amí*, kot tam, kjer so končnice *-ěx*, *-i* (pa tudi *-mí*, *-imi*). Približna razširjenost obeh pojavov je spet prikazana na skicah (da bi določil popolnoma točne meje pri tem lokalno spreminjajočem se pojavu, za zdaj ni mogoče, pa tudi spremembe so lahko že od človeka do človeka). Tu še nekaj gradiva: *brátrax*, *brátrame* (Podklošter¹⁵, Rekarja ves¹⁵); *brátrax*, *brátrama* (Podravlje¹⁶); *brátrax*, *brátrama* (Kostanje¹⁶); *brátrax*, *brátrama* (Št. Jakob¹⁷); *brátrax*, *brátrima* (Hodiše¹⁶); *brátrax*, *brátrima* in *brá-*

trima (Čahorče¹⁶); *brátrax, biátrima* (Sveče¹⁶); *brátiax, brátrima* (Slov. Plajberk¹⁶); *brátrax, brátriam* (Sele¹⁶, Tinje¹⁶); *bróttrax, bróttriam* (Kneža¹⁶); *brátex, brátami* (Rinkole¹⁶, Vidra ves¹⁶, Pliberk¹⁶); *brátrax, brátrę* (Ukve¹⁶); *brátrax, brátrę* (Viskorša¹⁶); *brátrax, brátrami* (Matajur¹⁶); *brátrex, brátri* (Jeronišče¹⁶); *brátrax, brátmi* (Dreka¹⁶); *brátrax*, instrumental je enak lokativu (Ošne¹⁶); *brátrax, brátax, brátrę* (Robidišča¹⁶); *brátex, brátax, párkjax, matoxírjax, púxax, petelínax, brát, párkji*,

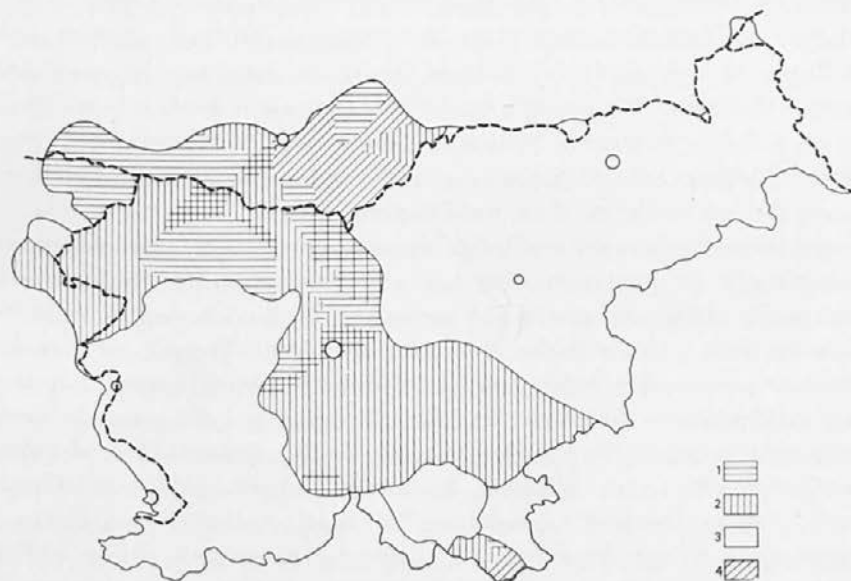

Metatonija v lokativu plurala; tip bratih

1 področje brez metatonije; 2 področje z metatonijo; 3 področje brez intonacijskih opozicij; 4 ni podatkov.

matoxírji, púx, petelín (Podbela¹⁸); *brátrex, brátex, brátrę* (Log pod Mangartom¹⁷); *brátręx, brátręx, brátrę* (Trenta¹⁷); *brátax, brátmi* (Kobarid¹⁶);²³ *brátax, brátmi* (Livek¹⁶); *brátax, kuwáčax, brátma, kuwáčma* (Jezerca pri Drežnici¹⁷); *brátax, bráti* (Čiginj¹⁸, Zatoľmin¹⁸); *brátęx, brátę* (Rateče¹⁶); *brátax, brátę* (Kranjska gora¹⁸); *brátax, pískręx, mesárjęx, kuwáčęx* in *kuwáčęx, bráti, fánti, pískri, gręixi, kuwáči* in *kuwáči* (Dovje¹⁷); *brátax, fántax, pǎrstęx, šęšęidęx*, možno je tudi *šęšęidęx, kuwáčęx*, možno tudi *kuwáčęx, pískręx, mesárjęx, déjvouęęx, bráti fánti, déjvouęę, pǎrstam, šęšęidamę, mesárjamę, kuwáči* in *kaváči* (Mojstrana¹⁷); *brátma* (Sr. vas¹⁶); *brátax, brátrę* (Zasip pri Bledu¹⁸, Breg pri Zasipu¹⁸); *brátax, brátam* (Radovljica¹⁸); *brátax, brátam* (Tržič¹⁶); *brátax, fántax, stǎlęx, brátam* (Lom pri Tržiču¹⁸); *brátax, brátam* (Ljubno¹⁸); *brá-*

təm (Preddvor¹⁶); *brátəx, fántəx, brátəm, stâršəm* (Kokra¹⁸); *brâtəx, brâtəm* (Cerklje¹⁶, Primskovo pri Kranju¹⁸); *brátəx, fántəx, brátəm, fántəm*, včasih se sliši lahko tudi *brâtəx, brâtəm* (Godič pri Kamniku¹⁷); *brátəx, brâtəx, petelínəx, učətəx, brátəm, učətəm* (Črna pri Kamniku¹⁸); *brátəx, brátəm* (Selca¹⁶); *brátəm* (Dražgoše¹⁶); *brâtəx, kmětəx, brâtəm* (Stražišče¹⁸); *brâtəx, brátəm* (Breg¹⁸); *brátəx, fántəx* (Polica¹⁸); *brátəx, brátəm* (Šenčur¹⁸); *brâtəx, brâtəm* (Smlednik¹⁸, Reteče¹⁸); *brâtix, fântix, brâtəm*

Metatonija v instrumentalu plurala; tip brati

1 področje brez metatonije; 2 področje z metatonijo; 3 področje brez intonacijskih opozicij; 4 ni podatkov.

(Zg. Senica pri Medvodah¹⁸); *brátəx, gréxəx, brátəm, bráti, gréxəm* (Verje pri Medvodah¹⁷); *brâtəx, brâtəm* (Gameljne^{18, 17}); *brátix, fántix, mesárjix, bráti, brátəm, fánti, mesárji* (Mengeš¹⁹, Domžale¹⁹); *brâtəx, brâtəm* (Dolsko¹⁸); *brâtəx, fántəx, gréxəx, mesárjəx, bráti, bráti, fánti, fánti*, arh. *brâtəm* (Laze¹⁷); *brátəx, brátix, bráti*, arh. *brâtəm* (Črnuče¹⁷); *brâtəm* (Dobrova¹⁶); *brátix, fántix, bráti, fánti* (Horjul¹⁶); *brátəm* (Polhov Gradec¹⁶); *brátix, brátəm* (Vrhnika¹⁸); *brátix, lŏncix, bráti* (Vrhnika¹⁷); *brâtəx, brâtəm* (Vnanje gorice²⁰); *fántəx, strícəx, krĕmpləx, pĕtkəx, fántəm, strícəm, krĕmpləm* (Vnanje gorice¹⁸); *brátix, brát* in *bráti* (Logatec¹⁶); *brâtəx, brâtəm* (Borovnica¹⁷); *brâtəx, stuŕləx, bráti* (Rakitna¹⁷); *brâtəx, brátix, bráti* (Begunje pri Cerknici¹⁷); *brâtəx, bráti* (Cerknica¹⁸); *brátəx, fántəx, brâtə, fántə* (Lipsenj pri Cerknici¹⁸); *brâ-*

tex, *brāte* (Stari trg pri Ložu¹⁶); *brātax*, *uočiatax*, *brāti*, *uočiatī* (Vrhnika pri Ložu¹⁸); *brātax*, *brāti* (Nova vas na Blokah¹⁷); *brātax*, *brātmə* (Dolenja vas pri Ribnici¹⁷); *brātax*, *fāntax*, *sosāidax*, *kovāčax*, *brātə*, *fāntə*, *sosāidə*, *kovāčə* (Ribnica¹⁷); *brātax*, *brātə* (Sv. Gregor¹⁷); *brātax*, *brāti* (Raščica¹⁷); *brātax*, *brāti* in *brātəm* (Ig¹⁷); *brāti**x*, *brāti* (Hrastje pri Grosupljem¹⁸); *brāti**x*, *brātim* (Grosuplje¹⁸); *brātax*, *brātəm* (Rudnik¹⁷); *brātax*, *brātəm* (Studeneč²⁰, Janče²⁰); *brātax*, *sosēdax*, *brātəm*, *sosēdəm* (Sostro¹⁷); *brāti**x*, *brātəm* (Zg. Brezovo pri Višnji gori¹⁸); *brāti**x*, *brātim* (Muljava¹⁷); *brātax*, *brātəm* (Ambrus¹⁷, Žužemberk¹⁷, Dobrnič¹⁷, Mirna¹⁷, Št. Rupert¹⁸); *brātax*, *kōtlex*, *brātəm*, vendar tu nekoliko nesigurna intonacija (Mokronog¹⁷); *brātax*, *brātəm* (Novo mesto¹⁸); *brātex*, *brāti* (Stari trg ob Kolpi¹⁶); *brātex*, *brāti* (Predgrad ob Kolpi¹⁸); *brātex*, *brāti* (Dragatuš¹⁶); *brāti**x*, *brāti* (Dragovanja vas¹⁸); *brātex*, *brāti* (Golek pri Dragatušu¹⁸); *brātex*, *brāti* (Sela pri Dragatušu¹⁷).

Na področju brez intonacijskih opozicij je v lokativu in instrumentalu plurala še manj metatonij kot v genitivu plurala. Reflektne metatonirane oblike ima moščanski govor pri Brežicah¹⁹: *brāti**x*, *brāti*^{23a}; enako je tudi v Adlešičih v Beli krajini¹⁶: *brāti*. Drugod ne poznam ostankov metatonij:²⁵ *brātex*, *brāti* (Griplje¹⁸); *brāti* lokativ in instrumental (Preloka¹⁶); *brāti* loc. in instr. (Preloka¹⁸); *brāti**x* loc. in instr. (Grm pri Podzemlju¹⁸); *brāti**x* (Ormož²¹); *brāti**x*, *brāti* (Videm ob Ščavnici¹⁷); *brātai*^{22a}, *urēxai*, *dēdēkai*, *brātami*^{23a}, *urēxami*, *dēdēkami* (Gomilice¹⁷); *brātai*, *brātami*^{23a} (Nedeljica¹⁸); *brātai*, *brātame*^{23a} (Križevci v Prekmurju¹⁶, Gornji Petrovci¹⁸). Nemetatonirane so tudi oblike *brātai*, *brātame* (Markovci¹⁶); *brātāi*, *brātāmi* (Górica¹⁸), ker so podaljšane v zadnjem času.

Teritorialna razširjenost metatonij je bila tu ugotavljana v glavnem na osnovi besede *brat*, ker za večino krajev nimam drugih podatkov. Slika se bistveno ne bi spremenila, če bi bilo upoštevanih povsod po več primerov. V dialektih se precej enako obravnavajo vsi primeri, le na področjih z mešanjem in v bližini mej metatoniranih in nemetatoniranih oblik je lahko pri posameznih primerih različno obravnavanje. Zlasti dobimo na teh področjih včasih manj metatonije pri primerih, ki imajo že v nominativu singulara dolg akut; tj. pri primerih z novim akutom (tip *kovač*) ali s starim akutom v nezadnjem zlogu (tip *delavec*). Nekoliko več metatonije je tudi v stalnih prislovnih zvezah (npr. *po prstih je prišel*).

Izguba metatonij v genitivu plurala je najbrž že precej stara. Ne samo, da je že v prejšnjem stoletju ne pozna več Valjavce (ki jo v

lokativu in instrumentalu še ima), ampak tudi razmeroma zelo strnjeno ozemlje in izoglose, ki potekajo po ostrejših narečnih mejah, kažejo na to. Seveda pa je nekoč tudi gorenjsko-koroško področje imelo metatonijo v genitivu plurala. Na to jasno kaže ohranjeni koroški arhaizem *orēx* »orehov«. Izguba metatonij v lokativu in instrumentalu plurala pa mora biti zelo mlada: nastopa prav v najnovjšem času. Na to kaže velika razčlenjenost in skoraj lokalno menjavanje obeh možnosti. Izoglose se ne pokrivajo s kakimi drugimi starejšimi izoglosami ali narečnimi mejami. Večkrat najdemo v istem govoru celo dubletne oblike. Vzroki za odpravljanje metatonij so verjetno v glavnem v težnji po izenačevanju, deloma pa tudi morfološki (zaradi prevzemanja končnic po *a*-jevski fleksiji, ki v teh sklonih nima metatonije).

Po skicah vidimo, da se pri Ljubljani stikajo metatonirane in nemetatonirane oblike. V govoru izobražencev se mora odražati to narečno stanje. Do neke mere anketa to potrjuje. Toda izobraženci v knjižnem jeziku večkrat tudi spreminjajo narečne intonacije. Za ugotavljanje govora izobražencev sem anketiral iste ljudi kot za članek Akcentske variante I²⁸. Zanimivo je, da je v govoru anketirancev velika nestabilnost glede intonacij v obravnavanih sklonih. Jasno je, da je vzrok za to v odmiranju metatoniranih oblik. Odmiranje metatoniranih oblik se pojavlja, kot smo videli, deloma v dialektih, v govoru izobražencev pa se deloma pojavlja tudi pri tistih, ki so doma z ozemlja, kjer je metatonija dosledno izvedena. Na razmeroma hitro odmiranje metatonije kaže tudi dejstvo, da je v govoru izobražencev metatonija pogostnejša pri frekventnih besedah (npr. *brat*, *prst*) kot pri manj frekventnih (npr. *rak*) ali celo pri isti besedi pogostnejša v frekventnejšem pomenu oziroma zvezi (npr. *kovač* v pomenu denar in v pomenu obrtnik). Različno se vključujejo v metatonijske kategorije posamezne besede, ki v knjižnem govoru spremenijo glede na narečje končnico ali akcentsko mesto ali kvaliteto naglašene vokala, to se pravi, ko opuščajo npr. oblike *stolóp*, *stoléh*, *stolmí*; *lónc* (gen. pl.), *lóncih*, *lōncih*, *loncéh*; *kōncih*, *koncéh* pa tudi *brātah*, *brātami* ipd. Kaže, da se bodo metatonije čedalje bolj omejevale na prislovne zveze — podobno kot sprememba akcentskega mesta (oz. kot rezultat dveh pojavov vokalne kvalitete) pod vplivom predloga pri cirkumflektiranih samostalniki (tip *zobē* : *na zōbe*, *rokē* ali *rōke* : *na rōke*, kadar se po njih prislovno vprašujemo).²⁹ V prislovnih zvezah ima metatonija vsekakor še bodočnost, saj se tu

²⁸ Glej SR XVIII, 1970, 13–14. Tam so tudi podatki o anketirancih.

²⁹ Glej Rigler, JiS II 1956/57, 306.

cirkumfleks širi celo v take zveze, kjer ga prvotno ni bilo (npr. *na kmête* »na deželo«, *na pr̄ste*, *za m̄izo*).³⁰

Podatki, ki sem jih dobil z anketo, so prikazani v razpredelnici. Znak — pomeni, da v obliki ni metatonije, znak + pa, da je oblika metatonirana. Če je ob znaku še zvezdica *, pomeni, da se anketirancu ne zdi nemogoča tudi nasprotna oblika.

	Ba	Cm	Dm	Dv	Jm	Jn	Jh	Ki	Ld	Lt	Mj	Mv	Nv	Pb	Rj	Ss	Sr	Te	Zj	Zf
bratov	+*	-*	+*	±	+	-	-	+	-	-	+	-	+*	+	+	+	+*	-	+	+
rakov	+*	-	±	-	+	-	-	+	-	-	+	-	+*	-*	+	+	-*	-	+	+
kmetov	±	±	+*	±	+	-	-	+	-	-	+	-	+	-*	+	+	±	-	+	+
prstov	+	+	+*	+	+	-	-	+	-	-	+	-	+	+	+	+	+*	-	+	+
sosefov	+*	±	-*	+	+	-	-	+	-	-	+	-	+	-	+	+	-*	-	+	+
stolov	-	±	±	±	+	-	-	+	-	-	+	-	+	-	+	±	-	-	+	+
žepov	-	±	±	±	+	-	-	+	-	-	+	-	+*	-*	+	±	-	-	+	+
kovačev ³¹	±	±	±	±	+	-	-	+	-	-	+	-	±	-	+	+	±	-	+	+
kovačev ³²	+	±	+	+	+	-	-	+	-	-	+	-	+	+	+	+	+	-	+	+
delavcev	-	-*	-*	±	+	-	-	+	-	-	+	-	±	-	+	+	-	-	+	+
loncev	-	±	+	+	+	-	-	+	-	-	+	-	+	±	+	+	-	-	+	+

V narečjih je v lokativu in instrumentalu plurala več metatonij kot v genitivu plurala. V govoru izobražencev pa se pri tistih, ki so s področja z metatonijo v vseh treh pluralnih sklonih, metatonija bolj izgublja v lokativu in instrumentalu kot v genitivu. S tem se nekako izenačuje frekvenca metatonij v vseh treh sklonih, in je pri normiranju tonemskega naglasa v knjižnem jeziku upravičeno enako obravnavanje vseh treh sklonov.

	Ba	Cm	Dm	Dv	Jm	Jn	Jh	Ki	Ld	Lt	Mj	Mv	Nv	Pb	Rj	Ss	Sr	Te	Zj	Zf
bratih	+	+	±	+	+	-	-	+*	-	-	+	-	-	-	+	+	-	-	±	+
rakih	+	-	-	+	-	-	-	-*	-	-	+	-	-	-	±	+	-	-	-*	+*
kmetih	+*	±	+	+	+	-	-	+	-	-	+	-	-*	-	+	+	-	-	±	+
prstih	+	±	+	+*	+	+*	-	+	+	-	+	+	+	-*	+	+	+*	-*	+	+
sosefov	+*	-	-*	-	+*	-	-	+*	-	-	+	-	-*	-	+	+	-	-	±	+
stolih	-	-*	+	±	+*	±	-	±	-	-	+	-	-*	-	+*	±	-	-	+*	+
žepih	-	±	+	+	+	±	-	+	+	-	+	-	+	-	+	±	-	-	+*	+
kovačih ³¹	±	±	±	-	+*	-*	-	+	-	-	+	-	-	-	+	+	±	-	-*	+
kovačih ³²	+	±	+	±	+*	-*	-	+	-	-	+	-	-	±	+	+	+	-	-*	+
delavcih	-	-	-*	-	±	-	-	+*	-	-	+	-	±	-	+	+	-*	-	-	+
loncih	-	-*	±	+	±	-	-	+	-	-	+	-	-	-*	±	+	-	-	±	+

³⁰ Glej Rigler, JiS XI, 1966, 26.

³¹ V pomenu obrtnik.

³² V pomenu denar.

V tej razpredelnici niso upoštevane stalne prislovne zveze tipa *živi na kmetih, hodi po prstih* ipd.

	Ba	Cm	Dm	Dv	Jm	Ja	Jh	Ki	Ld	Lt	Mj	Mv	Nv	Pb	Rj	Ss	Šr	Te	Zj	Zf
brati	+	-	+	+*	+	-*	-	+	-	-	+	-	+	-*	+	+	-*	-	±	+
raki	+	-	±	-	+	-	-	+	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	-	+
kmeti	+*	±	+*	+*	+	-	-	+	+	-	+	-	±	-	+	+	-	-	+	+
prsti	+	+	+	+*	+	-	-	+	+	-	+	+	+	+	+	+	±	±	+	+
sosedi	+*	-	-*	-	+*	-	-	+	+	-	+	-	-*	-	+	+	-*	-	+*	+
stoli	-	-	±	-	+	-	-	+	-	-	+	-	±	-	+	+	-	-	+	+
žepi	-	±	±	+	+	-	-	+	+	-	+	-	+*	-*	+	+	-	-	+	+
kovači ³¹	-*	-	-	-	+*	-	-	+	-	-	+	-	-	-	+	+	±	-	-*	+
kovači ³²	+	-	±	+	+*	-	-	+*	-	-	+	-	-*	±	+	+	+	-	-*	+
delavci	-	-	-*	-	+	-	-	+	+	-	+	-	±	-	+	+	-	-	-*	+
lonci	-	-*	+	±	±	-	-	+	+	-	+	-	+	-*	±	+	-*	-	±	+

Če bi mehanično upoštevali rezultate ankete, bi za knjižno normo morali določiti metatonirane oblike na prvem mestu. Toda to bi vendarle ne odražalo povsem realnega stanja, ker je med anketiranimi sorazmerno več ljudi, ki izhajajo iz dolenske kot iz gorenjske narečne osnove. Zato rezultatov ankete ni mogoče enostavno seštevati. Večje število anketirancev z dolensko osnovo pa je opravičljivo zato, da se bolj pokaže smer razvoja pri kultiviranem govoru, kajti Dolenjci so jezikovno bolj prilagodljivi od Gorenjcev, ker ima njihova domača govorica bolj neknjižni, narečni karakter.

РЕЗЮМЕ

В статье исследуется метатония в род, мест. и твор. падежах множ. ч. акцентированных существительных мужского рода (тип *brat*). В словенских диалектах менее всего распространена метатония в род. п. множ. ч. Она ограничивается, главным образом, доленскими, присочскими и венецианскими говорами. Более распространена метатония в мест. и твор. падежах, однако территориально и в этих падежах она не покрывается. В Каринтии мы находим больше метатонии в твор. п., то же самое в Присочье и в крайних западных пределах доленского диалекта, а в Горенской чуть побольше в мест. падеже. Первоначально метатонии были расширены повсюду, что показывает архаический каринтийский род. п. множ. ч. без окончания, где метатония лексикализованно еще сохранилась. Исчезновение метатонии в род. п. множ. ч. является старше, чем в мест. и твор. п. множ. ч., где происходит в последнее время. Это доказывают нам изоглоссы, которые при род. п. захватывают более сомкнутую территорию и зачастую проходят по более старым диалектным границам, а при мест. и твор. падежах обе возможности меняются почти локально. При Любляне

соприкасаются метатонированные и неметатонированные формы, что отражается также в речи интеллигенции. Интересно, что в речи интеллигенции преобладает большая нестабильность, что касается интонации в исследованных падежах. Причина — отмирание метатонированных форм. Среди интеллигенции метатония частично исчезает у тех лиц, которые происходят с территории, где метатония последовательно проведена, а именно более в мест. и твор., чем в род. падеже. Она исчезает больше также у менее частотных слов, чем у более частотных. По-видимому, метатонированные формы будут все более ограничиваться адverbialными словосочетаниями. В литературном языке в этих падежах при тонемной акцентуации возможны дублиеты: неметатонированные формы на первом и метатонированные на втором месте.

UDK 808.1 (497.12) "1960/1970"

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta, Ljubljana

SODOBNO SLAVISTIČNO JEZIKOSLOVJE V SLOVENIJI

Slovensko jezikoslovje zadnjih deset do dvajset let je relativno dokaj živo. Poleg razprav prispeva tudi že večja monografska dela iz dialektologije, besedotvorja, onomastike, zgodovine jezika. Izdan je tudi nov opis celotne strukture sodobnega knjižnega jezika, izhajati pa je začel srednje velik enojezični slovar slovenskega knjižnega jezika. V znanstveni metodologiji je opazen zaostanek za najodobnejšim jezikoslovjem v svetu. Praktično jezikoslovje po malem napreduje, še najbolj dvojezično slovarstvo. (Obširna bibliografija.)

The Slovene linguistics of the last ten to twenty years has borne comparatively fine results. In addition to various treatises there have appeared sizable monographs from such fields as dialectology, word formation, onomastics, history of the language. The publications include also a new description of the entire structure of the modern literary language as well as the first volume of a medium-size dictionary of the Slovene literary language. In the scientific methodology a lagging behind the latest developments in modern linguistics in other countries is to be observed. Applied linguistics has made moderate progress, mostly in the work on bilingual dictionaries.

V tem prikazu* se glede knjižnega jezika omejujem na obdobje po letu 1961, ker sem tedaj na slavističnem kongresu v Ljubljani v posebnem referatu¹ že poročal o slovenistični jezikoslovni produkciji iz let 1945—1961, kolikor se tiče knjižnega jezika. Prav tako izvzemam iz obravnave našo dialektološko produkcijo do približno istega časa, tj. do l. 1960, ker sem jo bil zajel že v svoj prikaz zgodovine slovenske dialektologije.² Mislim vendar, da bo moj prikaz sodobnega stanja slovenskega jezikoslovja ne glede na oboje v bistvu le neokrnjen, saj so tudi po tem času izšla dela, ki dobro karakterizirajo znanstveno in strokovno raven sodobnega slovenskega jezikoslovja.

* Prebrano na kongresu jugoslovanskih slavistov oktobra 1969 v Budvi.

¹ Jože Toporišič, Povojno raziskovanje slovenskega knjižnega jezika in njegove naloge, *Jezik in slovstvo* (dalje JiS) 1961/62, 161—170.

² Die slovenische Dialektforschung, *Zeitschrift für slavische Philologie*, XXX 2, 1962, 385—416.

Seveda moj prikaz slovenske jezikoslovne produkcije v obdobju 1962—1969 upošteva samo tista dela, ki so bila natisnjena ali je o njih kdo poročal v slovenski javnosti (kot npr. o novem akademiskem slovarju slovenskega jezika). Le kjer je neizogibno, tu in tam obravnavam tudi dela iz časa pred 1962.

Oglejmo si najprej jezikoslovno produkcijo s tematiko iz knjižnega jezika. Na področju slovničarstva je treba omeniti Slovensko slovnico A. Bajca, R. Kolariča, M. Rupla in (nepodpisanega) J. Šolarja.³ Ta se je v primeri z izdajo 1947 v novi obliki iz l. 1956 razširila in deloma poglobila v obravnavi fonetike, glagola in prislova (zasluga za to gre J. Šolarju); v izdajo 1964 je bil skoraj dobesedno prevzet pravorečno-pravopisni uvod iz Slovenskega pravopisa 1962, in taka je tudi izdaja 1969. Ta slovnica je, kot kažejo objavljene kritike,⁴ zaostala za sodobnim pojmovanjem jezika kot sistema znamenj za sporazumevanje in izražanje, lomi se na nasprotjih sinhronije in diahronije, komaj zaznavno loči stilistično zaznamovana od nezaznamovanih jezikovnih sredstev (npr. glasu, naglasa, oblike, sintagme), polna je predsodkov o večji vrednosti starega v primeri z novim, vaškega oz. ljudskega pred mestnim,⁵ domačega pred tujim v enih primerih (npr. v besedju) in tujega pred domačim (npr. v pravopisu), je nezadosna v kolikor toliko izčrpnem zaobjetu obravnavane problematike, se prepogosto ne briga za obseg veljavnosti posameznih jezikoslovnih spoznanj, zanemarja vse preveč stilistične kvalifikacije,⁶ daje prednost umovanju pred eksperimentalno dognanim in določljivim in v živem jezikovnem čutu in v živem govoru potrjenim, itd., itd., in je poleg tega še močno neizenačena v pogledih posameznih avtorjev in v delih, ki so jih le-ti napisali. (Fonetiko in sploh glasoslovje ter glagolske kategorije, prislov in veznik

³ Izdaja 1947 ima 334 str., 1956 351 str., 1964 349 str., 1969 349 str.

⁴ J. Toporišič: Probleme der slovenischen Schriftsprache. Scando-Slavica VI/1960, 53—74; Slovenska slovnica, Sestavili dr. A. Bajec, — dr. M. Rupel — dr. R. Kolarič, Filologija 5 (Zagreb). 1962, 278—289; Popravljen slovenska slovnica, JiS 1965, 56—79. — France Tomšič, Nova slovenska slovnica. JiS 1956/57, 129—134.

⁵ Prim. Boris Urbančič, O kriterijih pravilnosti v knjižni slovenščini, JiS 1960/61, str. 81—87, 241—246, 1961/62, str. 36—40, 200—209; Besede z več pomeni in zahteva po jasnem izražanju. JiS 1964, 47—50.

⁶ Prim. J. Toporišič, Stilska vrednost slovenskih knjižnih veznikov, Radovi Zavoda za slavensku filologiju VI, 1964, 63—85; Naglasni tipi slovenskega knjižnega jezika, JiS 1965, 56—79; Nekaj strani iz slovenske slovnice, Jezikovni pogovori II, Ljubljana 1967, str. 107—172.

Šolar, oblikoslovje Rupel, skladnjo Kolarič, besedotvorje in predlog Bajec.)

Antiteza taki tradicionalni slovnici⁷ bo pač delo, ki stoji na strogem stališču sinhronije, uveljavlja na vseh ravneh jezikovnega ustroja merilo stilistične nevtralnosti in zaznamovanosti, zavrača romantično narodopisnost in klasicistično gramatikaliziranje v obravnavi glasu, naglasa, oblike, sintaktične zveze in besede — zavrača vse to v imenu funkcionalnosti, si prizadeva odražati čim konkretnjšo podobo resničnega jezika v določeni (tj. sedanji) dobi in na določenem področju (Ljubljana z okolico, Kranj, Kamnik ter kultivirana govorica drugih kranjskih mestnih okolij). Tako slovnico preveva enoten pogled na jezik in na naloge slovnice, diahronični nered pa odpravlja prvič z obširnejšo zgodovino jezika in drugič s ponazoritvami sinhronega stanja jezika v posameznih obdobjih (prim. jezikovne in stilistične analize po določenem načelu izbranih odlomkov iz slovenske književnosti od najstarejših časov (Brižinski spomeniki) do danes). Prikazu slovnicega ustroja jezika je dodan še del čisto praktične stilistike (poglavje Sporočanje) glede na poseben namen, tj. glede na uporabo v šoli.⁸

Poskus take slovnice (doslej 5 knjige) pa razen v enem primeru⁹ še ni bil resno in utemeljeno kritično obravnavan.

To, kar se je pojavilo kot antiteza tradicionalni slovenski slovnici, v konceptu stari že nad 100 let, zaradi posebnih okoliščin seveda še ni najsodobnejša slovnica slovenskega jezika. Ni deloma zato, ker je navsezadnje v prvi vrsti namenjena pouku slovenskega jezika na gimnazijah, ni pa tudi zato, ker skok v najmodernejše načine obravnave jezika otežuje z ene strani konservativno vzgajano občinstvo, ki naj bi tako, zmerno moderno napisano slovnico vendarle bralo in imelo od nje praktične koristi. Da še nimamo čisto moderno napisane slovnice knjižnega jezika pa je razlog tudi v tem, ker je raziskovalna produkcija s področja knjižnega jezika na splošno le preneznatna.¹⁰ Pisec slovenske slovnice se mora zaradi tega v zelo veliki meri opirati na svoje lastne

⁷ Prim. knjige v točki 8 in še od istega avtorja: Slovenski jezik, kakor so ga videli tisti, ki so o njem razmišljali. Jezikovni pogovori II, Ljubljana 1967, 9–74, in Praktična stilistika, Naši razgledi (dalje N. Razgl.) 1967 v 9 nadaljevanjih.

⁸ Jože Toporišič, Slovenski knjižni jezik (dalje Skj) 1, Maribor 1965, 256 str.; Skj 2, Maribor 1966, 215 str.; Skj 3, Maribor 1967, 227 str.

⁹ Prim. *h/erman/ v/ogel/*, Jože Toporišič: Slovenski knjižni jezik 1, Student-ska tribuna (Ljubljana) 1965, str. 6.

¹⁰ O posameznih vprašanjih so pisali: F. Tomšič v JiS 1961/62, 192; Breda Pogorelec, O pluskvamperfektu v knjižni slovenščini, JiS 1960/61, 152–160;

raziskave,¹¹ ki pa so seveda tematično in včasih tudi problemsko omejene.

Ta relativna neplodovitost slovenske knjižnojezikovne znanstvene publicistike je v pretežni meri posledica precej neprimerne personalne

Franc Jakopin, O glagolskih naglasnih dubletah v slovenščini, n. m. 1962/63, 195—197; isti K uvrstitvi moških samostalnikov na -r, n. m. 1964, 53—58; isti Slovenska dvojina in jezikoslovne plasti, n. m. 1966, 98—104. V posameznih letnikih JiS glej še pri imenih *France Jesenovec*, *Stane Suhadolnik*, *Boris Misja*, *Wladyslaw Lubaš*, *Ivanka Kozlevčar*, *Anton Bajec*, *Jakob Šolar*, *Janez Rotar*, *Stanko Škerlj*, *Rudolf Kolarič*, *A. A. Bronskaja* in morda še kdo. *France Jesenovec*, Odmev štajersčine v slovenskem knjižnem jeziku, Celjski zbornik 1962, 205—224; Vrste oziralnih odvisnikov, JiS 1966, 152—154; Naklonskost oblik, ki izražajo prihodnji čas, JiS 1968, 52—55; Raba nedoločnika, JiS 1969, 33—37; *Stane Suhadolnik* in *Janežič Marija*, Plasti in pogostnost leksike, JiS 1962/63, 45—49, 75—79; *Boris Misja*, Vrste oziralnih odvisnikov, JiS 1966, 72—76; Povedek in povedkovo določilo, JiS 1967, 21—25; *Wladyslaw Lubaš*, Svojlina vloga pripone -ica v južnoslovanski toponomastiki, JiS 1966, 173—176; O izmenični izpeljavi in konverziji v slovenskih krajevnih imenih, JiS 1967, 108—110; Pripombe o pomenu lastnih imen, JiS 1967, 146—152; Očetnoimenska krajevna imena z obrazili -ci- -ovci in -inci v slovenskem jeziku, JiS 1969, 72—74; *Ivanka Kozlevčar*, O pomenskih kategorijah samostalnika v povedkovi rabi, JiS 1968, 11—15; *Anton Bajec*, Jezik v Župančičevi prevodni prozi, JiS 1967, 5—15, 42—51, 87—91; *Janez Rotar*, Naklonska nikalnica ob pogojniku, JiS 1968, 112—115; O stilni vlogi zanikanega pogojnika, JiS 1967, 75—85; *Jakob Šolar*, Glasoslovne spremembe pri pridevnikih na -ski iz krajevnih imen, JiS 1966, 68—71, 112—116; *Stanko Škerlj*, O »pleonastičnih nikalnicah« v slovenščini, JiS, 1962/63, 102—107; *Rudolf Kolarič*, Določni in nedoločni spolnik v slovenščini, JiS 1961/62, 40—44; Določna in nedoločna oblika slovenskega pridevnika, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, 6, 1960, 457-8; *A. A. Bronskaja*, Stavčna brezvezja v slovenskem knjižnem jeziku, JiS 1969, 214—220, 259—246. Prim. še *Milka Ivič*, Obeležavanje imenič kog roda u (standardnom) slovenačkom jeziku upoređeno s odgovarajućom srpskohrvatskom situacijom. Zbornik za filologiju i lingvistiku (dalje ZFL) XI, Novi Sad, 1968, 49—55.

¹¹ Poleg že omenjenega prim. pri *J. Toporišiču* še: O slovenskih glagolskih načinih. Jezikovni pogovori I, Ljubljana 1965, 100—105; Naglasni in oblikoslovni tipi v akademijemskem slovarju slovenskega knjižnega jezika, JiS 1966, 155—160; Strukturiranost slovenskih glasov in predvidljivost njihove razvrstitve, JiS 1967, 92—96; Poskus modernejše obravnave slovenskih glagolskih kategorij, JiS 1967, 117—127; Predvidljivost slovenske knjižne samoglasniške kolkosti in kakovosti, JiS 1967, 229—236; Besedni red v slovenskem knjižnem jeziku, Slavistična revija (dalje SR) 1968, 251—274; Priredni odnosi v slovenskem knjižnem jeziku, JiS 1968, 184—192 itd. (Prim. še bibliografijo v Univerza v Ljubljani, Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev, Druga knjiga, 1956—1966, kjer so podatki tudi o *F. Bezlaju*, *A. Bajcu*, *B. Pogorelec*, *F. Jakopinu*, *M. Orožen*, *M. Hanjšek*, *B. Urbančiču*, *F. Tomšiču*.)

politike tako na univerzi, tj. na njeni filozofski fakulteti,¹² kakor tudi na akademiji znanosti. Na akademiji sicer imamo odsek za sodobno slovnico, toda njen edini nameščenelec dela v slovarskem odseku. Tudi na univerzi ima slovenski knjižni jezik sistematizirano eno samo učiteljsko mesto* (zasedeno s človekom, ki se ukvarja seveda le z delom problematike knjižnega jezika). Z druge strani pa npr. raziskave fonetične strani jezika zadevajo ob težave gmotne narave (pomanjkanje denarja za prepotrebne raziskovalne akustične aparature, npr. sonagraf, oscilograf), čeprav se prav na področju fonetike že kažejo realni obrisi slovenskega naglasa¹³ in stavčne intonacije.¹⁴

Če na splošno vendarle lahko rečemo, da sta slovenska fonologija (obenem z akcentologijo¹⁵) in oblikoslovje knjižnega jezika na kolikor toliko sodobni višini, tega ni mogoče trditi za besedotvorje.¹⁶ Pri tem je velika ovira neobstojanje ne samo dobrega, temveč sploh kakršnega koli popolnega odzadnjega slovarja slovenskega jezika. Kljub obetom izpred desetih let¹⁷ je še daleč do realizacije (obstojijo abecedno razpo-

* To se je z letom 1970 precejboljšalo.

¹² Prim. moja razprava 50 let slavistike na ljubljanski fakulteti, ki izide v zborniku fil. fakultete za 50-letnico ljubljanske univerze. Med tem že izšlo, Ljubljana 1969, str. 245—252. — Podrobnejša varianta v JiS 1969/70, str. 76—84, 113—121, 146—158 z naslovom Petdeset let jezikoslovne slavistike na Ljubljanski filozofski fakulteti.

¹³ Prim. Božo Vodusek, Grundsätzliche Betrachtungen über den melodischen Verlauf der Wortakzente in den zentralen slovenischen Mundarten. *Linguistica* IV, Ljubljana 1961 (dejansko izšlo 1964), str. 20—39. — J. Toporišič: Pojmovanje tonemičnosti slovenskega jezika, SR 1967, str. 64—108; Liki slovenskih tonemov, SR 1968, str. 315—393.

¹⁴ Prim. zadevno poglavje v knjigi J. Toporišič: Slovenski jezik, Izgovor i intonacija s recitacijama na pločama, Zagreb 1961, in šapirografirano predavanje tujim slavistom Slovenska stavčna intonacija, Ljubljana 1969, 12 str.

¹⁵ Poleg že omenjenega upoštevaj še: Jakob Rigler, Premene tonemov v oblikoslovnih vzorcih slovenskega knjižnega jezika, JiS 1966, str. 24—35. — J. Toporišič: O eno- in večnaglasnosti nekaterih besednih kategorij, JiS 1969, 51—59; Anketne za določitev naglasnega mesta ter kakovosti in količnosti naglašene samoglasnika, JiS 1969, 249—260.

¹⁶ V 3 knjigah in nekaj razpravah ga je že v obdobju pred tem obdelal Anton Bajec: Besedotvorje slovenskega jezika I 1950, II 1952, III 1959; Obdelano je na kratko tudi v Skj 2 J. Toporišiča. Prim. še M. Orožen, Kategorija abstraktnih samostalnikov v slovenskem knjižnem jeziku, ZFL 1968, 211—218.

¹⁷ Že takrat ga je pripravljala predmetna skupina slovenskega knjižnega jezika na ljubljanski filozofski fakulteti pod vodstvom A. Bajca in B. Pogorelec (prim. mesto v mojem Povojnem raziskovanju... JiS 1961/62, 166).

rejeni izpisi iz SP 1950¹⁸ ter tipkopis odzadnjega slovarja po 1. knjigi bodočega slovarja slovenskega jezika, ki ga pripravlja akademija znanosti).¹⁹

Sorazmerno le nekaj malega je napredka v slovenski skladnji.²⁰ Pri obravnavi knjižnega jezika se pri tem nekako ravnamo po Čehih (Šmilauer, Kopečný), z generativno (rodilno) slovnico pa se doma še na nobeni jezikovni ravni niti poskusili nismo. Dobro je, da nas v tem pogledu nekako nadomešča — če jo smemo tako imenovati — ameriška slovenistika (H. Lunt, E. Stankiewicz, R. Lenček, J. Paternost).²¹ Na pol sem gredo obdelave deloma različnih funkcij nekaterih glagolskih oblik v raznih obdobjih razvoja slovenskega jezika. To je morda zametek bodoče slovenske zgodovinske skladnje.²²

Ko že govorimo o slovenski slovnici in o raziskavah z njenega področja, naj se na kratko ustavimo še ob slovenskih učbenikih za osnovne

¹⁸ Dostopno na fil. fak. v Ljubljani pri B. Pogorelec.

¹⁹ Prim. tipkopis Inštituta za slovenski jezik SAZU, leksikološke sekcije: Odzadnji slovar po Alfabetariju za prvo knjigo slovarja sodobnega knjižnega jezika A—H. Ljubljana 1966, 108 str. Sedaj je menda na razpolago tudi že odzadnji slovar za drugo knjigo SSKJ.

²⁰ Prim. starejše razprave J. Šolarja o veznikih (Veznik in, JiS 1959/60, 14—18, 54—40), F. Tomšiča in B. Urbančiča o stopnjevanju, B. Pogorelec o dajalniku (JiS 1968, 145—150) in neobjavljene ter javnosti nedostopne disertacije o vezniku; J. Toporišiča o prostem in zloženem stavku ter stavčnih členih in priredju (v Skj 1 in 3, JiS 1968, 77—85, 184—192). Primerjaj še, kar je navedeno pod točko 10 (*Jesenovec, Misja, Škerlj, Bronskaja, Kozlevčar*).

²¹ H. Lunt je obravnaval z generativnega stališča slov. glagol, po vzgledu na Jakobsona pa sta ga obdelala najprej Paternost, nato Lenček v svoji disertaciji, Stankiewicz se precej ukvarja s slovenskim naglasom, deloma tudi z oblikoslovnimi vprašanji: *Joseph Paternost, The Slovenian Verbal System: Morphophonemics and Variations*. University Microfilms, Inc. Ann Arbor 1965; *Rado L. Lenček: The Verb Pattern of Contemporary Standard Slovene*. Bibliotheca Slavica. Otto Harrassowitz. Wiesbaden, 1966, 151 + 6 str.; *Horace G. Lunt: Attempt at a Generative Description of the Slovene Verb* (v isti knjigi kot Lenček, str. 135—187); *Edward Stankiewicz: Neutralizacija rodzaju nijakiego w dialektach słoweńskich*, SEPSL, 5, 1965, 181 in sl.: *The Prosodic System of the Slovenian Declension*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, XI/1968, Novi Sad, 257—266; *The Common Slavic Prosodic Pattern and its Evolution in Slovenian*, IJSLP, 1966, 29—38, itd.

²² Prim. M. Orožen, O rozwoju form czasu przszłego w najstarszych za- bytkach języka słoweńskiego, Poradnik Językowy, Warszawa 1964; ista avtorica je o približno istem napisala tudi svojo doktorsko disertacijo. Dobre zametke za zgodovinsko skladnjo in sploh slovnico imamo še v prejšnjem obdobju od F. Tomšiča.

in strokovne šole ter ob delih, ki naj bi slovenski slovnični ustroj prikazala tujcu ali pa ga vsaj uporabila za lažjo priučitev tujemu jeziku.

Učbeniki slovenskega jezika za osnovno šolo za 4. do 6. razred²³ so po vsem videzu zasnovani metodično napredno, slovnično pa so prepo-gosto po nepotrebnem preveč mehanični posnetek tradicionalne slovenske slovnice, ki smo jo tu že obravnavali, in jih zaradi tega zadevajo isti očitki, le da v manjšem obsegu, pač zaradi zmanjšane količine slovničnega obvestila v njih. Učbenike za 1.—3. razred osnovne šole bolj malo poznam,²⁴ praktično delo v teh razredih pa ima vsekakor kvarne posledice za slovensko pravorečje (npr. v glasovih) ne le osnovnošolskih otrok, ampak slovensko govorečih sploh. To pa zaradi (vsaj pri večini učiteljev) neustreznih pogledov na razmerje med črko in glasom in na učno metodo samo. O učbenikih za 7. in 8. razred osnovne šole²⁵ pa ni mogoče povedati praktično nič pozitivnega.

In sedaj še o drugih omenjenih učbenikih.

Slovenski jezik želijo naučiti angleško, nemško, francosko in špansko govorečega po istih predlogi napisani drobni učbeniki v ustreznih jezikih.²⁶ Zamišljeni so dokaj preprosto tudi po obsegu in so pač primerno temu bili uspešni. Drug tak priročnik je Učbenik slovenačkog jezika,²⁷ pisan sicer ijekavsko. Medtem ko se prej omenjeni učbeniki za zahodnoevropsko govoreče nagibajo k modernejšemu načinu pouka v obliki posebej pripravljenih, rado dialogiziranih besedil, je drugi tradicionalno slovničen, z leposlovnimi sestavki ali pa z zbranimi in sestavljenimi stavki za ponazoritev tradicionalno razporejenih slovničnih

²³ *Marija Jalen*: Spoznavajmo slovenski jezik. Jezikovna vadnica za 4. razred osnovnih šol; Mladinska knjiga (dalje MK), Ljubljana 1962, 156 str.; Spoznavajmo slovenski jezik. Jezikovna vadnica za V. razred osnovne šole; MK 1965, 172 str.; Spoznavajmo slovenski jezik. Jezikovna vadnica za 6. razred osnovne šole; MK, 1967, str. 156.

²⁴ V njih dejansko sploh ni slovnice; pri pouku slovnice (imajo jo vsaj že v 5. razr.) se učitelji verjetno ravnajo po kakšnem priročniku za učitelje.

²⁵ *Stanko Bunc*, Spoznavajmo slovenski jezik. Jezikovna vadnica za 8. razred osnovne šole; Mladinska knjiga 1964, 94 str.; Spoznavajmo slovenski jezik. Jezikovna vadnica za 7. razred; izdano prav tam, 1964, 100 str.

²⁶ Slovensko predlogo je napisal *F. Jakopin*. Posamezne prireditve: *Nada Vitorovič*, Slovene for You, Slovenska izseljenska matica (dalje SIM), Ljubljana, 1962, 114 str.; *Viktor Jesenik*, Le slovène à votre portée, SIM, 1962, 115 str.; *Jolanda Kvas-Perona*, Quiéren hablar en sloveno?, SIM, 1962, 118 str.; *Dora Vodnik*, Möchten Sie nicht slovenisch lernen?, SIM, 1962, 117 str.

²⁷ Avtor *dr. Janko Jurančič*, podnaslov Gramatika slovenačkog jezika za Hrvate i Srbe; Državna založba Slovenije (dalje DZS), Ljubljana 1965, 282 str.

kategorij. Poln je informacij o jeziku, ki ga učeči že pozna, zato pa preveč skop s koristnimi obvestili o jeziku, ki naj bi se ga Srb ali Hrvat naučil (sintaksa je komaj kaj obdelana).²⁸

Od učbenikov, ki Slovence učijo drugih slovanskih jezikov, je z ambicijo biti popolna prava slovnica napisana ruska slovnica;²⁹ sledi ji učbenik za poljščino,³⁰ nato Makedonščina³¹ in Učbenik srbohrvaškega jezika.³² Če izvzamem rusko slovnico, ki le deloma hoče biti tudi praktični učbenik, je kot učbenik še najbolj ustrezen tisti za poljščino, bolj siromašen pa za shr. Na splošno se da reči, da učbeniki slovanskih jezikov za Slovence premalo izkoriščajo strukturno podobnost slovanskih jezikov in zato na učenca preveč pritiskajo s kopico nepotrebnih paradigmatiskih enot, namesto da bi ga spominsko razbremenjevali s posplošujočimi in diferencialnimi pravili, s poglobljeno obravnavo pa mu pomagali preko resničnih težav tedaj, ko si iz tujega jezika mora prilastiti stvari, ki jih v slovenščini ni ali pa imajo drugačno distribucijo.

V obravnavanem obdobju med dvema jugoslovanskima slavističnima kongresoma je jezikoslovno javnost v Sloveniji vsaj za nekaj časa močno zaposlil izid Slovenskega pravopisa l. 1962.³³ Njegovi avtorji (kakih 10 iz starejše in stare generacije) so se v njem brez potrebe lotili reševanja pravorečnega problema v zvezi z medfonemsko alternacijo glasov [l-w-v] v mnogih slovenskih morfemih,³⁴ istočasno pa so ostali

²⁸ Že po kongresu slavistov je izšla naslednja knjiga: *Jože Toporišič, Zakaj ne po slovensko / Slovene by Direct Method*. Slovenska izseljenska matica. Ljubljana 1969, 272 str.; pisana najprej v angleščini, nato pa postopoma prehaja na slovenščino.

²⁹ *Franc Jakopin*, Slovnica ruskega knjižnega jezika, DZS 1968, 494 str.

³⁰ *Rozka Stefanova — W. Łaciak*, Učbenik poljskega jezika, DZS, 1969, 295 str.

³¹ *Petar Kepeski — Jože Pogačnik*, Makedonščina; DZS, 1968, 271 str.

³² Avtorja *dr. Milan Moguš* in *dr. Jože Pogačnik*. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1965, 188 str.

³³ Izdala ga je DZS. Ima 91 strani pravorečno-pravopisnega uvoda in 965 strani slovarja, z zaznamovanim besednim naglasom, izgovorom l-a kot w in stilističnimi kvalifikatorji.

³⁴ Za govorniki reforme: *Anton Bajec*: Pred izidom novega pravopisa, JiS 1961/62, 15—16; Ni razpotja, Prosvetni delavec 1962, št. 2; Bralec — bravec, Delo 1962, 50. V.; Še zadnjič o bravecu, Delo 1962, 4. VIII.; Marginalije k bravecu, Perspektive 1963/64, 766—768; *Lino Legiša — Vladimir Pivko*, Pravopisni nesporazum, NRazgl. 1965, 179—180. Njegova velika zagovornika sta še *Janez Gradišnik* in *Janko Moder*. Nasprotniki: *Stanko Kotnik*; Pravo-

nerešeni mnogi resnični glasoslovni, pravopisni in oblikoslovni problemi v zvezi s sprejemanjem tujih imen in besed v slovenski knjižni jezik.³⁵ Ne do kraja rešena je problematika v zvezi s tem pri oblikoslovju po izvoru grških in latinskih lastnih imen, pisava zahodnoevropskih tujk in tujih lastnih imen,³⁶ oblikoslovni problemi jezika medicinske in naravoslovne,³⁷ deloma tudi tehnične in športne stroke³⁸ itd. Tudi na teh področjih bi spremembe morale pripravljati zadevne razprave, ki bi javno utemeljile načela, katerih naj bi se držali.

V zvezi s Slovenskim pravopisom 1962 (in deloma že prej) se je razvila tudi dokaj obširna razprava o stilski vrednosti slovenskega knjižnega besedja. V glavnem sta se soočili dve struji: ena je predvsem branila individualnost slovenskega jezika (četudi se je včasih preveč opirala na nekako narodopisnost in puristično protislovanskost ter protizahodnoevropskost),³⁹ druga pa je bila predvsem antipuristična v

pisni pomislek, NRazgl. 1962, 24. I.; Pravopis na razpotju?, Prosvetni delavec 1962, št. 2; Boris Urbančič: Bralec in bravec kot načelno vprašanje, Delo 1962, 6.—8. jul.; Problem bravca, SR 1965, 211—228; Breda Pogorelec, Slovenski pravopis 1962, NRazgl. 1962, 20. okt., 395—394, 5. nov., 412—415; Franc Bezljaj: Pravopisna vojna, Delo 1962, 8. VIII.; glej tudi Delo, 15. VII. istega leta. Zlasti bibliografsko dovolj nejasen povzetek tega imaš v članku Franceta Novaka, Najvažnejša stališča v pravopisni vojni, JiS 1964, 62—65.

³⁵ Prim. Boris Urbančič, Naš novi pravopis, JiS 1964, 105—118; tudi B. Pogorelec v članku, navedenem pod 34; J. Toporišič: Fonetika, fonologija in pravorečje v SP 1962, JiS 1962/63, 138—143, 167—173, 206—211; Nekaj stališč k odprtim pravopisnim in pravorečnim problemom, JiS 1969, 184—190; Ankete za določitev naglasnega mesta ter kakovosti in količnosti naglašene samoglasnika, JiS 1969, 249—260; Nekaj strani iz slovenske slovnice, Jezikovni pogovori II, Ljubljana 1967, 114—166.

³⁶ Prim. J. Toporišič, Popravljen slovenska slovnica, JiS 1965, 56—79; Nekaj strani...: Mesto tujk in tujih lastnih imen v glasovnem, pravopisnem in sklanjatvenem sistemu slovenščine; Skj. 1 pri 1. sklanjatvi; B. Pogorelec, Slovenski pravopis, n. m.

³⁷ J. Toporišič, O jeziku Medicinskih razgledov, Medicinski razgledi 1967, 4, 475—481; O našem zdravstvenem jeziku, n. m., 1968, 4, 429—442; Janez Gradišnik: Ob prvem delu slovenskega tehniškega slovarja, NRazgl., 1965, 78—79; glej še Medicinske razglede 1967, 4.

³⁸ Tu je očitna težnja po nepotrebnem pravopisnem odtujevanju tujke od njene izgovorne podobe. Prim. moje Nekaj stališč..., navedeno pri točki 35.

³⁹ Poleg člankov, ki jih je že v letih pred tu obravnavanim obdobjem pisal Lino Legiša, gredo sem predvsem članki Janeza Gradišnika, npr.: Jezikoslovje in gojitev jezika, NRazgl. 1963, 222—223; Slovenščina za Slovence v Delu 1965 in 1966, nato tudi v istoimeni knjigi, Založba Obzorja Maribor, 1967, 565. V tej knjigi so objavljeni tudi skoraj vsi drugi Gradišnikovi prispevki o jeziku.

smislu načela *laissez faire* (čeprav se je pri tem sklicevala na češki nauk o funkcionalni razčlenjenosti in torej upravičenosti besedja vseh vrst).⁴⁰ Mislim, da je jezik malega naroda z ene strani preveč izpostavljen vplivni moči številčno, zlasti pa administrativno uglednejšega, tako imenovanega državnega jezika določene politične skupnosti, z druge strani vplivu uglednejše in modne zahodnoevropske internacionalistične govornice in s tretje še pritisku najširše knjižnojezikovne 'polizobraženosti' — da ima torej knjižni jezik malega naroda dandanašnji preveč močnih sovražnikov, da bi ga jezikoslovci in vsi tisti, ki jim je jezik najdragocenejše izrazilo in obenem reprezentant narodne individualnosti, mogli in smeli pustiti v tem boju samega in ne bi skušali organizirati uspešnega odpora tako proti nepotrebnj jugoslavizaciji in »evropeizaciji« kot proti domači polizobraženski jezikovnokulturni dekadentnosti.⁴¹

Treba je priznati, da so boj proti vsem tem nevarnostim, ki groze malemu jeziku, kakršen je slovenski, začeli in dalj časa sami bojevali v veliki meri nejezikoslovci. Pri tem se je vsaj v eni smeri pokazala tudi družbenopolitična in gospodarska utemeljenost nekaterih negativnih pojavov, zaradi česar se prav nič ne čudimo, če so se v reševanje teh problemov vključile tudi politične ustanove⁴² in družbeno ugledni posamezniki.⁴³ Kolikor se torej slovenski purizem ne bojuje proti splošno

npr. tudi o besedju. — *A. Bajec*: Kako smo Slovenci čistili svoj jezik, Jezik. pog. II, 1966, 205—208. Zmernejše stališče je že pred tem zastopal *Janko Moder* (prim. Jezik. pogovori I).

⁴⁰ *Boris Urbančič*, Slovenščina na razpotju, NRazgl. 1962, 415—414; gl. tudi Kriterije pravilnosti... — *B. Pogorelec*, Se o slovenskem jeziku, NRazgl. 1961, 365—366; Normiranje knjižnega jezika, NRazgl. 1965, 416. — *Fran Bezlaj*, Kultura jezika in slovenska javnost, NRazgl. 1965, št. 11; Blišč in beda slovenskega jezika, *Tovariš* 1964 (tudi v knjigi *Eseji o slovenskem jeziku*, Ljubljana 1967, MK, 9—74). Tako stališče zavzemajo v svojih javnih nastopih tudi učenci B. Urbančiča in F. Bezlaja, zlasti *Tomo Korošec*.

⁴¹ To stališče zavzema tudi *J. Toporišič* npr. pri urejevanju JiS 1966-70. — Pri pismih bralcev našemu časopisu *Delo* prihaja seveda tudi do pretiranih stališč.

⁴² Prim. pismo Glavnega odbora SZDL Slovenije iz leta 1965. — *Janko Čar*, O nekaterih vprašanih slovenščine v šoli in javnem življenju, JiS 1966, 252 do 259; Stanje slovenščine v javni rabi in sklepi ljutomerskega zborovanja, JiS 1968, 48—51.

⁴³ Med drugimi upokojeni general *Jaka Avšič*: Za enakopravnost slovenskega jezika, JiS 1967, 96—98; O poveljevalnem jeziku v NOB Slovenije, JiS 1969, 97—105. S podobno tematiko prim. še *J. Toporišič*, Misel o našem slovenskem jeziku (JiS 1968, 124—127), prvotno predavanje na radiu Ljubljana

razširjenim in funkcionalno obremenjenim dubletnim potezam jezikovnih pojavov, temveč brani individualno podstavo slovenskega jezika z nesprejemanjem v slovenski jezik in odpravljanjem iz njega nepotrebne slovanske in druge navlake, jeziku ne škoduje, temveč le koristi.

V obravnavanem obdobju se je brez posebnih pretresov razvijala slovenska dialektologija.⁴⁴ Svoje tradicionalno mladogramatično izročilo je v tem obdobju rahlo modificirala v smeri fonologije (zdrave nastavke za to je imela že pred 2. svetovno vojno v Isačenkovi knjigi o selškem narečju). Veliko monografsko delo je nastalo le o južnotranjskih govorih, sicer pa se slovenski (in deloma tuji) javnosti kaže predvsem v razpravah in člankih, ki nastajajo v glavnem v zvezi z zapisovanjem govorov za slovenski dialektološki atlas.

Slovenska dialektologija je še zmeraj skoraj izključno le glasoslovna v smislu fonetike, naglasoslovna in oblikoslovna. Celo oblikoslovna je le v smislu registriranja in razlage nastanka oblik, ne pa tudi njih funkcij oz. pomena. O narečni skladnji ali stavčni fonetiki pa še vedno ni sledu, komaj tudi o leksiki.⁴⁵ Pravzaprav za nobeno od tega nimamo izdelane niti metodologije in cilja dela, niti nimamo pokazati res kaj celotnostno narejenega, saj je tudi naš prvi novodobni narečni slovar le skromen poizkus. Ne da bi bil v podrobnostih informiran o obsegu izvršenih del za slovenski jezikoslovni atlas,⁴⁶ vendar lahko rečem, da pod naslovom Kdo ogroža slovenski jezik; Zakaj zatajujemo svoj jezik (JiS 1969, 614).

⁴⁴ Glavna pisca sta Tine Logar (bibliografija objavljena v Univerza v Ljubljani, 1969 str. 41) in Jakob Rigler. Omeniti je še Rudolfa Kolariča, Franca Jesenovca, Jožeta Toporišiča. *T. Logar*: Slovenski govori v Istri in njihova geneza, SR 1961/62, 88–97; Sistemi dolgih vokalnih fonemov v slovenskih narečjih, SR 1965, 111–152; Govor vasi Kostanje nad Vrbskim jezerom, SR 1967, 1–19; Vokalizem Moravškega govora, n. m. 20–27; Glasoslovne in morfološke posebnosti v govoricah sloveniziranih Nemcev, SR 1968, 159–168; Govor vasi Knežah pri Djekšah na Koroškem, SR 1968, 395–412; Vokalizem in akcent govora Potoč v Ziljski dolini, ZFL, Novi Sad, 1968, 137–145 itd. — *J. Rigler*: Južnotranjski govori. Dela SAZU, Razred za filološke in literarne vede 15, Ljubljana 1965, 256 str.; Fonološka problematika slovenskega črnovrškega dialekt, ZFL 1966, 97–111. — *J. Toporišič*: Vokalizem moščanskega govora v brežiškem Posavju, Dolenjski zbornik, Novo mesto 1961, 205–222; prim. še SR 1965, 206–209. — *R. Kolarič*, Haloški govor, Prace Filologiczne, 1964, 395–401.

⁴⁵ *Ivan Tominec*, Črnovrški dialekt, Kratka monografija in slovar, Dela SAZU 20, Ljubljana 1964, 266 str.

⁴⁶ *Tine Logar*, Današnje stanje in naloge slovenske dialektologije, JiS 1962/63, 1–6; O pripravah za slovenski lingvistični atlas, Zeszyty naukowe univ. Jagiellonskiego, Prace językoznawcze, Zeszyt 5, 1965, 405–407.

bomo še precej časa čakali na možnost, da bi bilo zbrano gradivo iz narečij v sistematični kartografski in drugačni obdelavi dostopno proučevanju in s tem izkoristljivo za sintetične, vse slovenske govore obsegajoče razprave o pojavih slovenskega glasoslovja, oblikoslovja in naglasa. Doslej je bilo zbrano gradivo v večji meri izkoriščeno le za rekonstrukcijo fonološkega razvoja slovenskega vokalizma⁴⁷ in deloma za tipologijo vokalizma ene narečnih skupin.⁴⁸

S področja zgodovinske slovnice moram najprej opozoriti na že omenjeno rekonstrukcijo razvoja slovenskega vokalizma in na posamezne take stvari v dialektoloških delih ter še na nekaj razprav o posameznih pojavih (npr. o jatju, trdem *l-u*, akanju, monofonškem vokalizmu).⁴⁹ V posebni knjigi⁵⁰ so obdelani tudi začetki slovenskega knjižnega jezika: postavljena je prepričljiva — kolikor je to mogoče na podlagi vsega razpoložljivega gradiva — teza o tem, da je bil za podlago slovenskega knjižnega jezika že v 16. stoletju izbran govor njegovega naravnega zemljepisnega in kulturnega središča, tj. govor Ljubljane.

Poleg nekaj drugih stvari iz zgodovine slovenskega jezika⁵¹ pa je stopila v zavest slovenskega jezikoslovca nova teorija o mestu nastanka

⁴⁷ Jakob Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, SR XIV, 1965, 25—78; prim. še SR 1967, 129—152 in str. 296—301.

⁴⁸ Prim. zgoraj pri T. Logarju Sistemi dolgih vokalnih tonemov... Prim. še Irmgard Mahnken, Zur mundartlichen Differenzierung des Vokalsystems im Slowenischen, Die Welt der Slaven, 1965, 341—366.

⁴⁹ J. Rigler, Tendence pri razvoju *l-a*, SR 1961/62, 241—252; K probleme akan'ja, Voprosy jazykoznanija 1964, 5, 36—45; prim. še Bŕlgarski ezik, 1966, 564—567 in Voprosy jaz. 1969, 3, 47—58; Glasovna podoba sufiksa -ěno, ZFL, 1964, 49—51; Rozwój ę v języku słoweńskim, Rocznik Slawistyczny 1965, 79—92; Dvojni refleks kratkega ę v slovenščini, ZFL 1968, 249—255; O akcentuaciji sufiksa -ost, SR 1967, 218—229, Jezikovnokulturna orientacija Štajercev v starejših obdobjih, Svet med Muro in Dravo, Maribor 1968, 661—681. —Tine Logar, Dialektizacija slovenskega jezika, JiS 1960/61, 119—122 in v razlagi narečnih pojavov v dialektoloških delih. — J. Toporišič, Ablösung des relevanten Wortintonationensystems durch den Quantitätsunterschied in einer slovenischen Mundart, Scando-Slavica 1962, 239—254. — R. Kolarič, Določni in nedoločni spolnik v slovenščini, ZFL 1961/1962, 167—171. Prim. še M. Orožen iz točke 22.

⁵⁰ Jakob Rigler, Začetki slovenskega knjižnega jezika, Dela SAZU, Razred za filološke in literarne vede (dalje fil.-lit.) 22, Ljubljana 1968, 279 str. (prim. o istem še: JiS 1965, 161—171); Abhandlungen über die slovenische Reformation, München 1968, 65—89); Register v Dalmatinovi Bibliji, JiS 1967, 104—106.

⁵¹ Prim. zgoraj navedeno knjigo Abhandlungen über die slovenische Reformation.

Brižinskih spomenikov in deloma tudi o tipu njihovega govora,⁵² in sicer v trenutku, ko se je slovenskemu jezikoslovju⁵³ na podlagi analize besedja teh spomenikov posrečilo odbiti Isačenkov napad na njihovo slovenskost (slovenskost je tu šveda pojmovana kot jezikovni atribut slovanskega in etničnega prednika današnjega Slovenca, na katerega ozemlju so ti spomeniki nastali). Zdi se mi, da se slabost slovenskega zgodovinskega jezikoslovja razodeva tudi v molčanju jezikoslovne kritike ob teh novih težah o Brižinskih spomenikih.

V domači kritični javnosti je ostala brez odziva tudi hipoteza našega edinega slavista etimologa o etnogenezi slovenskega naroda:⁵⁴ po njej naj bi bili Slovenci nastali iz plemenskih drobcev Južnih, Severnih in Vzhodnih Slovanov. Ta podmena je bila postavljena na podlagi imenoslovnih, glasoslovnih in besednih ujemanj slovenskega in jezikov iz navedenih slovanskih skupin. Ta molk kritike je sicer morda posledica avtorjevega esejističnega razpravljanja, ki se mu še ni posrečilo podati vsega zadevnega gradiva v znanstveno urejeni, vsakršno drugačno razlago izključujoči podobi — je pa tudi tu misliti na silno tanko personalno zasedenost posameznih jezikoslovnih raziskovalnih področij, ko pogosto en sam človek predstavlja celo jezikoslovno panogo. Od istega avtorja smo pred leti dobili v dveh knjigah Slovenska vodna imena,⁵⁵ sedaj pa pričakujemo izid prvih snopičev slovenskega etimološkega slovarja (ki naj bi prinesel tudi kakih 4000 še ne rešenih etimologij).⁵⁶

⁵² R. Kolarič, *Sprachliche Analyse (der Freisinger Denkmäler). Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen*, II. Band, 18–120, München, 1968 (v isti knjigi so tudi prispevki jezikoslovne in stilistične ter leksikografske narave Jožeta Pogačnika).

⁵³ R. Kolarič, *Ali so brižinski spomeniki res starocerkvenoslovanski*, *Studia z filologij polskie i slowiańskiej*, Warszawa 1965, 145–55 (prim. še A. Bajca SR 1949 II, 160–165); gl. tudi F. Tomšič, *Brižinski spomeniki*, *JiS* 1968, 205–207.

⁵⁴ Prim. F. Bezljaj, *Jezikovne priče slovenske etnogeneze*, v knjigi *Eseji o slovenskem jeziku*, MK, 1967, 75–165. Docela nekritične nazore o izvoru Slovencev razodeva v svoji knjigi *Skandinavski izvor Slovencev* (Trst, 1967, 324 str.) Franc Jeza.

⁵⁵ I, *Dela SAZU*, fil.-lit. 9, Ljubljana 1956, 365 str.; II, n.m., 1961, 354 str.

⁵⁶ Izšel je že poskusni snopič (1963), sicer pa ima avtor F. Bezljaj tudi precej objavljenih takih razprav in člankov; npr. *Problematika slovenskega etimološkega slovarja*, *Sodobnost*, Ljubljana 1959, 265–270, 358–365, ali članki v *JiS* 1955/1956, 1959/60, 1960/61, 1961/62, 1964, 1965, 1966. Nekaj je objavljal s sodelavci (prim. *JiS* 1963, 144–148; 1964, 65–68, 126–132, 175–179). Tudi njegovi učenci so nekaj objavili: *Milena Piškur*, *Pomenska analiza besede baba*, *JiS* 1965, 6–15; *Vlado Nartnik*, *Pomenska kategorija »kruh«*, *JiS* 1968, 24–29, 55–61; *L. Bezljaj-Krevel*, *Slovenska tkalska terminologija* *JiS* 1968, 85–90.

Za konec naj spregovorim še o našem slovarstvu. Osrednji dogodek na tem področju bo Slovar slovenskega knjižnega jezika,⁵⁷ katerega 1. del je pred izidom.* V 5 knjigah bo zajel kakih 110 000 gesel. To je poleg slovenskega etimološkega slovarja edini jezikoslovni projekt v Sloveniji, ki mu denarna sredstva ne omejujejo preveč zorenja s takimi banalnostmi, kot so zlasti za delo potreben, primerno kvalificiran personal, obdobjno pritegovanje k reševanju pereče problematike vseh razpoložljivih slovenskih jezikoslovnih izvedencev in pomožnih delavcev vseh vrst.

Po vsem sodeč, bo vrednost novega slovarja v evidentiranju besednega zaklada, v njegovi ustrezni glasovni, oblikoslovni, naglasni ter skladenjski kvalifikaciji, morda tudi v stilistični. Upati smemo, da bo tudi pomenska stran tega razlagalnega slovarja rešena zadovoljivo.⁵⁸ Morda se bo prav ob tem slovarju razodela koristnost nadrobnih raziskav knjižnega jezika sploh in škoda, kolikor takih raziskav o nekaterih plasteh jezikovnega ustroja slovenskega knjižnega jezika ni dovolj.

Glede praktičnega dvojezičnega slovaropisja je mogoče reči, da sicer napreduje, vendar v preveliki meri bolj po obsegu kot po kakovosti. Ocene nekaterih slovarjev to očitno kažejo,⁵⁹ pri drugih je to lahko ugotoviti ob praktični uporabi in preizkusni analizi. Tu je dostikrat več pripravljenosti delati slovar kot resnične moči in sodobne usposobljenosti za to. Čuti se dejstvo, da naši anglisti, romanisti, germanisti in rusisti pri tem premalo sodelujejo. Med izboljšavami naj omenim

* Sedaj že izšel pred pomlad 1970.

⁵⁷ L. 1964 je bil izdan njegov Poskusni snopič, nakar se je razvila o konceptu bodočega slovarja dokaj živa debata v JiS: 1964, 161—170 (*F. Jakopin*, Slovar slovenskega knjižnega jezika), 232—242 (*B. Pogorelec*, Ob poskusnem snopiču Slovarja slovenskega knjižnega jezika), 254—262 (*M. Helcl* itd., Priponke k poskusnemu snopiču slovarja slovenskega knjižnega jezika, prim. še JiS 1965, 25), 262—265 (*Redakcija SSKJ*, Odgovor uredništva SSKJ).

⁵⁸ Prim. posebno rubriko Akademijin slovar slovenskega knjižnega jezika v letnikih 1966—1969 JiS, v kateri so pisali *Stane Suhadolnik* (Slovarski pripomočki, 1966, 186—195; Koncept novega slovarja slovenskega knjižnega jezika, JiS 1968, 219—224), *Jakob Rigler* (1966, 24—35; 1968, 192—199 — Problematika naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku in že 1966, 24—35 Premene tonemov.) in *Jože Toporišič* (1966, 155—160 — o nagl. in oblikoslovnih tipih novega slovarja, 264—265 o pogovornem nedoločniku; 1969, 51—59, 184—190, 249—260 — o naglasu, pravopisu, pravorečju, samoglasniški kakovosti in kolikosti). Še prej: *Božo Vodušek*, O leksikografskem ugotavljanju in urejevanju besednih pomenov, JiS 1961/62, 5—10; glej še JiS 1961/62, 117—121.

⁵⁹ Prim. oceno Bradačevega Češko-slovenskega slovarja v NRazgl. 1968 ali Kotnikovega Slovensko-ruskega v JiS 1969, 262—265 (Vladimir Gudkov).

večje upoštevanje slovenskega naglasa v slovensko-tujejezični varianti slovarjev, žal pa ne tudi v tujejezično-slovenski varianti, čeprav bi bilo tam skoraj enako potrebno.⁶⁰

Za celoten jezikoslovni položaj v Sloveniji je mogoče ugotoviti škodljivo odsotnost k r i t i k e.⁶¹ Odsotna kritika torej z ene strani s kritičnimi opozorili ne prispeva k odpravi pomanjkljivosti v sicer dobrih delih, po drugi strani pa pri marsikaterem raziskovalcu ali piscu jezikoslovnih del zmanjšuje samokritičnost, hkrati pa pospešuje poplavo člankov in knjig, ki le preočitno kažejo, da so se rodili ne iz želje po spoznanju in iz sposobnosti to spoznanje tudi doseči.

Pri malem narodu, kot je slovenski, je sicer razumljivo, da je število ljudi, ki delajo na posameznih jezikoslovnih področjih, manjše kot pri drugih narodih. Gotovo pa je, da je v Sloveniji premalo delovnih mest za ljudi, ki bi jezikoslovno znali in hoteli delati. To pa ni posledica samo omejenih materialnih možnosti Slovenije — kljub vsem drugim dajatvam — temveč tudi posledica v najboljšem primeru samo podzavestne, nerealistične predstave o pretirani sposobnosti tistih redkih posameznikov v Sloveniji, ki so na odločilnih položajih v akademiji in na univerzi. To je nekako prvaštvo, kritizirano od mladoslovencev že v 19. stol.; le-to vrednost svojega dela ceni tako visoko, da meni, da delo drugih sploh ni potrebno, kolikor pa ga že je, ne veliko ali nič vredno. Želeti bi bilo, da bi se ta koncentracija odločevalne moči posameznikov v personalnih zadevah zamenjala s treznim in enakopravnim odločanjem vseh resnično ustvarjalnih strokovnih sil — in samo teh. Ko se bo to zgodilo, bo — o tem ne more biti dvoma — tudi podoba slovenskega jezikoslovja svetlejša, kot smo jo mogli prikazati v tem pregledu.⁶²

⁶⁰ Nezaznamovanje naglasa v dvojezičnih slovarjih sem grajal že v svojem članku Povojno raziskovanje slovenskega knjižnega jezika ..., JiS 1961/62, 166. Graja je bila torej vsaj deloma uspešna.

⁶¹ Nekaj več se je pisalo, kot smo videli, samo ob izidu Sloven. pravopisa 1962 in Poskusnega snopiča novega slovarja, o skoraj vseh drugih velikih in manjših delih pa se dosledno molči. Kolikor toliko so kritično tvorni (ali so bili) F. Bezljaj, R. Kolarič, J. Toporišič, tudi F. Jakopin. Pravil jezikoslovnih, tj. slovnične in fonetične ali sintaktične strukture tičočih se kritih pa je malo.

⁶² Da so v marsičem ostale težave še iste kot pred desetimi leti, priča naslednji konec mojega referata na ljubljanskem slavističnem kongresu slavistov (Povojno raziskovanje slovenskega knjižnega jezika in njegove naloge), ki sem ga na zahtevo tedanjega jezikoslovnega urednika Jezika in slovstva, Borisa Urbančiča, moral črtati, če sem hotel doseči, da se je članek tiskal: »Ni sijajna

РЕЗЮМЕ *

У словенцев существует сильная языковедческая традиция еще с начала 19 века. Общеизвестны имена Б. Копитара и Франца Миклошича. В 40-ых годах, на переломе 19 и 20 вв. известны словенские языковеды Карл Штрекель, Ватрослав Облак и, особенно, Станислав Шкрабец, а главным образом между двумя войнами Райко Нахтигаль, Франц Рамовш и Антон Брезник (кроме некоторых других, нпр. Матии Мурко).

В общем они исследовали кроме словенского еще и другие славянские и не-славянские языки (Копитар и Миклошич все славянские, последний нпр. также цыганский, Облак также сербохорватский и македонский, Нахтигаль в частности русский и древнецерковнославянский), а другие были прежде всего или только словенистами, особенно Шкрабец, Штрекель, Брезник и Рамовш. Другие языки,

* Ta povzetek se mnapisal na pobudo akad. prof. dr. Antona Slodnjaka glede na nekoliko širši časovni okvir, kakor je obravnavan v razpravi, kot predlogo za prostorno omejen prikaz slovenskega jezikoslovja v publikaciji Unesca. Izšel naj bi bil (na akademikov predlog) skupaj z razpravo referatom (prim. JiS 1969/70, str. 129) v eni akademjskih izdaj.

bilanca, priznam, vendar je napredek mogoč samo tedaj, če smo si docela v svesti položaja, v katerem se nahajamo, in poti, ki bi jo bilo treba ubrati za cilji. Težko je zapisati, da je večina obravnavanih del pod ravniyo podobnih iz prejšnjih obdobij, da je prepogosto izgubljen stik s tem pozitivnim izročilom, da je skoraj neznatno zastopano moderno jezikoslovno obravnavanje problemov, da so redke teoretične posplošitve, da je raziskovanje premalo sistematično in načrtno, da katedra za slovenski knjižni jezik in institut pri akademiji nista bila živec, motor, pobudnik in usmerjevalec raziskovanja, temveč da le-to prihaja iz privatne iniciative in z najrazličnejših strani, da so uredniki jezikoslovnih glasil dostikrat samovoljni, da kritikom in kritikam ne gre dosti laže kot v Levstikovem ali Cankarjevem času.

Ni pa nemogoče — in deloma se to že dogaja — kreniti v pozitivno smer: Iz poznanja domačega jezikoslovnega izročila in predmeta po poteh modernega jezikoslovja na vsa jezikovna področja, posebno pa k sintaksi, stavčni fonetiki, stilistiki in zgodovini jezika. Univerzi ali kakemu drugemu institutu bi se moralo posrečiti zbrati res ustvarjalne ljudi, da bi tako postala središče strnjenege, vsestranskega in načrtnega raziskovalnega dela slovenskega knjižnega jezika. Na ta način bi dobili raziskovalci delovni življenjski cilj in možnost, da ga uresničijo, in se ne bi dogajalo, kot se sedaj, da se ljudje z najrazličnejših slovenističnih in neslovenističnih področij ukvarjajo s slovenskim jezikom tako rekoč le z levo roko. Rezultati takega dela naj bi postali tudi odnosnica za popolnejše obravnavanje slovenskih narečij, pristojen usmerjevalec knjižnojezikovnih teženj, arbiter v spornih stvareh. Slovenistično glasilo naj bi urejeval slovenist (ne čehist in rusist), jezikoslovna glasila pa bi morala voditi primerno, vzpodbudno politiko objav.

Samo tedaj, če bomo znali tako ravnati, bomo resnično izpolnili naloge, ki smo jih za svojo stroko in ljudstvo dolžni storiti.

в частности неславянские, последними привлекались прежде всего в связи с решением вопросов, касающихся словенского языка. Методологически почти все были младограмматиками, исследуя народные говоры или наблюдая языковые явления прежде всего с точки зрения языкового развития, общих законов развития и смотра на их образ в родственном словенском языке. Современному структуральному языкознанию ближе всех Шкрабец, особенно в стремлении изучать языковые явления смотря на их системную связанность и оправданность, не только на одном синхронном уровне, а даже и в последовательности этих разрезов.

Вслед за Рамовшем, Нахтигалем и Брезником пришли их ученики: Якоб Шолар, А. Байец, Р. Коларич, Ф. Томшич, Т. Логар, отчасти также Ф. Безлай, ученики не только по специальности или по научному воззрению, а также и по университету (Нахтигаль и Рамовш). Настоящими продолжателями традиции являются Шолар в обработке литературноязыковых вопросов и Логар в диалектологической работе, между тем как Байец в своем словообразовании (*Besedotvorje...*) как-то углубляет словенское словообразование Миклошича (хотя он вместе с Шоларом берет для своего языковедческого воззрения некоторые взгляды на литературный язык из Шкрабца и Брезника), Ф. Безлай как-то продолжает этимологическую работу Миклошича, так же в рамках только словенской языковой проблематики.

Представителями молодого поколения являются Якоб Риглер и Йоже Топоришич. Оба они также учились у Нахтигала и Рамовша, однако их исследования под влиянием современного языкознания вдохновляются выразительно и все более структуралистически. Первый занимается — кроме в начале еще диалектологией — прежде всего историческим языкознанием (также литературным), а второй исследует прежде всего современный литературный язык, особенно фонетику, морфологию, а также и стилистику.

Публицистическая продукция в Словении, таким образом, весьма разнообразна, не только методологически, а также и тематически. Старое и среднее поколение (которое не является таким активным, какими были Нахтигаль, Рамовш и Брезник) пытается выдвинуться не только в сознании среднего языкового просвещенного, а также и в воззренческом устройстве большого языковедческого предприятия, каким является подготовка нового словаря словенского литературного языка, как соблюдалась великой традиции Нахтигала, Рамовша и Брезника, которая по существу не понадобилась никакой существенной модификации. Из этого, конечно, выходит недооценка языковедчески нового и тех, которые это новое приносят. Все это явно выявляет персональная политика на словенских высших научных учреждениях, а иначе выдвигается в кулуарах и собраниях, где можно победить большинством голосов (что не трудно ввиду того, что у старших позиции). Такого превосходства нет, однако, в языковедческой, и особенно в критической публицистике. В то время, когда новое и его носители упомянутым способом дискредитируются, новые взгляды на практике принимаются и более старыми (конечно, в качестве компромисса).

По сравнению с периодом Рамовш—Нахтигаль—Брезник в новом периоде изменилось следующее:

— тематика исследования ограничивается почти исключительно словенской;

— в историческом языкознании преобладала структуральная обработка вокализма;

— структуральность преобладает в общем также и в новом описании литературного языка (звуки, формы, ударение);

— все более выдвигается стилистическая расчлененность не только ударений и форм, а также и словарного фонда;

— переоценка взглядов на словенское ударение (фонетически, фонологически, дистрибутивно), как экспираторное, так и тонемное;

— определена и в принципе принята живая языковая (диалектная) основа литературного языка (Любляна с окрестностями), что подтверждается даже для 16 в.;

— мы получили целостную обработку части ономастического фонда;

— мы также получили более современное описание структуры словенского литературного языка;

— вышел первый том большого словаря словенского литературного языка;

— комплектуются материалы словенского диалектологического атласа.

Необходимые задачи:

— следует испробовать и в Словении методы трансформационной и генеративной грамматики;

— дать молодым возможность, организовать создание большой грамматики, научной и стилистической обработки литературного словарного фонда, истории словенского литературного языка и большой фонетики;

— следует проводить лучшую персональную и организационную политику, от которой в большой степени зависит и приобретение денежных средств для осуществления этих задач и оборудования (нпр. для фонетики), нужной для этого;

— в связи с этим необходимо демократизировать решение в персональных вопросах и в научных проектах;

— критику необходимо принимать как самую естественную и необходимую спутницу всей научной работы;

— в непосредственном критическом диалоге следует преодолеть недоверие, до сих пор в большой степени разделяющее старых от молодых, или модернистов от традиционалистов.

UDK 884.0

Eugeniusz Czapplejewicz

Filozofska fakulteta, Ljubljana

STRUKTURALIZEM V POLJSKI LITERARNI TEORIJI

Tradicija poljskega strukturalizma v literarni vedi je sorazmerno dolga, v zadnjih 15 letih pa posebno živa. V sodobnem strukturalizmu Poljske sta dve šoli, varšavska in lublinska, ki se obe delita še na smeri. Na koncu je prikazan še sedanji program literarne teorije na poljskih univerzah.

The tradition of the Polish structuralism in literary scholarship is comparatively long, but during the last fifteen years or so it has been particularly strong. In the current Polish structuralism there are two schools, the Warsaw one and the Lublin one, both of them being further subdivided into several trends. At the end an account is given of the courses in literary theory that are at present offered in Polish universities.

I. Poljska strukturalistična tradicija

Začetki strukturalizma na Poljskem segajo v leto 1914, ko je Kazimierz Wóycicki (1876—1938) objavil članek *Jedność stylowa utworu poetyckiego*¹ — ki je menda prvi strukturalistični (seveda: na področju literarne znanosti) manifest na svetu. Le da je brez tiste izizvalne samozavesti in priokusa spotikljivosti, ki ponavadi spremljata manifeste. V tem članku avtor

1. obravnava literarno delo kot umetnino, in potem zelo poudarja njegovo *estetsko* funkcijo, umetnino pa pojmuje kot izredno zapleteno in večredno *organsko celoto*, zgrajeno iz *funkcionalno* med sabo povezanih in *hierarhiziranih elementov*, pri čemer je razmerje med *delom* in *celoto* takšno, da del pogojuje hkrati celoto in celota del;

2. motri umetnino (in s tem tudi literarno delo) kot hkratno konkretizacijo več sistemov ali stilov, ki se pri medsebojnem srečevanju v delu zlagajo v neponovljivo in maksimalno organizirano »enoto«;

¹ Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Wydział I in II. Warszawa 1914. Leto VII, zv. 1, št. 2, str. 5—36. Mnogo lažje dostopen je ta članek v *Teoria badań literackich w Polsce*. Wypisy. Opr. H. Markiewicz. Kraków 1960, I.

5. uporablja resda nekoliko zavajajočo kategorijo stila, ki pa jo razume natanko tako, kot bodo pozneje ruski formalisti pojmovali formo, in na tej podlagi gradi nasprotje *stil — gradivo*;

4. na vprašanje, kako se to nasprotje umešča v delo, odgovarja: »vsaka sestavina dela je stilni element«²;

5. jezik literarnega dela postavlja nasproti govornemu jeziku in jeziku obstoječe literarne tradicije.

Seveda pa članek še nima tiste sistematičnosti in izčističnosti, ki je na primer odlikovala znamenite, vendar za dobro desetletje mlajše »Teze« Praškega krožka. V njem so še nejasnosti, izvirajoče iz nepopolne terminologije, ki jo je bilo treba še ustvariti, kot tudi iz psihologizma, ki tudi še ni bil premagan. V celoti pa je videti članek Wóycickega manj meglen, čeprav hkrati tudi manj »popularen« kot še v današnje dni odmevni manifest Opojaza. Prav tako je gotovo bogatejši po problematiki, ne tako skrajn in bolj premišljen, čeprav objavljen dve leti prej (Opojaz je nastal leta 1914, njegov manifest pa je bil objavljen leta 1916). Kljub temu pa ni bil deležen zaslužene pozornosti.

Tukaj ne bomo presojali, koliko so na to vplivale njegove slabe oziroma dobre strani in koliko objektivni dejavniki, kot vojna, priboritev neodvisnosti ipd. Resnica je le, da tudi po letu 1918 Wóycickega nihče ni podprl. Niti sam avtor delu ni pripisoval prevelikega pomena (dasi ga tudi ni zavrgel); namesto da bi ga bil razvijal, se je rajši ukvarjal z didaktičnimi ozko literarnozgodovinskimi ali verzifikacijskimi vprašanji. Te raziskave pa ne kažejo posebnega novatorstva. Edina izjema je razprava Z pograničja gramatyki i stylistyki (1922),³ v kateri je prvi na Poljskem analiziral nepravi premi govor (mowa pozornie zależna). Če ne štejemo knjige Rytm w liczbach (Vilno 1938), svoje koncepcije ni razvijal niti v 30-ih letih, ko je zanimanje za »formalne« in strukturalne smeri pričelo naraščati. Novemu gibanju je bil brez dvoma naklonjen, morda celo njegov propagator, toda znanstvene pobude ni dajal. Zato so raziskovalci, ki so tako zanimanje kazali, segali ne le po delih Wóycickega, marveč predvsem po spisih ruskih in čeških znanstvenikov, iz katerih so se učili in se nanje sklicevali. V njih so namreč nabajali tisto, česar pri Wóycickem ni bilo: dognano izdelano teorijo, opremljeno z natančnimi instrumenti, katerih delovanje je nešteto krat

² K. Wóycicki: Jedność stylowa utworu poetyckiego. V: Teoria badań literackich w Polsce, cit. op., str. 252.

³ Najlažje dostopna v Stylistyka teoretyczna w Polsce. Pod red. K. Budzyka. Łódź 1946.

potrdila raziskovalna praksa. Vendar so do Wóycickega gojili spoštovanje, ki se je izrazilo v zborniku *Prace ofiarowane Kazimierzowi Wóycickiemu* (Vilno 1937), vsebujočem dragocene znanstvene razprave.

Drugačno vlogo je odigral Roman Ingarden (1893—1970), ki ga tukaj ni treba predstavljati. Ta učenjak ni literarni znanstvenik, ampak filozof, ki je med drugim ustvaril koncepcijo biti in ustroja literarnega dela (»Das literarische Kunstwerk«, Halle 1931) ter njegove spoznavne (»O poznaniu dzieła literackiego«, Lvov 1937), ki je vplival na poljsko literarnoteoretično misel. Zlasti se bodo nanjo sklicevale strukturalistično orientirane skupine, in to v letih med obema vojnama (npr. M. Kridl), kot tudi po letu 1955 (npr. avtorji učbenika »Zarys teorii literatury«). Najbolj izrazito se bo to pokazalo v znanstvenem jeziku. Nasploh lahko rečemo, da znanstveni jezik poljskih strukturalistov ponavadi ni homogen, ampak heterogen, ker druží »čisto« strukturalistične pojme z Ingardnovimi kategorijami. To pa ni nič čudnega. Ingarden je na poljskih znanstvenih tleh ustvaril prvi in edini res natančen in obsežen znanstveni aparat. Ingardnov vpliv pa ni omejen samo na jezik, temveč sega globlje, v bistvene sestavine. Tukaj je mogoče opazovati še bolj zanimiv pojav: poljski strukturalisti so (v znatni večini) od Ingardna vzeli tako tisto, kar je pri njem skupnega s strukturalistično teorijo »sensu stricto«, se pravi antipsihologizem, objektivizem, organski značaj dela ipd., kot tudi tisto, kar je s to teorijo v nasprotju, namreč njegova delitev strukture literarnega dela na plasti ter funkcija teh plasti v okviru dela ipd. Torej bo v bistveni ravnini Ingardnov vpliv ogromen ali vsaj tako velik, da bo določil podobo strukturalne smeri na Poljskem.

Ta samosvoja združitev strukturalizma s fenomenologijo oz. s fenomenološko estetiko v Ingardnovi izdaji loči — kot se zdi — poljski strukturalizem od drugih strukturalnih smeri; ustvarja njegovo specifičnost.⁵

⁴ Poljski prevod te knjige: *O dziele literackim. Badania z pogranicza ontologii, teorii języka i filozofii literatury*, je izšel v Varšavi leta 1960, prev. M. Turowicz.

⁵ Treba je dodati, da se Ingardnov vpliv ni omejil samo na strukturalno smer. Spomnimo se npr. nedavne knjige H. Markiewicza *Główne problemy wiedzy o literaturze* (Kraków 1965), kjer najdemo še bolj presenetljive povezave. Marksistična teorija, ki ne mara nikakršnih sestavljanj, se v njej opira v znatni meri na teorijo literarnega dela fenomenologa Ingardna. Toda na poljskih tleh se takemu ravnanju ni treba čuditi. Kot je pretirano trditi, da na Poljskem ni druge literarne teorije kot Ingardnova, tako je zelo blizu resnici

Če je bil Kazimierz Wóycicki tisti, ki je strukturalistično misel na področju literarne znanosti spočel, in Roman Ingarden tisti, ki je to misel obogatil, pa je bil Manfred Kridl (1882—1957) tisti, ki je v 30-ih letih strukturalno misel spremenil v smer in spravil v vrtnec tedanjega znanstvenega življenja. Za nas so važni trije vidiki njegove aktivnosti: upoštevati ga je treba kot teoretika, kot didaktika in kot voditelja strukturalističnega gibanja v znanosti. Kot teoretik je tvorec integralne metode raziskovanja literarnega dela, ki je bila najširše razložena v knjigi *Wstęp do badań nad dziełem literackim* (Vilno 1956). To metodo označuje: »Kot *integralna* mora v raziskavah obsegati brez izjeme vse, kar se v delu nahaja, kot *literarna* pa mora vse te elemente obravnavati na podlagi dela, tj. z literarnega vidika.«⁶ In dalje: »Obravnavati vse elemente dela z literarnega vidika pomeni raziskati njihovo literarnost, funkcijo in vlogo, ki jo imajo v delu.«⁷ Poleg določene navezanosti na Ingardna dolguje njegova metoda precej tudi ruskemu formalizmu. Pravzaprav je bila nekakšno nadaljevanje izsledkov in misli ruske šole. Kot nadaljevanje je bila sicer manj efektna in bolj zadržana kot npr. češka, vendar je njena zasluga v tem, da je bila na področju poljske literarne vede prva strukturalna *metoda*, ki jo je spremljala moderna, čeprav nemara še nepopolna vizija literature in literarnega dela. Kot didaktik je M. Kridl med svojo profesuro ne le vzgajal tamkajšnjo univerzitetno mladino v novem duhu in spočel — če smemo tako reči — »šolo«, ki sta iz nje izšla npr. Czesław Zgorzelski in Irena Ślawińska, marveč je tudi vplival na druga središča — predvsem na varšavsko. Naposled je kot voditelj strukturalističnega gibanja v 30-ih letih na Poljskem bil tudi tisti, ki je s svojo avtoriteto in uglednim profesorskim naslovom ščitil za »novotarije« zavzeto mladino ter ustvaril tribuno za znanstvene nastope zastopnikov nove smeri. Tribuno v obliki vilnske stalne zbirke *Z zagadnień poetyki*, ki je bila nekakšna poljska inačica znane ruske serije *Voprosy poetiki*. V njenih okvirih so izšla tale dela:

trditev: cela literarna teorija na Poljskem — ne glede na gesla, ki jih oznanja — že dolgo ne more mimo izsledkov velikega znanstvenika. O moči njegovih izsledkov priča dejstvo, da se poljska znanstvena misel doslej še ni opogumila polemizirati z Ingardnovo teorijo. Ne zato, ker ni hotela, ampak zato, ker ni mogla.

⁶ M. Kridl, *Wstęp do badań nad dziełem literackim*, Vilno 1956. Ponatis odlomkov v *Teoria badań literackich w Polsce*, cit. op., II. Citati so vzeti iz tega drugega vira: II, str. 95.

⁷ Gl. zgoraj, str. 94.

1. *M. Kridl*, Wstęp do badań nad dziełem literackim, 2. *J. Putrament*, Struktura nowel Prusa, Vilno 1936, 3. *K. W. Zawodziński*, Zarys wersyfikacji polskiej, Vilno 1936, 4. in 5. *F. Siedlecki*, Studia z metryki polskiej, I in II, Vilno 1937, 6. Prace ofiarowane Kazimierzowi Wóycickiemu, Vilno 1937, 7. *K. Wóycicki*, Rytm w liczbach, Vilno 1938, 8. Stylistyka teoretyczna w Polsce. Pod red. *K. Budzyka*. Łódź 1946. Bil je tisti, ki v tedanjem dokaj živahnem znanstvenem središču ni znal le zbuditi zanimanja za nove poglede, ampak ga tudi popularizirati v vsem kulturnem tisku ter tako ob novih raziskavah ustvariti ozračje splošne pozornosti, če že ne naklonjenosti.

Ta položaj je spretno izrabila skupina mladih v Krožku polonistov Varšavske univerze, zbrana okrog *Franciszka Siedleckega* (1906—1942), ki so ji pripadali tudi *Kazimierz Budzyk*, *David Hopensztand*, *Stefan Żółkiewski*. Izdajala je zbirko *Archivum Thumaczeń z zakresu Teorii Literatury i Metodologii Badań Literackich*, v kateri je za poljskega bralca priredila med drugim tudi dela *V. Žirmunskoga* in *V. Vinogradova*. Predvsem pa je ta skupina razvijala lastne raziskave, ki so se od Kridlovih ločile po stilu in območju. Niso se vrtele v okviru abstraktnih metodoloških refleksij, temveč so se po zgledu ruskih formalistov vezale z analizo konkretnega literarnozgodovinskega gradiva. Sodile so torej v območje poetike, ne metodologije. Poetiko so šteli za pravo znanstveno disciplino, orientirano na moderno jezikoslovje in oprto na njegove najnovejše dosežke, predvsem na dosežke praške fonološke šole. Na Poljskem so bili ustvarjalci jezikoslovne poetike. V njenem okviru so razvijali raziskave o funkcionalni odvisnosti jezika in verza (*F. Siedlecki*), o funkciji arhaizmov ali neologizmov v literarnem delu (*K. Budzyk*), o oblikovanju načinov pripovedi, kot so premi, odvisni in nepravi premi govor (*D. Hopensztand*) oziroma monolog in dialog, opis in pripoved (*K. Budzyk*), zanimala pa jih je tudi semantika literarne morfologije (*D. Hopensztand*).⁸

Kmalu pa je dejavnost varšavske in vilnske skupine pretrgala vojna; med njo sta umrla *Siedlecki* in *Hopensztand*, *Kridl* pa se je znašel v zamejstvu. V prvih letih po vojni so bili posamezni poskusi nadaljevanja te dejavnosti: *Budzyk* je nadaljeval zbirko *Z Zagadnień Poetyki* in izdal njen osmi zvezek *Stylistyka teoretyczna*, *Maria Renata Mayenowa* *Poetyko opisowo* (Varšava 1949), ki je močno oprta na

⁸ Članke *Budzyka* in *Hopensztanda* je mogoče najti v *Stylistyka teoretyczna w Polsce*.

prejšnje avtoričine raziskave, in prevajala članke, med drugimi J. Mukařovskega.⁹ Toda dejavnost je nato vnoviã zamrla za nekaj let.

Za popolnejšo podobo velja navesti vsaj še dve imeni: Kleinerja in Troczyñskega. Juliusz Kleiner (1886—1957), eden najznamenitejših (ãe ne kar najznamenitejši) literarnih zgodovinarjev na Poljskem, pisec treh monumentalnih monografij, posveãenih A. Mickiewiczu, J. Słowackemu in Z. Krasiñskemu, znani izdajatelj se je ukvarjal tudi z raznimi teoretiãnimi vprašanji literature. Rezultat teh prizadevanj sta predvsem deli *Studia z zakresu literatury i filozofii* (1925) in *Studia z zakresu teorii literatury* (Lublin 1956), v katerih ni postuliral nobene posebne smeri in je polemiziral — kot je pisal — s formalizmom, paã pa je objavil nekaj izredno dragocenih raziskav, ki jih bodo pozneje strukturalisti radi citirali; to so zlasti *Rola czasu w rodzajach literackich*, *Rola podmiotu mówiącego w epice, liryce i w poezji dramatycznej*, *Kilka uwag o polskim rytmie jambicznym*, *Treść i forma w poezji*, *Fikcja intelektualna w literaturze*, *Reprezentatywność, symboliczność, alegoryczność*.

Siedleckega vrstnik Konstanty Troczyñski (1906—1942) ni bil strukturalist, vendar je zapustil veã za strukturaliste zanimivih razprav. Gre predvsem zaãlanek *Przedmiot i podział nauki o literaturze*¹⁰ ter za knjige *Rozprawa o krytyce literackiej* (Poznañ 1934), *Od formalizmu do moralizmu* (Poznañ 1935) in *Elementy form literackich* (Poznañ 1936). V svojih raziskavah se je precj opiral na znamenitega poljskega sociologa Floriana Znanieckiego.

Tradicija, katere pregled smo tukaj podali v sila skrãeni obliki, je v razvoju poljske literarne teorije odigrala pomembno vlogo. Izdala je vrsto vrednih del, »popularizirala«¹¹ nov pristop k literaturi ter omogoãila nadaljnji razvoj literarnoteoretiãnega mišljenja. Bila je zaãetek, iz katerega je bilo mogoãe izhajati in ki ga je bilo mogoãe razvijati naprej. Kot bomo še videli, so iz njenega kroga, iz Krožka polonistov VU in iz vilnskega središãa, izšli ljudje, ki so v letih 1955—1969 pripeljali strukturalno smer do razcveta.

⁹ J. Mukařovský, *O ideologii czechosłowackiej teorii sztuki*. *Myśl Współczesna* 1947, 6 ter *Notatki do socjologii języka poetyckiego*. *Twórczość* 1949, 3.

¹⁰ V 1919—1929. *Księga pamiątkowa* wydana na dziesięciolecie istnienia Koła Polonistów Uniwersytetu Poznańskiego. Poznañ 1930. Ponatis v: *Teoria badań literackich w Polsce*, cit. op., II.

II. Poljski strukturalizem v letih 1955—1969

1. Pobudniki

V hudih časih poljske znanosti, od 1949—1955, ko so bile vsakršne pozitivne strukturalne raziskave oz. ukvarjanje s strukturalizmom v nemilosti in se je naklonjenost strukturalizmu štela za politično sovražno dejanje, ni tovrstnih raziskav prekinil pravzaprav edino Czesław Żgorzelski, ki je po izidu knjige *Duma* poprzedniczka ballady v letu 1949 že leta 1955 spet objavil študijo Naruszewicz — poeta.¹¹ Njemu bi pripadal naslov pobudnika v prvi vrsti s kronološkega vidika. Zlasti še, ker se je v bistvu na ta članek (deloma polemično) navezovala v svoji začetni fazi tudi dejavnost skupine K. Budzyka. V Varšavi bi se za ta naslov lahko potegovala še Maria Renata Mayenowa, ki se pri proučevanju verzifikacije ni mogla in ni hotela preveč odmakniti od izsledkov ruskih in čeških strukturalistov, zato se je pozneje hitro vrnila k njim. Toda tisti, ki je vse postavil na noge in stvari dal potrebni razmah, je bil nedvomno K. Budzyk. V letih 1955—1956 je zbral okrog sebe skupino učencev in na varšavski univerzi najprej ustanovil verzifikacijsko delavnico, pozneje pa katedro za literarno teorijo (drugo na Poljskem, prvo je ustanovila Stefania Skwarczyńska na univerzi v Łódźu leta 1946). Ta katedra, ki ji je pripadala tudi M. R. Mayenowa, je bila ne le formalno, marveč deloma tudi personalno povezana z delavnico Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk (skrajšano PAN). Tako so bili postavljeni organizacijski okviri za razvijanje oblikovno bogate dejavnosti varšavske strukturalne šole, pri kateri ločimo tri smeri: Budzykovo, smer Mayenowe in smer Żółkiewskega.

2. Varšavska strukturalna šola

A) *Budzykova smer*. Čeprav je Kazimierz Budzyk (1911—1964) v tem času, se pravi v letih 1955—1964, objavil veliko pozornosti vrednih znanstvenih del,¹² se vendar najbolj ceni njegovo tedanje delo vzgoji-

¹¹ Roczniki Humanistyczne (Katolicki Uniwersytet Lubelski), IV (1955) zv. 1.

¹² Knjige: K. Budzyk, *Studia z zakresu nauk pomocniczych i historii literatury polskiej*. I—II. Wrocław 1956; (istega avtorja) *Spór o polski sylabotyzm*, Varšava 1957. Med članki npr. O teorii procesu historycznoliterackiego w okresie polskiego renesansu i baroku, *Przegląd Humanistyczny* 1958, 1; Główne problemy metodologiczne w badaniach literackich, *Przegląd Humanistyczny* 1958, 3; Polskie systemy wersyfikacyjne, *Przegląd Humanistyczny* 1958, 4; O przedmiocie badań historycznoliterackich, *Przegląd Humanistyczny* 1958, 6; Lingwistyka statystyczna a zadania nauki o wierszu, *Przegląd Humanistyczny* 1959, 3.

telja, ustanovitelja in voditelja skupine. Ob sebi je namreč zbral krog učencev, med katerimi veljajo za najznamenitejše Michał Głowiński, Janusz Sławiński in — nekoliko pozneje — Kazimierz Bartoszyński. V nadaljnjem je skupaj z Janom Trzynadlowskim iz Wrocława za to skupino ustvaril forum v obliki stalne zbirke *Z Dziejów Form Artystycznych w Literaturze Polskiej*, ki izhaja v Wrocławu. Po Budzykovi smrti je urejanje zbirke prevzel Janusz Sławiński s souredniki Trzynadlowskim, Mario Żmigrodzko, M. R. Mayenowo in Tereso Kostkiewiczowo (stalni tajnik uredništva). V okviru te serije je v času od 1965. do 1969. leta izšlo 17 naslovov. Da bi se spodbudilo samospopolnjevanje mladih literarnih znanstvenikov v vsedravnem merilu, so zasnovali vsakoletna literarnoteoretična posvetovanja, ki načelno trajajo 5—7 dni in se na njih zbirajo nesamostojni znanstveni delavci iz vseh polonističnih središč na Poljskem (se pravi središč z visokimi humanističnimi šolami; navadno sodeluje okrog 10 takih središč) ter povabljeni zastopniki teoretične literarne znanosti s Češkoslovaškega. Najboljše referate s posvetovanj običajno objavijo v posebnih zvezkih v okviru omenjene zbirke. Prvo posvetovanje je bilo leta 1962 v Rogowu. Odtlej so take konference redne. Postale so dobra šola teoretičnega mišljenja in so prispevale k širjenju literarne teorije nasploh, strukturalističnih teženj pa še posebej. Podobna skrb za vzgojo mladega znanstvenega kadra se je pokazala z oživitvijo posebnega triletnega študija za doktorande. Budzyk takega študija v vsedravnem merilu ni le pobudil, ampak ga je tudi sam organiziral na katedri za literarno teorijo. Vodil je tudi M. Głowińskega, Aleksandro Okopień-Sławińsko in Janusza Sławińskega pri pisanju univerzitetnega učbenika za literarno teorijo. Prva nekako poskusna verzija tega učbenika je izšla že v 50-ih letih, druga precej obsežnejša in naslovljena *Zarys teorii literatury* leta 1962, tretja z enakim naslovom pa leta 1967. Ta učbenik je že v začetku postal osnova pri univerzitetnem pouku literarne teorije. Najvažnejša pa je Budzykova skrb za znanstveno rast učencev. Znal jih je pripeljati do take stopnje strokovne, didaktične in organizacijske zrelosti, da so se po njegovi smrti vse pobude lahko nadaljevale in jih je skupina lahko razvijala naprej.

Glede znanstvenih temeljev se je K. Budzyk v teh letih čutil dediča in nadaljevalca predvojnega Krožka polonistov varšavske univerze (zlasti je cenil Dawida Hopensztanda), vendar takega, ki je premagal njegove napake. Med tujei je menda najbolj čislal Vinogradova in Mukařov-

skega, ker je v njunih delih nahajal tisto, kar je bilo pri ruski in češki šoli najbolj zrelega. O ruskih formalistih se je marsikdaj kritično izrazil.

Med učenci mu je v delu ostal najzvestejši Michał Głowiński. V svoji raziskovalni praksi (da ne omenimo bogate literarnokritične dejavnosti) se ukvarja v bolj ali manj enaki meri z dvema področjema: s teorijo poezije in teorijo leposlovne proze. Prvo raziskovalno področje predstavlja npr. knjiga *Poetyka Tuwina a polska tradycja literacka* (Varšava 1962) ter številni članki, npr. *Dystychy balladowe Leśmiana*,¹³ *Wirtualny odbiorca w strukturze utworu poetyckiego*,¹⁴ *Gatunek literacki i problemy poetyki historycznej*.¹⁵ Drugo področje najbolje zastopa članek *Narracja jako monolog wypowiedziany*¹⁶ ter v knjigi zbrane študije *Porządek, chaos, znaczenie*,¹⁷ posvečene teoriji sodobnega romana, zlasti »novega romana«. Glede metode sam avtor odkrito priznava gojitev sociologije literature. Vendar »sociologija literature« po njegovem ne pomeni sociologiziranja o literaturi. Razume jo tako, da npr.¹⁸ prehod od vsevednega naratorja, značilnega za klasični roman devetnajstega stoletja Balzacovega tipa, do naratorja z omejeno obveščenostjo, ki nastopa v poznejšem romanu — torej proces, ki poteka v okviru literarne strukture — razlaga z upadanjem pisateljeve avtoritete v družbi, se pravi kot proces, ki poteka v družbeni zavesti. Za tem se skriva že od drugod znano prepričanje, da je literatura eden izmed mnogih načinov manifestacije družbene zavesti, ki je kodirana (šifrirana) na strukturalni ravni. O literarni strukturi je torej mogoče govoriti z jezikom družbene zavesti. Tako se ohrani homogenost raziskovalnega jezika, nastane pa v literarni vedi nevarnost, ki je pogostna, da se bo pri obravnavanju literature govorilo o *vsem*, samo o literaturi ne. Głowiński odpravlja to nevarnost z dodatno omejitvijo, ki pravi, da je treba razlaganje v literarni strukturi potekajočega procesa iskati čim bližje: v tistem »delu« zavesti, ki literaturo zadeva neposredno. To Głowińskemu omogoča, da

¹³ V *Z teorii i historii literatury. Prace poświęcone V Kongresowi Slawistów w Sofii*, pod red. K. Budzyka, Wrocław 1965.

¹⁴ V *Studia z teorii i historii poezji*. Pod red. M. Głowińskiego. Seria pierwsza. Wrocław 1967.

¹⁵ V *Proces historyczny w literaturze i sztuce*. Pod red. M. Janion i A. Piornowej. Varšava 1967.

¹⁶ V *Z teorii i historii literatury*, cit. op.

¹⁷ Varš. 1968.

¹⁸ Prim. študijo *Powieść i autorytety* v (istega avtorja) *Porządek, chaos, znaczenie*, cit. op.

celo tedaj, ko govori o bolj abstraktnih vprašanjih, ostaja v neposrednem stiku z literarnim besedilom.

Podobna so izhodišča Janusza Sławińskiego, vendar tega zanima bolj splošna raven literature, namreč sistemskost literarnih pojavov. Tako v knjigi *Koncepcja języka poetyckiego awangardy krakowskiej*,¹⁹ ki je opis konkretne historične poetike, konstruira pojem poetike kot latentnega sistema, podobnega slovnici in kot slovnica obstajajočega, ki ga sestavljata dva podsistema: podsistem neposredno (v manifestih, člankih ipd.) izražene, formulirane poetike in podsistem imanentne, prek literarnih besedil razodevajoče se poetike. Prav tako ga zanima odnos med dvema tako različnima vrstama zavesti, kot sta poetična zavest (poetika) in znanstvena zavest, pa tudi problem jezika zgodovinske poetike in raziskovalnega jezika, ki služi za rekonstrukcijo te poetike ipd. V članku *Synchronia i diachronia w procesie historycznoliterackim*²⁰ razmišlja o odnosu obeh »ravnin«²¹ v literarni tradiciji. »Literarna tradicija«²² pri tem pomeni nekaj analognega govornici F. de Saussurja; kakor govorico (langage) sestavljata jezik (langue) in govorjenje (parole), tako tudi literarno tradicijo sestavljata sistem in realizacija tega sistema oziroma konkretna literarna dela. V članku *Semantyka wypowiedzi narracyjnej*²¹ preiskuje, kako se med pripovedjo ustvarja pomen in kako posamezni pripovedni liki postanejo nosilci semantike dela.²² Nemara je prav zato, ker se avtor ukvarja z drugimi problemi kot Głowiński, drugačen tudi jezik: to je predvsem visoko teoretični jezik strukturalne lingvističke (v izdaji praške in harvardske, v glavnem Jakobsonove šole), prenesen na področje razpravljanja o literaturi. Včasih je tudi jezik teorije informacije in čedalje pogosteje — semiotike.

Kazimierz Bartoszyński je avtor knjige *O powieściach Fryderyka Skarbka* (Varšava 1965) ter člankov, kot 'Popioły' i kryzys powieści historycznej (PL,* 1965, 1) in *Z problematyki czasu w utworach epi-*

* PL bo v nadaljnjem pomenilo Pamiętnik Literacki, PH pa Przegląd Humanistyczny.

¹⁹ Wrocław 1965.

²⁰ V *Proces historyczny w literaturze i sztuce*, cit. op.

²¹ V *W kręgu zagadnień teorii powieści*. Red. J. Sławiński. Wrocław 1966.

²² Vsaj po naslovu velja omeniti tri izredno zanimive članke: *Wokół teorii języka poetyckiego*, *Twórczość* 1961, 12 (slovenski bralec ga pozna iz prevoda Katarine Šalamun-Biedrzycke, *Problemi* februar 1970, VIII, št. 86); *Pozycja narratora w 'Nocach i dniach' M. Dąbrowskiej*, v zborniku *50 lat twórczości Marii Dąbrowskiej*, Warszawa 1965; *Funkcje krytyki literackiej*, v *Z teorii i historii literatury*, cit. op.

ckich.²³ Z literarnoteoretičnega gledišča je posebno pomembna zadnja razprava, v kateri je avtor nenavadno zrelo poskusil konstruirati opis strukture literarnega dela, in sicer z zornega kota časa, ne le komplementarnega, marveč prej alternativnega nasproti najpogosteje rabljenemu (predvsem pri raziskavah epike) jeziku naratorja ali bolj splošno — govorečega osebkca. V marsičem je to edini poskus v poljski literarni teoriji. Avtor ugotavlja, da 1. časovna perspektiva omogoča zajeti vse bistvene vidike in elemente strukture epskega dela, in kaže, da je 2. jezik časa zelo homogen in more biti precizen. Lahko pričakujemo, da bodo postopek Bartoszyńskiego v bližnji prihodnosti razvili še drugi raziskovalci.

K tem trem imenovanim bi veljalo navesti vsaj še dve: Aleksandro Okopień-Sławiński, soavtorico Zarysa teorii literatury, in Tereso Kostkiewiczowo. Vendar pa nam omogočajo orientacijo v smeri znanstvene dejavnosti in njenega značaja, v širino raziskav in znanstvenih pozicij, predvsem pa v najdragocenejših dosežkih te skupine.

B) *Smer Mayenowe*. Maria Renata Mayenowa je bila pred vojno povezana z vilnskimi središčem. Pozneje se je srečala neposredno s praško strukturalno šolo in prevajala dela Mukašovskega. Leta 1949 je — kot rečeno — izdala učbenik *Poetyka opisowa*. Med nadaljnjimi deli, izšlimi v letih 1950—55, je treba omeniti zlasti *Język liryki pozytywistycznej*,²⁴ *Propozycje stylistyczne* (PL, 1954, 1) ter *Zagadnienie języka i teorii literatury w podręczniku uniwersyteckim historii literatury pięknej* (PL, 1955, 2). Hkrati je sodelavka Instytutu Badań Literackich PAN, kjer vodi posebno delavnico, vse do leta 1968 pa je bila namestnik direktorja za znanstvena vprašanja. Prav tako je pripadala ekipi katedre za literarno teorijo od njene ustanovitve, po Budzykovi smrti pa je skrbela za znanstveno in didaktično dejavnost katedre (do l. 1968). V okviru inštituta se ukvarja z redakcijo verzološkega dela večknjižne enciklopedije *Poetyka*. Od tega dela so že izšli zvezki *Sylabizm*,²⁵ *Wiersz. Podstawowe kategorie opisu. Cz. I. Rytmika*,²⁶ *Strofika*.²⁷ Vrh tega sodeluje tudi pri *Słowniku polszczyzny XVI wieku*,

²³ V W kręgu zagadnień teorii powieści, cit. op. Zanimiv je tudi članek O amorfizmie gawedy, ki je v knjigi *Prace o literaturze i teatrze ofiarowane Zygmuntowi Szweykowskiemu*. Wrocław 1966.

²⁴ V zborniku *Pozytywizm*. I. Wrocław 1950.

²⁵ *Sylabizm*. Praca zbiorowa pod red. Z. Koczyńskiej i M. R. Mayenowej. Wrocław 1956.

²⁶ Pod red. J. Woronczaka. Wrocław 1965.

²⁷ *Strofika*. Praca zbiorowa pod red. M. R. Mayenowej. Wrocław 1964.

katerega prvi zvezki so bili natisnjeni v letih 1966–68, vodi redakcijo ene od rubrik Pamičtnika Literackega ter daje vrsto drugih važnih izdajateljskih, organizacijskih in znanstvenih pobud. Njena dejavnost zadeva predvsem tisti del poetike, ki neposredno meji na jezikoslovje, se pravi verzologijo in stilistiko.²⁸ Zanima se tudi za jezikoslovje, kjer jo najbolj mikajo dosežki praške in harvardske šole²⁹ ter novejši smeri v jezikoslovju, namreč matematična in generativna.³⁰

Med učenci Mayenowe kaže največ znanstvene pobude in — če se smem tako izraziti — živahnosti Anna Wierzbicka. Čeprav je bilo njeno izhodišče jezikoslovje, bi njeno delo veljalo uvrstiti med jezikoslovno poetiko. Meje med jezikoslovjem in poetiko avtorica sploh ne upošteva in mirno prehaja z ene na drugo stran, tako da pogosto ne moremo reči, za katero področje gre. Taka so že prva dela: Okres retoryczny a ogólna tendencja składni szesnastowiecznej (PL, 1961, 1), O gramatyce 'Bajek i przypowieści' Krasickiego (PL, 1961, 2) ali Hipotaksa i konstrukcje nominalne w rozwoju polszczyzny (PL, 1962, 1). Od metod, ki jih uporablja jezikoslovje, zanimajo avtorico zlasti statistične metode,³¹ dalje kopenhagenska jezikoslovna šola³² in končno — generativna teorija, posebno v zvezi s semantičnimi pojavi. V zadnjih delih,³³ ki so nekakšna priprava za knjigo Dociekania semantyczne (Wrocław 1969), pa tudi v samih Dociekanih je avtorica povsem pretrgala z literarno vedo in se preselila na področje jezikoslovja, točneje, na področje jezikoslovne semantike. Čeprav torej zadnja knjiga Wierzbicke formalno ne sodi v literarno teorijo, pa glede na perspektive, ki jih lahko odpre pred literarno semantiko, zasluži posebno omembo. Avtorica svojo teorijo generativne semantike — kot jo sama imenuje — razlaga takole: »Um vsakega človeka razpolaga s *semantičnim sistemom*: skupkom elementarnih pojmov (...) ter pravil, po katerih se iz teh atomov gradijo

²⁸ Prim. npr.: Organizacja wypowiedzi w tekście dramatycznym, PL 1964, 2 ter Stylistyka Bally'ego. Wybór tekstów, Warszawa 1966.

²⁹ O tem lahko priča knjiga Praska szkoła strukturalna. Wybór materialów. Pod red. M. R. Mayenowej. Warszawa 1966.

³⁰ Prim. zbornik Poetyka i matematyka, pod red. M. R. Mayenowej. Warszawa 1965.

³¹ Za primer bodi članek Lingwistyczne narzędzia w stylistycznej analizie wyrazów, PL 1965, 2.

³² O tem priča npr. članek Rosyjska szkoła poetyki lingwistycznej a językoznawstwo strukturalne, PL 1965, 2.

³³ Gre za članka Negation — A Study in the Deep Grammar (razmnoženo besedilo, MIT, 1967) in On Semantics of Verbal Aspect in Polish, To Honor Roman Jakobson, The Hague 1967.

sestavljani kompleksi — mentalni stavki, 'misli' ali 'sodbe'. Sporazumevanje sloni na posredovanju — izražanju in »uražanju« — sodb (misli). Semantični sistem — lahko mu rečemo tudi »mentalni jezik« /.../ — je univerzalen. Pri rabi tega ali onega naravnega jezika opravljamo prevod iz mentalnega v naravni jezik. To pomeni, da je slednjemu stavku v mentalnem jeziku mogoče prirediti stavek v poljubnem naravnem jeziku, ki (stavek namreč) operira z elementarnimi izrazi (= primerljivimi neposredno z elementi semantičnega sistema). Tak elementarni stavek v naravnem jeziku je mogoče parafrazirati s tem, da ga pretvorimo po slovničnih (»transformacijskih«) pravilih, ki so lastna temu jeziku. Slovnica — poljska, angleška ali kitajska — so danemu naravnemu jeziku lastna pravila parafraziranja nasproti mislim izomorfnih stavkov, parafraziranja v obliko, ki je nasproti misli izrazito neizomorfná. Sinonimni stavki, ki pripadajo istemu ali pa različnim naravnim jezikom, so stavki, ki imajo isti ustreznik v »l i n g u a m e n t a l i s«. ³⁴ Razvijajoč to teorijo, skuša avtorica s parafraziranjem enih izrazov s pomočjo drugih za dani naravni jezik (poljščino) določiti »semiotični jezik«, ki je a) del naravnega jezika in b) metajezik semantičnega opisa vseh možnih sporočil v danem jeziku. Ta hipotetični »jezik« morata sestavljati dve množici: množica elementarnih izrazov, ki tvori njegovo leksiko, in množica elementarnih sintaktičnih shem, ki tvori njegovo slovnico. »Elementaren« pri tem pomeni tak, ki se naprej ne dá več parafrazirati, opisovati s pomočjo parafraz ali definirati. Tako opisuje avtorica fragmente »poljsko-semantičnega slovarja« in presoja nekatera pravila slovnice »semantičnega jezika«. Svoje raziskave naslanja Wierzbicka na introspekcijo, vlogo odločilnega kriterija pa pripisuje t.j. globoki intuiciji. Pogosto navaja imena takih jezikoslovcev, kot sta N. Chomsky in A. Boguslawski, ³⁵ med filozofi pa daje prednost L. Wittgensteinu.

Poleg Anne Wierzbicka je treba omeniti še Zdzislawo Kopczyńsko in Lucyllo Pszczołowsko, ki se ukvarjata skoraj izključno z verzifikacijo. Razen v posebni knjigi *O wierszu romantycznym* (Varšava 1965) nahajamo njuna dela tudi v že navedeni enciklopediji *Poetyka*, v zbornikih *Poetics*, *Poetika*, *poetyka* (Varšava 1962), *Poetyka i matematyka*,

³⁴ A. Wierzbicka, *Dociekania semantyczne*. Varšava 1969, str. 14. Prva knjiga te avtorice, *System składniowo-stylistyczny prozy polskiego Renesansu*, je izšla (skupaj z delom W. Górnega) v Varšavi leta 1966.

³⁵ Poljski avtor knjige *Semantyczne pojęcie liczebnika*, Varšava 1966, ki mu Wierzbicka veliko dolguje.

Studia z teorii i historii poezji idr. ter v znanstvenih revijah, zlasti v Pamiętniku Literackim, kjer najdemo med drugimi tudi L. Pszczołowski Z zagadnień składni w utworze wierszowanym (1965, 2), Słownik języka poezji (1966, 1), O zjawiskach parajęzyka w utworze literackim (1969, 1), Rym a konstanta akcentowa w wierszu polskim (1969, 2); Z. Kopczyńskie Polska strofa oktawa (1965, 2); Z. Kopczyńskie in L. Pszczołowski Z zagadnień struktury językowej polskiego sylabowca (1968, 2), Znaczenie i wartość form wierszowych w kontekście literackim epoki (Poezja polskiego baroku) (1969, 3).

Z ekipo Mayenowe zelo tesno sodeluje Jerzy Woronczak iz Wrocława, ki ima hkrati humanistično in matematično izobrazbo. Ukvarja se na splošno z verzifikacijo, posebej pa z verzifikacijo staropoljske poezije,³⁶ obdelal je neprecenljivo monografijo najstarejšega poljskega pesniškega dela³⁷ in je tvorec originalne metode matematičnega (statističnega) merjenja slovarskega bogastva besedila, ki jo je prikazal v članku, vključenem v zbornik Poetyka i matematyka.³⁸

C) *Smer Żółkiewska*. Kot rečeno, je bil Stefan Żółkiewski (r. 1911) aktivni udeleženelec predvojnega Krožka polonistov VU in je že tedaj zagovarjal jezikoslovno smer v literarni znanosti. Leta 1958 je pisal: »Sodobna literarna znanost se kakor Odisej na nehvaležno Itako vrača k jezikoslovju.«³⁹ Med vojno in po njej je bil politični delavec, do leta 1968 je pripadal najvišjim partijskim in državnim organom, hkrati pa je bil urednik in publicist. Tako je odigral pomembno vlogo v razvoju poljske literature, literarne kritike in kulture sploh. Kot profesor Varšavske univerze, direktor Instytutu Badań Literackich, tajnik Wydziału Nauk Społecznych, znanstveni tajnik PAN in minister za visoko šolstvo (take funkcije je opravljal večkrat) je vplival na smer razvoja poljske humanistike in na njeno metodologijo. Zlasti velja to za literarno znanost, ki jo je usmerjal k marksizmu. Na to témo je objavil mnogo del, od katerih sta najbolj znani Stare i nowe literaturoznawstwo (Varšava

³⁶ Prim. npr. J. Woronczak: Elementy średniowieczne w wersyfikacji polskiej XVI wieku i jej przemiany. V zborniku Z polskich studiów slawistycznych, II. Warszawa 1958.

³⁷ Bogurodzica. Opracował J. Woronczak. Wstęp językoznawczy E. Ostrowska. Opracowanie muzykologiczne H. Feicht. Wrocław 1962.

³⁸ Prim. tudi njegovo delo o uporabi statističnih metod v poetiki v zborniku: Poetics, poetika, poetyka, Varšava 1962.

³⁹ Stefan Żółkiewski: Powrót do Itaki. Życie Literackie 1958 (II), zv. 5. Ponatis v Teoria badań literackich w Polsce, cit. op. II (citiram po drugem viru, s. 251).

1950) in *Spór o Mickiewicza* (Varšava 1951), po letu 1956 pa še *Kultura i polityka* (Varšava 1951), *Perspektywy literatury XX wieku* (Varšava 1960) ter *Zagadnienia stylu. Szkice o kulturze współczesnej* (Varšava 1965). V letih 1964–68 je bil predstojnik katedre za literarno teorijo VU.

Skoraj do srede 60-ih let je bil tako Żółkiewski kot njegova skupina, ki so ji pripadali Alina Brodzka, Alicja Lisiecka, Ryszard Przybylski, Zbigniew Żabicki idr., od strukturalizma zelo daleč. O tem priča že posvetovanje, ki je potekalo v Wrocławu leta 1964 in je bilo posvečeno glavnim smerem v povojni literaturi. V tistih letih je ekipa Żółkiewskega pretresala predvsem vprašanje realizma v literaturi in iskala navdih pri teoretikih, kot so G. Lukács, L. Goldman in R. Garaudy. Pozneje — ko se je začela zanimati za razne sodobne koncepcije kulture — se je ukvarjala s strukturalno antropologijo, zlasti na podlagi del C. Lévi-Straussa. Od tod pa ni bilo več daleč do Romana Jakobsona ali Rolanda Barthesa. Leta 1965–1968 so obdobje nenavadno intenzivne podvrženosti vplivu semiologije, o čemer pričajo številne objave v reviji *Kultura i społeczeństwo*,⁴⁰ ki jo je urejal Żółkiewski. Tudi v tem času ustanovljeno Poljsko semiološko društvo, katerega pobudnik in prvi predsednik je bil (in je še) Żółkiewski, kaže živahno dejavnost njegove skupine.

Med učenci Żółkiewskega je mogoče ločiti dve »generaciji«. V starejši zastopata poleg Aline Brodzke, ki je znana predvsem kot avtorica odlične knjige *O kryteriach realizmu w badaniach literackich* (Varšava 1966), zanimivo raziskovalno gledanje še Ryszard Przybylski in Jarosław Marek Rymkiewicz kot teoretika in kritika neoklasicizma (J. M. Rymkiewicz je tudi viden ustvarjalec neoklasicistične poezije), ene najbolj živih smeri v poljski poeziji 60-ih let. Ukvarjata se z raziskavo toposov v literaturi.⁴¹

Pri mlajši »generaciji«, ki bi ji nemara lahko rekli semiološka, ima med številnimi mladimi raziskovalci najbogatejše in hkrati zelo izvirne izsledke Elżbieta Sarnowska-Temierusz, ki na moderen način interpretira teorijo poezije iz 16. in 17. stol. Napisala je zanimivo knjigo *Świat mitów i świat znaczeń. M. K. Sarbiewski i problem wiedzy o starożytności*.

⁴⁰ Po letu 1968 ureja to revijo prof. Chalasiński in je bolj sociološko orientirana.

⁴¹ Prim. J. M. Rymkiewicz, *Myśli różne o ogrodach. Dzieje jednego toposu*. Varšava 1968, ter knjigi R. Przybylskega: *Dostojewski — przekłete problemy in Et in Arcadia ego*, obe izdani v letih 1964–67.

nošci (Wrocław 1969), ter več člankov, npr. *Alegoryczna wiedza o poezji w XVI i XVII wieku* (PL 1969, 5).

Razhajanja in stičišča. V začetni fazi so se vse tri smeri bodisi popolnoma razhajale, kot npr. smer Budzyka in Mayenowe na eni strani in skupina Żółkiewskega na drugi, ali pa so med sabo polemizirale, npr. Budzykova smer in smer Mayenowe. Za kaj je šlo v tej polemiki? V splošnem so se pota Budzyka in Mayenowe razhajala že pri takih osnovnih rečeh, kot je pojmovanje literarne teorije kot discipline, odnos do formalizacije in odnos do znanstvene tradicije.

K. Budzyk je izhajal iz načela, da se je pri znanstvenih raziskavah treba čimbolj držati literarnega besedila, ki je hkrati izhodišče za vsakršne znanstvene posplošitve in potrditev raznih teoretičnih konstrukcij, se pravi dohodišče, in da se pri proučevanju literarnega konkretuma ne smemo ločiti od literarnozgodovinskega sobesedila in zgodovinskega sobesedila sploh, ampak je treba to sobesedilo v največji meri upoštevati. Zato je teorijo tesno povezoval z literarno zgodovino. V literarni teoriji je pustil prostor za ontološke raziskave, za analizo temeljev znanosti, hkrati pa je opisno poetiko nadomeščal s historično poetiko, ki je dalje odkrivala teorijo literarnozgodovinskega procesa, in ta je bila nekako krona literarnoteoretične in literarnozgodovinske vede. V tem duhu je tudi nasprotoval avtorici Poetyke opisowe in urednici verzifikacijskega dela enciklopedije Poetyka. Njenemu delu je (v obstoječi obliki) odrékal smisel, mu očital neuporabnost pri literarnozgodovinskih raziskavah in formalizem. Formalizem je imenoval postopek, pri katerem se konstruirajo abstraktne in ahistorične kategorije, ki ne upoštevajo zgodovinskega gradiva in vsebinskega jedra del. Primer takšnega početja so bili za Budzyka ravno ti. verzifikacijski sistemi in v bistvu vsa obstoječa verzologija, ki se po njegovem ne ukvarja s stvarnimi (konkretnimi) vprašanji, marveč z izmišljenimi (abstraktnimi), in ki je izgubila sleherni stik z literarnozgodovinsko znanostjo in literarno semantiko.

Budzyk je prav tako odločno nasprotoval matematičnim (statističnim) metodam v literarnih raziskavah. Sodil je, da tovrstne raziskave favorizirajo površinske, nebistvene pojave in tako deformirajo podobo celote. Primerjal jih je poskusom določanja botanične vrste drevesa po številu zobcev listnega roba. Statistični, se pravi površinski pristop je očital na področju verzifikacije smeri Mayenowe in Woronzaka, na področju jezikoslovja pa vsem tistim, ki so v numeričnih metodah tedaj videli panaceum jezikoslovja.

Za temi razlikami se je skrival tudi drugačen odnos do znanstvene tradicije, predvsem do ruskega formalizma in češkega strukturalizma. Če se je Mayenowa rada opirala na obe šoli v celoti, pa je Budzyk upošteval le tista dela, ki so pomenila ne toliko nadaljevanje, kolikor prestopanje. Medtem ko je Mayenowa znanost »formalistov« in »fonologov« obravnavala kot še zmerom aktualno in odprto, je imel Budzyk te poglede za zgodovinsko zaprta in očitno zastarela dejanja.

Še drugačno je bilo stališče Żółkiewskega. Njega niso toliko zanimale take »drobnosti«, kot sta verzifikacija in stil, marveč splošne teorije o značaju in vlogi literarnega ustvarjanja v kulturi in sodobnem življenju. Od tod izvira njegovo zanimanje predvsem za strukturalno antropologijo in manj za ruski strukturalizem ali praško šolo; za C. Lévi-Straussa in R. Barthesa bolj kot za R. Jakobsona ali Mukařovskega.

Hkrati pa se čedalje bolj razvija sodelovanje. Najpomembnejše področje, na katerem prihaja do določenega zblizanja, je bila menda katedra za literarno teorijo VU od ustanovitve pa do leta 1969, ko je prenehala obstajati zaradi reorganizacije varšavske univerze. Mayenowa je sicer že od začetka spadala v ekipo, vendar se je držala nekako ob strani. Po Buzykovi smrti se je njen položaj spremenil: skrbi za ekipo ter se udeležuje njenih sestankov in dela, prihaja celo do določenega spreminjanja oz. razširitve skupine. Poleg prejšnjih Budzykovih učencev ji zdaj pripadajo tudi nekateri Mayenowe in še Żółkiewskega.

Drugo področje sodelovanja so bila že večkrat omenjena literarno-teoretična posvetovanja, v katera so se poleg Budzykove skupine, ki jih je organizirala in jim dajala ton, postopoma vključevali učenci Mayenowe in Żółkiewskega. Posebno aktivne so se pokazali učenci Żółkiewskega, ki so v zadnjih letih prevzeli v svoje roke najpomembnejše organizacijske in koordinacijske dejavnosti.

Tretje področje pa je bil naposled program univerzitetnega študija literarne teorije, ki so ga skupaj izdelale vse tri grupacije varšavske strukturalne šole (ta program zasluži nekoliko več pozornosti, zato ga bomo podrobneje podali na koncu).

K sodelovanju je pripeljalo tudi zanimanje za semantiko in semiologijo, ki se je razbohotilo pri vseh treh skupinah. Za primer lahko navedemo na eni strani Sławińskiego Semantyko wypowiedzi narracyjnej, na drugi pa Dociekania semantyczne Wierzbicke (zadnje je izšlo v okviru zbirke *Z Dziejów Form Artystycznych w Literaturze Polskiej*).

Kljub mnogim skupnim storiščem do popolne integracije nikoli ni prišlo (vsaj v obravnavanem obdobju ne). Znanstvene prireditve, kot so

Mednarodno posvetovanje o poetiki v Varšavi leta 1960, Mednarodno posvetovanje o poetiki v Jablonni leta 1961 ali nedavno Varšavsko semantično posvetovanje januarja 1968 oz. Mednarodno semiotično posvetovanje avgusta 1968, ki so dovolj splošne narave, da bi lahko združile *ose* smeri, so dokaz ne integracijske, ampak prej dezintegracijske dejavnosti posameznih usmeritev varšavske strukturalne šole. Ni torej govora o enotnosti ali celo izenačevanju. Lahko pa v zvezi z dejavnostjo (predvsem znanstveno) govorimo o nečem drugem: o njihovem nenamernem dopolnjevanju v območju proučevane problematike in hkrati v območju raziskovalnih pozicij ter o tem, da sestavljajo nekakšno skupno fronto, v kateri sicer oddelki niso podrejeni skupnemu poveljstvu, imajo pa skupnega sovražnika. Primerjava se potrjuje tudi v tem smislu, da v zadnjih letih med smermi ne prihaja do polemičnih spopadov; tisti, ki smo jih prej omenjali, sodijo že v »daljno« preteklost. Težave pa se začnejo, ko se pri nadaljnjem primerjanju vprašamo po načinu razpostave »oddelkov«, po njihovem mestu v razvrstitvi. Poglavitna težava je v izboru kriterija razvrstitve. Če vzamemo za merilo stopnjo formalizacije, najdemo najnižjo v nekaterih delih iz Budzykove skupine, najvišjo pa v dosežkih smeri Mayenowe. Če pa vzamemo za merilo voljo po preseženju strukturalizma, je najdlje prav gotovo prišla smer Żółkiewskega. Po delnem prekrivanju teh vrst smemo soditi, da zavzemata Budzykova smer in smer Żółkiewskega krilna položaja. Prva zato, ker je najbližja tradicionalnemu⁴² načinu gojitve literarne vede, druga, ker skuša priti prek strukturalizma.

3. Lublinska šola in strukturalne tendence drugih poljskih središč

Ko govorimo o poljskem strukturalizmu, ne moremo mimo vloge, ki jo je v njem odigral Czesław Żgorzelski. Njegovo ime smo omenili že v poglavju Pobudniki, treba pa mu je posvetiti nekoliko več prostora.

Izhaja iz vilnskega središča, ki ga je vodil Kridl. Pred vojno se je zanimal med drugim za ruski formalizem.⁴³ Po vojni je objavil dela, kot Sprawy nauki o literaturze,⁴⁴ Duma poprzedniczka ballady (Toruń 1949), omenjeni članek Naruszewicz-poeta, O lirykach Mickiewicza i

⁴² Tukaj naj mimogrede omenim dejstvo, da je N. Chomsky dokazoval, da »tradicionalni« nikakor nujno ne pomeni »zastareli« ali »slabi«, pomeni lahko ravno nasprotno.

⁴³ Prim. Główne kierunki badań literackich w Rosji Sowieckiej, Przegląd Powszechny, 1935, zv. 207—208.

⁴⁴ Arkona, 1948, št. 4/6.

Slowackiego (Lublin 1961) ter vrsta člankov, posvečenih večidel liriki⁴⁵ in z njo povezani genološki problematiki.⁴⁶ Zgorzelski je (vsaj do neke mere) inspiriral varšavsko šolo, zlasti Budzykovo linijo, na prehodu iz 50-ih v 60-a leta je v Lublinu tudi sam spočel raziskovalno šolo, ki so ji pripadali Ireneusz Opacki,⁴⁷ Marian Maciejewski,⁴⁸ Danuta Zamaćńska idr. Za področje problematike si je lublinska šola kot celota izbrala poezijo, zlasti romantično in iz časa med obema vojnama. Zanimna se pravzaprav za: »pesniško umetnost«. In čeprav se vsi štejejo za literarne zgodovinarje, gojijo ne le literarno zgodovino, marveč zgodovino »pesniške umetnosti«, ki se od zgodovinske poetike loči v tem, da si ne prizadeva rekonstruirati delu lastne literarne zavesti, ampak se pretvarja v precej svobodnejšo »umetnost interpretacije«. To sicer dela ne toliko z znanstvenim jezikom, marveč z jezikom umetnosti, ker tukaj raziskovalec ni hladen in natančen znanstvenik, ampak navdušen iskalec in odkrivalec lepote. Pri razlagi mehanizma, ki povzroča, da delo občutimo kot lepo, se ponavadi opira na kompozicijo (zlasti Cz. Zgorzelski v knjigi O lirykach Mickiewicza i Slowackiego) in poslučuje teorije funkcionalizma. Formalizacije ne mara, ker je neestetški način govorjenja o estetskih predmetih, ki prej uničuje kot odkriva skrivnosti pesniške umetnosti, in ker skuša ustvariti univerzalni ključ za literaturo, vtem ko je po mnenju lublinskih raziskovalcev v bistvu vsako dobro delo preskrbljeno s posebnim neponovljivim mehanizmom lepote.

Tako gledanje ni spravljivo s šolama Mayenowe in Żółkiewskega, ni pa preveč oddaljeno od Budzykove smeri. Posebno lepo bi se to videlo, če ne bi opazovali skrajnih verzij obeh gledanj, ampak vmesne člene. Zdi se namreč, da tak prehod obstaja. Pri lublinski šoli se Budzy-

⁴⁵ Npr. Srebrne i czarne, Lechonia PL 1967, 1.

⁴⁶ Npr. Uvod v Ballada polska, Wrocław 1962; Historycznoliterackie perspektywy genologii w badaniach nad liryką, PL 1965, 2; Przełom renesansowy w dziejach liryki polskiej. V zborniku Z polskich studiów slawistycznych, Seria B. Nauka o literaturze. Prace na VI Międzynarodowy Kongres Slawistów w Pradze w 1968 roku. Warszawa 1968.

⁴⁷ Prim. istega avtorja npr. Ewolucje balladowej opowieści. Zagadnienie narratora i narracji w balladzie lat 1822–1850. Lublin 1961; Krzyżowanie się postaci gatunkowych jako wyznacznik ewolucji poezji, PL 1965, 4; Wokół »Karmazynowego poematu« Jana Lechonia, PL 1966, 4; Człowiek w sonetach przełomu. V zborniku Z polskich studiów slawistycznych. Seria B. Nauka o literaturze. Cit. op.

⁴⁸ Prim. istega avtorja npr. Różniac myśl wód... (Głosy do liryki lozańskiej) PL 1964, 3; »Natury poznanie« w lirykach Slowackiego (Dzieje napięcia między podmiotem a przedmiotem). PL 1966, 1.

kovi smeri najbolj približa najvidnejši učencec Zgorzelskega — Ireneusz Opacki, ki v svojih delih povezuje »umetnost interpretacije« z gojitvijo zgodovinske poetike; njegova verzija je zelo blizu tisti, ki jo je uresničil Głowiński. Pri Budzykovi smeri pa opazamo ne le veliko zanimanje za »umetnost interpretacije«, katerega rezultati so bile npr. knjige *Cwiczenia z poetyki opisowej*⁴⁹ ter *Liryka polska*,⁵⁰ Czytamy utwory współczesne,⁵¹ marveč tudi teoretične sorodnosti, ki jih je opaziti zlasti v nekaterih delih T. Kostkiewiczowe. V mnogih primerih uporabljajo dela iz Budzykove skupine in iz lublinske šole znanstveni jezik, ki je tako podoben, da jih lahko razlikuje le skušeno uho. Ta bližina se je manifestirala tudi na literarnoteoretičnih posvetovanjih, na številnih problemskih posvetovanjih, ki jih je organiziral Instytut Badań Literackich, in v mnogih zbornikih.

Tukaj lahko rečemo, da je lublinska šola, kakorkoli se že loči od varšavske in je do smeri Mayenowe in Żółkiewskega naravnost v opoziciji, nekako naravno nadaljevanje in dopolnitev ne le Budzykove smeri, marveč celotne varšavske strukturalne šole.

Med drugimi središči, kjer so postale strukturalistične težnje prav tako popularne, velja omeniti vsaj dve: wrocławsko in poznańsko. Voditelj prvega je Jan Trzynadłowski, avtor zanimivih Studij literackich (Wrocław 1955), ki vsebujejo npr. razprave *Problemy semantyki literackiej*, *Uwagi o ideologii utworu literackiego*, *Racjonalizm baśni*, ter številnih člankov, kot sta npr. *O poezji niezrozumiałej*⁵² in *Motywacja liryczna*.⁵³ Bil je Budzykov »znanstveni« prijatelj. Od ustanovitve serije *Z Dziejów Form Artystycznych w Literaturze Polskiej* je eden od njenih urednikov, ukvarjal pa se je tudi z vprašanji literarnoteoretičnih posvetovanj. V njegovem krogu in pod njegovim znanstvenim vodstvom so nastala dela kakor Aleksandra Bereza *Próba analizy parodii*,⁵⁴ *Parodia wobec struktury groteski*⁵⁵ ter *Problemy stylizacji w satyrze*.⁵⁶

⁴⁹ T. Kostkiewiczowa i J. Sławiński, *Cwiczenia z poetyki opisowej*, Warszawa 1961.

⁵⁰ *Liryka polska*, Interpretacje, Red. J. Prokop i J. Sławiński, Kraków 1966.

⁵¹ T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska in J. Sławiński: *Czytamy utwory współczesne*, Warszawa 1967.

⁵² *Prace Polonistyczne*, Seria XVIII (1962).

⁵³ *Prace Literackie*, Seria VI (1964).

⁵⁴ *Prace Literackie*, Seria V (1965).

⁵⁵ *V Styl i kompozycja*, Red. J. Trzynadłowski, Wrocław 1965.

⁵⁶ Knjiga je izšla v zbirki *Z Dziejów Form Artystycznych w Literaturze Polskiej*, Wrocław 1966.

Poznanjsko središče je oživelo šele v zadnjih letih. Posebno aktivna sta dva mlada znanstvenika: Edward Balcerzan (tudi pesnik in pisatelj), ki se ukvarja v glavnem s teorijo pesniškega prevoda,⁵⁷ ter Zbigniew Osiński, ki se loteva pri poljskem (in ne le pri tem) strukturalizmu najbolj zanemarjene problematike drame in gledališča.⁵⁸ Oba raziskovalca, zlasti Balcerzan, zelo tesno sodelujeta z varšavskim središčem (predvsem s Sławińskim in Głowińskim).

III. Ocena dosedanjega razvoja

Strukturalizem je docela prevladoval v poljski literarni teoriji 60-ih let. Celo raziskovalci, ki so ostali zunaj njega, so nanj gledali s simpatijo. O simpatiji je mogoče govoriti vsaj pri Stefani Skwarczyński, Kazimierzu Wyku in Mariji Janion. Julian Krzyżanowski, ki v poljski literarni znanosti tvori epoho, jasno priznava konvergenco svojih pogledov z avtorji *Theory of Literature* in poljskega Zarysa teorii literatury.⁵⁹ Tudi v Henryku Markiewicz, čeprav je v bistvu zastopal drugačne nazore (kar je jasno izrazil v *Głównych problemach wiedzy o literaturze*), ni bilo čutiti nasprotnika, marveč prej dobrohotnega opazovalca. Če izvzamemo literarnokritične napade Arturja Sandauerja in diskusije o znanstvenem jeziku humanistike, se je poljski strukturalizem od leta 1955 razvijal brez prave polemike od zunaj (pozneje pa prav tako od znotraj). Živel je bolj v ozračju toplega priznanja ali molka kot v ognju kritike. Kaj je dosegel? Zdaj je menda še prezgodaj, da bi mogli pošteno oceniti znanstveni delež, ki so ga poljski strukturalisti prispevali k teoriji literature. Težko je še reči, kaj bo od te raznotere znanstvene dejavnosti ohranilo trajno vrednost. Dve zaslugi pa sta očitni že danes in ju zato ne gre malotiti. Prva — da so neverjetno razširili teoretično problematiko, dokazali njeno nujnost pri razmišljanju o literaturi ter določili teoretični minimum, pod katerega pri znanstvenih obravnavah danes ni več mogoče, razen če nočemo tvegati očitka

⁵⁷ Njegovo delo na to témo je — poleg knjige, ki je izšla v zbirki *Z Dziejów Form Artystycznych w Literaturze Polskiej* — mogoče najti v zbornikih: *Wiersz i poezja* Red. J. Trzynadłowski. Wrocław 1966; *Studia z teorii i historii poezji*, cit. op., ter v znanstvenih (npr. *Zagadnienia Rodzajów Literackich*) in literarnih (npr. *Twórczość*, *Nurt*) revijah.

⁵⁸ Tudi njegove članke je mogoče najti v revijah iz prejšnje opombe.

⁵⁹ Julian Krzyżanowski, *Nauka o literaturze*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, str. 11—12.

pomanjkljive znanstvene kulture. Da bi se ta hip na Poljskem ukvarjali z literaturo, ni dovolj umeti pisati in poznati več ali manj literarno-zgodovinskih dejstev; treba je imeti še visoko teoretično obveščenost, ki je nujna sestavina tistega, kar bi lahko imenovali literarnoteoretična in znanstvena kultura.

Druga zasluga zadeva ozko didaktično dejavnost. Saj strukturalisti varšavske šole (zlasti Budzykove skupine) niso samo pripravili univerzitetnega učbenika za literarno teorijo, ampak so — kot rečeno — prav tako izdelali program polonističnega študija, v katerem je literarnoteoretičnim predmetom dano mesto, ki ni slabše od tistega, ki ga imata literarna zgodovina in jezikoslovje. Prvič v zgodovini novodobnega univerzitetnega pouka (kot se je razvil v začetku 19. stoletja) na Poljskem in menda na svetu niso literarnoteoretični predmeti zgolj — nujen ali pomožni — dodatek k literarni zgodovini, marveč so vključeni v redni pouk skozi vsa leta študija in se eventualno končajo s seminarjem za diplomante. Trajajo torej obvezno 7 semestrov in 3 semestre fakultativno (seminar). Od tega so prvi 4 semestri (I. in II. letnik) namenjeni poetiki, nadaljnja 2 (III. letnik) »teoriji literature z elementi teorije umetnosti«, sedmi pa metodologiji literarnih raziskav. Kaj čisto na kratko obsegajo posamezni predmeti?

Poetika, ki je izpeljana dvotirno (s predavanji in seminarji), seznanja študente v 4 semestrih z naslednjimi vprašanji:

1. splošni pojem znamenja in posebej jezikovno znamenje,
2. vrste pomenov,
3. govornjeni jezik — pisani jezik; jezik literature; proza, pesem,
4. prozodična raven literarnega besedila: fonološka, oblikoslovna, leksikalna, morfološka, sintaktična, višjih jezikovnih struktur,
5. verzifikacijsko-stilistična raven,
6. raven predstavljenega sveta,
7. raven pripovednih situacij (literarnega osebka),
8. vrste literarnega osebka in sprejemalca,
9. vprašanja kompozicije,
10. problem literarnih vrst in zvrsti,
11. teorija literarnega prevoda.

Dopolnilo k pouku (predavanjem in seminarjem) poetike so dodatni seminarji (1 ura na teden) iz analize literarnih del.

Literarna teorija z elementi teorije umetnosti, prav tako realizirana dvotirno (v obliki predavanj in seminarjev), obsega splošnejša vprašanja, npr.:

1. problem zgodovinske poetike (ne kot discipline),
2. vprašanja literarne tradicije,
3. izbrane teorije literarnega dela,
4. sistemski in semiotični značaj literature,
5. obnovljalna funkcija v literaturi in umetnosti,
6. literatura in biografija,
7. literatura in druge vrste umetnosti (gledališče, film, slikarstvo, glasba),
8. vprašanje intersemiotičnega prevoda idr.

Od teh vprašanj se zaradi obširnosti vsa ne »predelajo«, marveč se napravi izbor, ki pa se obravnava bolj podrobno in z upoštevanjem obsežne predmetne literature.

Metodologija literarnih raziskav (predavanja in seminarji) obsega pregled najzanimivejših metodoloških postavk v svetovni literarni znanosti.

Ves ta kurz je na Poljskem obvezen za *vsakega* študenta polonistike — ne glede na njegovo poznejšo specializacijo, spada torej v njegovo splošno izobrazbo. Tako pridobljeno znanje se lahko še razširi na posebnih seminarjih iz literarne teorije.

Treba je dodati, da je ta program že nekaj let obvezen pri polonističnem študiju na vseh poljskih državnih univerzah, uvaja pa se postopoma, z upoštevanjem zmogljivosti kadra na dani univerzi. V celoti je menda realiziran samo na varšavski univerzi, kjer je v letu 1970/71 že pričakovati prve absolvente novega tipa. Ta program gotovo še ni popoln, je pa med vsemi še najboljši. Pričakujemo lahko, da bo že v bližnji prihodnosti omogočil intenzivnejši razvoj literarne teorije od sedanjega.

Že če je zasluga poljskega strukturalizma samo taka, kot smo jo omenili na koncu, se zdi dovolj velika, da njegov prispevek k literarni teoriji ocenimo pozitivno.

Prevedel Vlado Nartnik

РЕЗЮМЕ

Статья преследует цель проинформировать читателя о развитии структурализма в польской теории литературы. Она исходит из точки зрения, что существует особый «польский структурализм». Специфика такого структурализма состоялась бы в особенном сплетении традиции и огромной роли, которую в его развитии сыграла феноменология в издании Романа Ингардена. Статья подчеркивает также новаторскую роль другого польского исследователя Казимежа Войцицкого, опубликовавшего еще в 1914 г. свою структуралистскую программу.

В развитии польского структурализма автор статьи различает две стадии: первая — 1914—1948, а вторая — 1955—1969. Первой стадии посвящает сравнительно мало места, свое внимание автор сосредотачивает на второй стадии. В последней он выделяет варшавскую школу, внутренне весьма богатую и дифференцированную, в которой особую роль сыграл Казимеж Будзык, и люблинскую школу, созданную Чеславом Згожелским.

Автор сознательно и умышленно отказывается от критического анализа достижений польских структуралистов. Он упоминает лишь две их заслуги:

1. они распространили уверенность — прежде всего в научных кругах, — что теоретическая проблематика необходима у научной рефлексии всех видов;
2. развили богатую деятельность научно-дидактическую, результатом которой — кроме пособий — явилась программа университетского курса из сферы предметов теории литературы.

Эта программа обработана весьма детально.

OCENE, ZAPISKI, POROČILA, GRADIVO

UDK 808.65-321.1: 808.65-1'-55 (048.1)

PRAVOPIS, PRAVOREČJE IN OBLIKOSLOVJE V SLOVARJU SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA I

Pred pomlad l. 1970 je širša slovenska javnost dočakala izid I. zvezka Slovarja slovenskega knjižnega jezika.¹

Dela zanj so tekla več kot 20 let. Vodil jih je najprej Ramovš s Šolarjevo pomočjo (1946—1952), nato Božo Vodušek (od l. 1953), od 1961 pa uredniški odbor, kot je zapisan v I. zvezku: 6 glavnih urednikov, 11 urednikov, 7 zunanjih pomočnikov urednikov, 3 (oz. 2) člani komisij.² 906 strani slovarja je torej izpisalo 26 (27) ljudi, kar da povprečno 34 strani na vsakega izmed njih v povprečno petih letih. V tem smislu je razumeti stavek iz uvoda, da je »/s/lovar

¹ Slovar slovenskega knjižnega jezika. Prva knjiga. A—H. Ljubljana 1970. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Inštitut za slovenski jezik. Založila Državna založba Slovenije. LXII + 844 str.

² Glavni uredniški odbor: dr. Anton Bajec, univ. prof.; dr. Janko Jurančič, univ. prof.; Mile Klopčič (predsednik), književnik; dr. Lino Legiša, znanstv. svetnik; Stane Suhadolnik (tajnik), v. strok. sodel.; dr. France Tomšič, znanstv. svetnik.

Uredniki: Milena Hajnšek-Holz, asist.; Marija Janežič, v. strok. sodel.; Jela Jenčič, asist.; Tomo Korošec, asist.; Ivanka Kozlevčar, v. strok. sodel.; Zvonka Leder-Mancini, asist.; Viktor Majdič, asist.; Joža Meze, v. strok. sodel.; France Novak, asist.; Marta Silvester, asist.; Ada Vidovič-Muha, asist.

Komisije: za pravopis: glavni uredniški odbor in dr. Jakob Rigler, znanstv. svetnik; za pravorečje in oblikoslovje: dr. Jakob Rigler s sodelovanjem dr. Antona Bajca, Staneta Suhadolnika in dr. Franceta Tomšiča (začetna dela za pravopis in pravorečje je vodil dr. Jože Toporišič, habil. doc.); za intonacijo: dr. Jakob Rigler s sodelovanjem dr. Antona Bajca, dr. Tineta Logarja, univ. prof., in Staneta Suhadolnika.

Zunanji pomočniki urednikov: Marjan Cedilnik, prof.; Izidor Klemen, prof.; Dušan Maher, prof.; Boža Pleničar, bibliotekarka; Leopold Stanek, prof.; Ivan Smole, prof.; Franc Žagar, prof.

— Glede deleža J. Toporišiča pri tem slovarju je treba pripomniti, da je načeloval komisijama za pravopis ter pravorečje in oblikoslovje skoraj v vsem času, ko so se te stvari normirale, tj. vsaj od začetka okt. 1964 do 21. aprila 1966; o svojem delu v obeh teh komisijah je od l. 1966 dalje poročal v Jeziku in slovstvu: *Naglasni in oblikoslovni tipi v akademiskem slovarju slovenskega knjižnega jezika*, JiS 1966, 155—160; *Pogovorni nedoločnik*, n. m., 264—265; *O eno- in večnaglasnosti nekaterih besednih kategorij*, JiS 1969, 51—59; *Nekaj stališč k odprtim pravopisnim in pravorečnim problemom*, JiS 1969, 184—190; *Ankete za določitev naglasnega mesta ter kakovosti in kolikosti naglašene samoglasnika*, JiS 1969, 249—260; prim. še: *Nekaj strani iz slovenske slovnice*, Jezikovni pogovori (dalje JP) II, Ljubljana 1967, 121—135.

skupno delo uredniškega kolektiva v leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik« (str. X).

Gradivo za slovar je dolga leta zbiralo gotovo nekaj desetlin ljudi, izrečno pa je navedenih okrog 100 terminoloških svetovalcev, ki so za posamezne stroke in predmetna območja prispevali gradivo; poleg tega je uredniškemu odboru stalo ob strani z nasvetom še čez 30 drugih »terminoloških svetovalcev«. V tem smislu je slovar skupno delo še širšega kolektiva, kot je uredniški. V ta širši kolektiv, ki je slovar soustvarjal, je gotovo treba šteti tudi dokaj številne strokovnjake in ljubitelje slovenskega jezika, ki so se s svojo besedo, pisano ali na posebnih konferencah govorjeno, oglašali ob Poskusnem snopiču tega slovarja l. 1964 in pozneje, deloma pa tudi že pred poskusnim snopičem. Ne nazadnje je treba v širši kolektiv, ki je po svoje sodoločal obraz novega slovarja, prištevati zlasti tudi ljudi, ki so zadnjih deset do dvajset let pisali knjige, razprave, kritike in poročila z jezikovnih področij, ki jih zajema novi slovar.³

Ze kot plod takega obsežnega prizadevanja novi slovar torej zasluži temeljito oceno. To pa ne samo zato, da se njegovim ustvarjalcem priznajo usluge, ki jim grede, in se opozorijo na stvari, ki bi lahko bile boljše že v naslednjih zvezkih slovarja; tudi ne samo zato, da se izmerita dalja in nebeška stran v našem jezikoslovju; ampak zlasti zato, da v slovensko širšo javnost, ki s slovenskim knjižnim jezikom tako ali drugače živi in ga ustvarja, pride zavest o odlikah in živih problemih slovenskega knjižnega jezika; ta zavest bi namreč lahko blagodejno učinkovala na slovensko knjižno pisano in govorjeno besedo.

Kot se vidi iz naslova te ocene,⁴ se bo omejila na pravopisne, pravorečne in oblikoslovne probleme tega slovarja. Druga vprašanja, naglasna, pomenslovna in skladijska, pa tudi stilistična, torej prepušča drugim ali poznejšemu času.

Najprej pogledjmo, kako se slovar v tem pogledu definira sam.

Iz uvoda v slovar zveemo najprej, da gre za »naš prvi izčrpnější enojezični razlagalni slovar« (str. VII), »ki naj bi obdelal kolikor mogoče vse, kar je obdelala slovenska knjižna misel, vso osnovno znanstveno terminologijo, ki jo mora razumnik našega časa poznati in obvladati, in ves mnogoliki svet našega pojmovnega kozmosa«. Jezikovni zaklad s str. VII je menda razumeti kot »besedni zaklad«, saj v § 1 (str. X) beremo: »V slovarju je zajet besedni zaklad (besede, zveze) in prikazana njegova raba, kakor se kaže /.../ v obdobju od začetka tega stoletja do 1969« (str. X). V istem sestavku še piše, da slovar »obsega vse bistvene prvine knjižnega jezika: leposlovni, znanstveni, publicistični /itd./ jezik, kar je razumeti tako, da zajema besede iz vseh zvrsti (tako to zadevo imenujemo od Breznika sem) jezika. O tem, do katere mere

³ Za zasilno orientacijo prim. J. Toporišič, *Povojno raziskovanje slovenskega knjižnega jezika in njegove naloge*, JiS 1961/62, 161—170, in *Sodobno slavistično jezikoslovje v Sloveniji* v tej številki SR.

⁴ Kritika se opira na natančen pregled prvih 269 strani slovarja, na druge strani le izjemoma, če je bilo treba zaokrožiti kakšno problematiko.

slovar obravnava slovnične lastnosti besed in besednih zvez, zvemo nekaj v § 5 (str. XI): »Slovar hoče pokazati, katere besede so danes v knjižnem jeziku žive, kako se uporabljajo, kakšno je frekvenčno razmerje med njimi in v kateri plasti /plast je že drugo poimenovanje zvrsti/ živijo. O vsaki besedi pove, kako se piše in izgovarja, kakšen naglas in intonacijo ima, kako se pregiblje, katere pomene ima in kakšni so odnosi med pomeni; daje stilne in druge kvalifikacije ter podaja navadne in posebne vezave, proste in stalne zveze, frazeologijo, reke in zelo znane pregovore.«

Glede pravopisa (»kako se piše«) beremo natančneje v § 8: »Pri pisavi besed se slovar naslanja na tradicijo, vendar je novejša, z gradivom in anketa mi ugotovljena raba narekovala nekatere spremembe« (str. XI). K temu je treba upoštevati še § 169, 171—173 (str. XXIII). V § 169 beremo: »Splošnih pravopisnih pravil slovar ne daje; pravopisni podatki so vezani na posamezna gesla.« V § 171: »Pri tujkah daje slovar prednost pisavi, ki je prevladovala v času redakcije.« § 172: »Pisava samostalnikov na *-alec, -ilec* /in pač tudi *-alski, -ilski, -alstvo -ilstvo*/ se ravna /.../ v glavnem po SP 1950. Podatkov o rabi dvojnic v času redakcije slovar ne daje.« § 173: »Pisave sestavljenk in zloženek slovar ni izpeljal dosledno.«

Po pregledu teh osnovnih ugotovitev o pravopisu v slovarju (isto bo seveda veljalo tudi za pravorečje in oblikoslovje) je treba odgovoriti na dvoje: prvič, kakšna je vrednost teh stališč, in drugič, kako so ta kolikor toliko teoretično utemeljena stališča uporabljena v slovarskem delu slovarja.

Po našem mnenju je škoda, da slovar osnovnih pravopisnih informacij (kolikor jih že daje) nima zbranih na enem mestu, ampak so razmetane po naslednjih paragrafihih: 5, 8, 169, 171—173, 175, 179—180, 217. Nič manj škoda ni, da slovar ne pove ničesar splošnega o razmerju med govorno in pisano besedo, to je o prvem in glavnem problemu vsakega pravopisa.

Na tem mestu bi bilo treba podati razmerje med slovenskimi knjižnimi fonemi in njihovim zapisom. Tako bi se povedalo, da se prednji visoki samoglasnik v slovenskem knjižnem jeziku načeloma piše s črko *i*, zadnji *u*, srednja prednja samoglasnika (in tudi polglasnik) s črko *e*, zadnja srednja *o*, nizki samoglasnik pa *z* a. Pri soglasnikih (zvočnikih in nezvočnikih) bi kazalo opozoriti na načelo, da jih pišemo načeloma zmeraj tako kot pred samoglasniki: *dal*, ker *dala*, *siv*, ker *siva* (tako tudi pri preostalih zvočnikih, tj. *m n r j*); *bled*, ker *bleda*, *sladka* in *svatba*, ker *sladek* in *svata* (tako še pri preostalih nezvočnikih). Verjetno tudi nikomur ne bi škodilo, če bi pri soglasnikih zvedel še za izjeme od tega pravila (pridevniki na *-ški*, npr. *moški*, *nebeški*; predlog (predpona) *z/s*; nedoločnik na *-sti*; zgodovinska pisava v primerih kot *volk*, *poln*.⁵

Taka splošna določitev slovenskih pravopisnih načel bi bila najnaravnejši okvir za pripombe o slovenskem polglasniku in *y*, o pomenu diakritičnih znamenj pri samoglasnikih in *r*, o razmerju tujih in narečnih glasov do slovenskih črk ipd., kar je sedaj sicer omenjeno, vendar spet na različnih mestih:

⁵ Prim. Skj (= Slovenski knjižni jezik) 1, 1965, str. 75—76.

diakritična znamenja pri Naglasu (§§ 178—181), razmerje med glasovi iz tujk in narečij ter med njihovim zapisom v slovarju v poglavju Pravorečje (§ 177). Iz poglavja o pravopisu pa bi odpadle pripombe o načinu zapisovanja gesel (§ 170) ali o uporabi pravopisnih znamenj v geslu (§ 174), kar spada v poglavje, ki bi ga bilo treba nasloviti Zapis gesla (to bi moralo slediti poglavju Ustroj gesla v nadpoglavju TEHNIČNA UREDITEV). — Gotovo bi bilo tudi prav, ko bi bila kje v slovarju navedena tudi slovenska abeceda.

Uredniki slovarja t. i. splošnih pravopisnih pravil niso dali verjetno zaradi tega, ker zanje razmerje med govorno in pisano besedo za pravopis sploh ni relevantno. To se vidi zlasti pri pisavi tujk, ki jih pišejo po našem ali tujem pravopisu samo glede na to, ali je tujka tako ali drugače (ali na oba načina) že pisana, prav nič pa jim ni važno njeno domače govorno izročilo in razširjenost.

Za pisavo tujk je rečeno samo, da slovar daje prednost pisavi, ki je prevladovala v času redakcije. To konkretno pomeni, da pri pisavi tujk slovar ne odseva dvojnic, ki jih besedni zaklad knjižnega jezika kaže »v obdobju od začetka tega stoletja do 1969«. Ali ni to neenotnost meril? In če je, ali je dobra ali slaba?

Mislim, da je ta neenotnost, nedoslednost, v splošnem koristna. Tako se je slovar rešil npr. dvojnic, ki jih sicer stalno rojeva nasprotje med precej razširjenim, a obžalovanja vrednim stališčem, da je tujkam treba čim dalj ohraniti tuje pravopisno lice, in med živo jezikovno prakso, ki tujke v bistvu obravnava po slovenskih pravopisnih načelih o razmerju med glasom in črko. O tem se lahko prepričamo že iz slovarjev tujk, ki ogromno večino tujk pišejo po slovenskih pravopisnih zakonih. Če so se sestavljavci slovarja pri upoštevanju pisnih variant tujk časovno omejili iz navedenih razlogov, so s tem posredno potrdili tezo, ki sem jo že ponovno zagovarjal, da je načelo »tuje piši po tujem pravopisu«⁶ našemu pravopisu neprikladno vsaj v širši časovni perspektivi, ker ne prinaša drugega kot neprijetnosti praktične in drugačne narave. Žal pa sestavljavci slovarja iz svoje časovne omejitve pri upoštevanju pisave tujk niso izpeljali splošnega spoznanja, da je tuja pisava negospodarna tudi z ožje časovne perspektive. Mislim celo, da se ne motim, ko domnevam, da jim je nedomača pisava tujk premnogokrat le ljubša od domače; da jim je v teh primerih domača pisava tako rekoč le vsiljivo, neljubo, postransko, manjvredno dete tujim (zahodnim) kulturam neprilagojenih staršev.

⁶ To načelo je postavil Breznik kot nasprotje Škrabčevemu. Moje stališče k temu gl. zlasti v: *Poprahljena slovenska slovnica*, JiS 1965, str. 213—215; *Mesto tujk in tujih lastnih imen v glasoslovnem, oblikoslovnem in sklanjatvenem sistemu slovenščine*, JP II, 1967, 142—148; *O slovenskem pravopisu*, n. m., 161—165; *O jeziku medicinskih razgledov* (dalje MR), MR 4/1967, 478; *O našem zdravstvenem jeziku*, MR 4/1968, 454—456; *Nekaj stališč k odprtim pravopisnim in pravorečnim problemom*, JiS 1969, 184—185 (napisano že 1965/6); prim. še TT 18/1970, št. 50, 10. dec., str. 15; št. 51, 17. dec., str. 9; TT 19/1970, št. 2, 15. jan., str. 9; št. 5, 20. jan., str. 9; Skj 4, 1970, 124—127, 140—141.

To misel je seveda treba podpreti z dokazi.

Prvi tak dokaz vidim v težnji slovarnikov pisati v slovarju mnoge besede, če le gre, t u d i ali celo s a m o po tujem pravopisu, ko bi bilo vendar mogoče tujo pisno obliko v prvem primeru iz slovarja izpustiti ali postaviti na drugo mesto, v drugem pa ji dati domačo, slovensko pisano vzporednico. Oglejmo si najprej primere, v slovarju pisane samo nedomače, ki pa bi jih bilo treba pisati tudi po domače:

<i>afrodiziak</i>	-zajak	<i>beneficiat</i>	-ijat
<i>al fresco</i>	-esko	<i>bestialen</i>	-ijal-
<i>alodialen</i>	-dijal-	<i>bestseller</i>	-sel-
<i>amanuensis</i>	-enzis	<i>blazer</i>	blejz-
<i>amoniak</i>	-nijak	<i>cadillac</i>	kadilak
<i>angina pectoris</i>	pekt-	<i>call girl(s)</i>	kolgerl
<i>Antiohija</i>	-ijohija	<i>calvados</i>	kalvados
<i>apartheid</i>	-hajd	<i>calypso</i>	kalipso
<i>audi</i>	avdi	<i>camera obscura</i>	kam- -skur-
<i>aziat</i>	-ijat	<i>cankariana</i>	-rjana
<i>backhand</i>	bekhend	<i>caravella</i>	karavela
<i>backprojekcija</i>	bekpro-	<i>celuloid</i>	-ojd
<i>balkaniada</i>	-ijada	<i>cercle</i>	serkel
<i>baseball</i>	bezbol	<i>ceremonial</i>	-ijal
<i>baselski</i>	bazelski	<i>chartreuse</i>	šartrez
<i>blizzard</i>	bliz-	<i>cherry</i>	šeri (čeri)
<i>blues</i>	bluz	<i>chevrolet</i>	-šev-
<i>bollandist</i>	bola-	<i>ciac(c)ona</i>	čako-
<i>bossa nova</i>	bosanova	<i>cicerone</i>	čiče-
<i>boutique</i>	butik	<i>cinéast</i>	sin-
<i>boy</i>	boj	<i>circulus vitiosus</i>	cirk- viciozus
<i>brumaire</i>	brimer	<i>city</i>	sili
<i>buffo</i>	bufo	<i>coca-cola</i>	kokakola
<i>buick</i>	bujk	<i>cocktail party</i>	koktajlparti
<i>bully</i>	buli	<i>commedia dell'arte</i>	komedija delarte
<i>buržoa</i>	buržua	<i>computer</i>	kompjuter
<i>butterfly</i>	baterflaj	<i>copyright</i>	kopirajt
<i>basketball</i>	-bol	<i>corrida</i>	korida
<i>basrelief</i>	-reljef	<i>coulomb</i>	kulon
<i>beat</i>	bit	<i>curaçao</i>	kiraso
<i>beatelski</i>	bitelski	<i>cross-country</i>	kroskantri
<i>batleski</i>	bitelski	<i>curie</i>	kiri
<i>beatles</i>	bitels	<i>curriculum vitae</i>	kurikulum vite
<i>beatle</i>	bitel	<i>curry</i>	kari
<i>behaviorist</i>	bihevjorist	<i>design</i>	dizajn
<i>bel paese</i>	belpaeze	<i>corrigenda</i>	korigenda

Poglejmo, katere pravopisne kategorije so zajete v naštetih primerih:

1. zapis izgovora *i + j + samoglasnik (balkaniada)*,
2. zapis glasu *j s črko i (celuloid)*,

3. zapis glasu *u* s črko *u* (*audi*),
4. zapis enega soglasnika z dvema črkama (*basketball*),
5. zapis soglasnikov *k*, *s*, *č*, s črkami *c*, *ch*, *q*, *qu*, *ck* ipd. (*calypso*, *cinema*, *curação*, *cicerone*, *buick*, *boutique* ipd.),
6. zapisovanje zvenceh in nezvenceh soglasnikov (*amanuensis*),
7. zapis zlitega glasu *c* s črkama *t* ali *z* (*vitiosus*, *amazonka*),
8. zapisovanje samoglasnikov, npr. z *i* *y* ali *ea* (*calypso*, *beatles*), in
9. zapisovanje z eno črko t.i. dvoglasnikov (*butterfly*) in obratnih zvez (*computer*).

Oglejmo si najprej probleme v zvezi z zapisovanjem glasovnih zvez *i + j + samoglasnik*.

Take zveze pišemo sedaj na dva načina: po domače kot *i + j + V* (*V* = samoglasnik) in po tuje kot *i + V*. V obravnavanem delu slovarja imamo to potrjeno s primeri kot:

<i>bilijon</i>	<i>afrodiziak</i>
<i>borzijanec</i>	<i>balkaniada</i>
<i>ceremonija</i>	<i>Antiohija</i>
<i>adijo</i>	<i>aziat</i>
<i>alojev</i>	<i>alodialen</i>
<i>aloja</i>	<i>beneficiat</i>
<i>amenoreja</i>	<i>bestialen</i>
<i>arijanec</i>	<i>bestialnost</i>
<i>arijanski</i>	<i>ceremonial</i>
<i>arijec</i>	<i>commedia</i>
<i>bestija</i>	<i>vitiosus</i>
<i>beneficij(a)</i>	<i>butadien</i>
<i>boja</i>	<i>amoniak</i>
<i>bronhij(a)</i>	itd.
<i>cilija</i>	
<i>komedija</i>	

Kaj pa je merilo za to pisavo? V Slovenskem pravopisu 1962 (§ 72, str. 69) beremo: »Samoglasniške skupine *-ia-* *-io-* *-ie-* *-ii-* *-ea-* pišemo brez vmesnega *-j-*, če besedo čutimo kot tujko, z vmesnim *-j-* pa, če jo čutimo kot domačo; zato pišemo *dialektični materializem*, *socializem* /.../, *denunciant* /.../, *dieta*, *higiena*, vendar *milijon*, *milijarda*, *misijonar*, *špijon* in tako vslejši končniško pripono *-ija* in *-eja*: *kemija* /.../, *ideja* /.../«. V SP 1950 je v § 43 pod 2 pisalo še zelo jasno: »Latinske in grške tujke pišemo fonetično po slovenski izgovarjavi« (str. 32), kar je v SP 1962 zreducirano na »soglasnike pišemo fonetično po slovenski izgovarjavi«.

Merilo za pisavo teh skupin je dovolj zapleteno, saj besedo moramo čutiti kot tujo ali kot domačo, poleg tega pa je pisava *i + V* za govorno *i + j + V* sploh v nasprotju s pravilom, da grške in latinske tujke pišemo po slovenski izgovarjavi. — Mislim, da bi bila za slovenski knjižni jezik najpreprostejša rešitev naslednja: opusti se obvezno ločevanje domačega in tujega v tem smislu, da se vse piše po slovenski izgovarjavi (torej *i + j + V*), s čimer bi

izginilo tudi neskladje s pravilom, da soglasnike pišemo po slovenskem izgovoru. Oboje verjetno le v danem okviru, tj. pri priponah, kjer že sedaj pišemo samo fonetično pripone *-ija*, *-ij(a)*, *-ijski*: *kreacija*, *beneficij*, *elevacijsko*, *alobjev* (in seveda tudi *-eja* *-ideja*); in v primerih, ko jih »čutimo kot domače«, še druge, npr. *-ijon*, *-ijonski*, *-ijanec*, *-ijant*: *milijon*, *milijonski*, *borzijanec*, *arijec*, *komedijant*.

S tem bi se poenostavila tudi pisava besed z istim korenem, npr.:

<i>alodij</i>	<i>alodijalen</i>	— <i>alodialen</i>
<i>Azija</i>	<i>azijat</i>	— <i>aziat</i>
<i>beneficij</i>	<i>beneficijat</i>	— <i>beneficiat</i>
<i>bestija</i>	<i>bestijalnost</i>	— <i>bestialnost</i>
<i>ceremonij</i>	<i>ceremonijal</i>	— <i>ceremonial</i>
<i>bronhij</i>	<i>bronhijalni</i>	— <i>bronhialni</i>
<i>cilija</i>	<i>cilijaren</i>	— <i>ciliaren</i>
<i>komedija</i>	<i>komedijograf</i>	— <i>komediograf</i>
<i>arterija</i>	<i>arterijalni</i>	— <i>arterialni</i>

S tem odpade v veliki meri zelo subjektivno merilo občutenja razlike med domačim in tujim, besede pa se izpeljujejo po običajnih slovenskih besedotvornih vzorcih. Zadevne pripone bi se tudi lahko kar naštele (npr. pišemo *-ija*, *-eja*, *-ijalen*, *-ijaren* ipd.). — Priponi *-ea* in *-oa* naj se izenačita, tako da bi se pisalo ne le *-eja*, ampak tudi *-oja* (*aloja*), iz česar je popolnoma razumljiv pridevnik *alobjev* (in seveda tudi roditelj množine (in dv.) *alobj*).

Drugi problem je pisava glasov *j* in *u* v tujkah (naši točki 2 in 3), tip *aitiologija*, *audi*. — Tu je treba posplošiti na vse tuje jezike pravilo, ki je bilo v SP 1950 (in v glavnem tudi v SP 1962) formulirano za grške in rimske tujke, to je, da jih pišemo fonetično po slovenski izgovorjavi (kar pa je SP 1962 v dvoglasniških zvezah neprimerno zožil samo na u: »D/voglasnika *au* in *eu* pišemo z *av*, *ev*: *avgment*, *efemizem*« (§ 72, str. 69)). V obravnavanem delu slovarja so prizadete naslednje enote: *apartheid*, *bianco*, *ba(s)relief*, *behaviorist*, *boy*, *buick*, *cankariana*, *celuloid* — *audi*.

Zlasti še pri podomačenih tujkah torej ni nobenega razloga pisati dvoglasniška *j* in *u* z *i* oz. *u*. Po našem je torej prav *bjanko*, *reljef*, *boj*, *bujk*, *cankarjana*, *celulojd*, *ajtiologija* ipd. ter *avdi* ipd. (npr. *savna*).

Tretji problem se nanaša na dvojne soglasnike. Na tujke iz vseh jezikov je treba posplošiti sedanje pravilo iz SP za tujke iz grščine in latinščine, da se dvojni soglasniki v slovenščino prenašajo kot enojni. V obravnavanem delu slovarja gre za naslednje enote: *baseball*, *basketball*, *bestseller*, *bollandist*, *bossa nova*, *buffo*, *bully*, *butterfly*, *cadillac*, *call girl*, *caravella*, *commedia dell' arte*, *corrida*, *curriculum*, *curry*, *corrigena*.

Dalje: črke, dvo- in tričrkja *c* *ç* *ci* *ck* *qu* *ch* in kar je še podobnega, zamenjujem s *k*, *s*, *č*, *š* (in seveda s *c*) glede na konkretni slovenski izgovor. Pišem torej:

1. *alfresco*, ang. *pektoris*, *bekhend*, *butik*, *bujk*, *kadilak*, *kolgerl*, *kalvados*, *kalipso*, kam. *obskura*, *karavela*, *cirkulus*, *kokakola*, *koktajl*, *kompjuter*, *kopirajt*, *korida*, *kulon*, *kiraso*, *kiri*, *kari*, *kurikulum*, *korigena*;

2. *serkel, sineast, sinerama, siti, kiraso*;
3. *šartrez, ševrole(t)*;
4. *čakona, čičerone*;
5. *beneficijat, ceremonijal, cilijaren*.

Nadalje je treba ločiti pravopisno zvenceče soglasnike od njihovih nezvencih homorganskih parov in zlitih zobnik *c* od zapornika *t*, neme soglasnike pa izpuščati:

1. *amanuenzis, be(j)zbol, bazelski, belpaeze, bluz*;
2. *viciozus*;
3. *bestijalen*
4. *bareljefen, ševrole* (poleg *ševrolet*).

Seveda se govorjeni *dž* podaja tudi v pisavi s črkama *dž*.

Za samoglasnike je treba postaviti jasno pravilo, da jih je mogoče pisati samo z običajnimi slovenskimi 5 znamenji zanje:

- a:** *angstrem* (ân), *baterflaj* (buti-);
e: *bekhend* (a), *bekprojekcija* (a), *besa* (ai), *bezbol* (a), *bihevjorist* (a), *gerl* (i), *šartrez* (eu), *vite* (ae), *angstrem* (ö);
i: *bit* (ea), *bitelski* (ea), *bihevjorist* (e), *brimer* (u), *buli* (y), *siti* (y), *parti* (y), *kalipso* (y), *kiraso* (u); *dizajn* (e);
o: *bezbol* (a), *boing* (oe), *kolgerl* (a), *kulon* (omb), *kiraso* (ao);
u: *butik* (ou), *kulon* (ou), *bluz* (oe);
aj: *baterflaj* (y),
ej: *blejzer* (a),
ua: *buržua* (oa).

Po teh načelih se je SSKJ v resnici ravnal v primerih, ko je tujkam tudi sam dodajal podomačeno podobo: *kjanti* (chianti), *avt* (out); *bife* (buffet), *belfler* (bellefleur), *belžanto* (-can-), *korpus delikti* (corp-licti), *bronhij* (-neh-), *a konto* (con-), *bukle* (bouclé), *Kanosa* (-ossa), *koktajl* (cockt-), *kirij* (curij), *kredo* (cř-); *bizmut* (bism-), *ceruzit* (-sit), *bronza* (brons-, bronc-). Tako pri soglasnikih, in podobno pri samoglasnikih: *angstrem* (ân-); *belfler* (-leur), *bež* (beige), *bendžo* (banj-), *angstrem* (-röm); *bitnik* (beat-), *alira* (alur-), *bugi-ugí* (boogie-woogie).

Če primerjamo besede, ki so pisno podomačene, s tistimi, ki niso, se ni težko prepričati, da med njimi ni prave razlike. Torej upravičeno pogrešamo njihove podomačene vzporednice. V obeh primerih označujejo predmetnost s področij, kot so:

1. šport in tehnika: *avdi, bekhend, balkanijada, bezbol, basketbol, buli, baterflaj, kadilak, karavela, ševrole(t), korida, kroskantri*;
2. moda in oblačenje: *blejzer, butik*;
3. higiena in zdravstvo: *afrodizijak, angina pectoris, sprej*;
4. družba in družabnost: *aparthajd, bit, bitels, boj, buržua, serkel, ceremonijal, bosanova, kolgerl, kalipso, koktajlparti*;
5. prostor in čas: *blizzard, siti, alodijalen, bazelski, beneficijat, brimer*;
6. tehnika in civilizacija: *amanuenzis, amonijak, bekprojekcija, kamera obskura, celulojd, čičerone, kompjuter*;

7. prehrana: *belpaeze, kalvados, šartrez, šeri (čeri), šeribrendi, kokakola, kiraso*;

8. umetnost in duhovnost: *alfresko, bareljef, bluz, bolandist, bufo, cankarjana, čakona, komedija delarte, dizajn, azijat, bihevjorist*;

9. tehnična civilizacija: *amanuenzis, amonijak, bekprojekcija, kamera obskura, celulojd, čičerone, kompjuiter*;

10. znanost, kultura: *bihevjorist, sineast, kopirajt, kulon, kiri, kurij, korigenda*.

Ne vidim razloga, zakaj ne bi v slovarju, kot je SSKJ, imeli odprte poti k podomačeni pisavi izrazi, ki zaznamujejo športne pojme, avtomobile in letala; izrazi s področja mode in oblačenja, higiene in zdravja, družbe in družabnosti, prehrane, umetnosti in duhovnosti, tehnične civilizacije, kulture; končno tudi izrazi za tuji prostor in nesedanji čas ter znanost. Ali je res potrebno, da slovar v teh stvareh tako rekoč iz dneva v dan zastareva? Gotovo pa je škodljivo, če bo slovar naravni razvoj k pisnemu podomačenju besedja zadrževal.

Da je podomačenje besedja na omenjenih področjih mogočen in trajan proces, potrjuje slovar sam z dvojnicami, ki smo jih že obravnavali (žal v teh primerih prerad daje prednost nepodomačeni pisavi), potrjuje pa ga tudi precejšnje število t. i. kazalk, tj. gesel, ki od nedomačega zapisa gesla napotujejo bralca k podomačenemu (bolj redko tudi narobe). Poglejmo:

Šport/tehnika		Moda/higiena		Družba/družabnost	
<i>color</i>	→ <i>kolor</i>	<i>crêpe</i>	→ <i>krep</i>	<i>croupier</i>	→ <i>krupje</i>
<i>corner</i>	→ <i>korner</i>	<i>cheviot</i>	→ <i>ševiot</i>	<i>clochard</i>	→ <i>klošar</i>
<i>crawl</i>	→ <i>kravl</i>	<i>crombie</i>	→ <i>krombi</i>	<i>clown</i>	→ <i>klovn</i>
<i>avlocamp</i>	→ <i>avtokamp</i>	<i>cromby</i>	→ <i>krombi</i>	<i>conferencier</i>	→ <i>konferansje</i>
<i>camp</i>	→ <i>kamp</i>			<i>boogie-woogie</i>	→ <i>bugioug</i>
				<i>chic</i>	→ <i>šik</i>
<i>džiu-džicu</i>	→ <i>jiu-jitsu</i>	<i>džersi</i>	→ <i>beige</i>	<i>bitels</i>	→ <i>beatles</i>
<i>džokej</i>	→ <i>jockey</i>	<i>bež</i>	→ <i>jersey</i>	<i>bitnik</i>	→ <i>beatnik</i>
<i>džudo</i>	→ <i>judo</i>			<i>boem</i>	→ <i>bohem</i>
				<i>džuboks</i>	→ <i>juke-box</i>
				<i>blef</i>	→ <i>bluf</i>
Tehnika/civilizacija		Umetnost/duhovnost		Znanost/kultura	
<i>clearing</i>	→ <i>kliring</i>	<i>croquis</i>	→ <i>kroki</i>	<i>cromagnonec</i>	→ <i>kromanj-</i>
<i>compounden</i>	→ <i>kompav-</i>	<i>cembalo</i>	→ <i>čembalo</i>	<i>confiteor</i>	→ <i>konfiteor</i>
<i>business</i>	→ <i>biznis</i>	<i>chanson</i>	→ <i>šanson</i>	<i>cosinus</i>	→ <i>kozinus</i>
<i>charter</i>	→ <i>čarter</i>	<i>clavecin</i>	→ <i>klaovecin</i>	<i>alura</i>	→ <i>alira</i>
				<i>aloa</i>	→ <i>alaja</i>
				<i>ascet</i>	→ <i>asket</i>
<i>bizmut</i>	→ <i>bismut</i>	<i>barelief</i>	→ <i>basrelief</i>	<i>blef</i>	→ <i>bluf</i>
		<i>džez</i>	→ <i>jazz</i>		

In končno prehrana:

<i>cockta</i>	→ <i>kokta</i>	<i>bebibif</i>	→ <i>baby beef</i>
<i>collage</i>	→ <i>kolaž</i>	<i>brendi</i>	→ <i>brandy</i>
<i>cracker</i>	→ <i>kreker</i>	<i>bukle</i>	→ <i>bouclé</i>
<i>beefsteak</i>	→ <i>biftek</i>	<i>džin</i>	→ <i>gin</i>
<i>buffet</i>	→ <i>bife</i>		
<i>camembert</i>	→ <i>kamamber</i>		

To, kar pri kvalificiranju dvojníc moti, je dejstvo, da je podomačena oblika prevečkrat na drugem mestu. Tipa *beige* tudi *bež* oz. *beatnik* in *bitnik* sta zastopana s 17 primeri (= 9 + 8) tipa *bife* tudi *buffet* oz. *avt* in *out* pa s 7 (= 3 + 4), kar po mojem mnenju razodeva predilekcijo sestavljavcev slovarja za nepodomačeno obliko.

Glede na to, da je nepodomačena oblika tako in tako samo začasna, bi bila optimalna rešitev pisati podomačeno obliko v vseh primerih na prvem mestu, torej tudi *bitnik* in *beatnik* ter *bež* poleg *beige*. Pri kvalifikatorju in (*beatnik* in *bitnik*), ki po § 117 (str. XX) »stoji pred enakovredno dvojnico«, bi bilo to samo ob sebi razumljivo, prineslo pa bi vsem tem geslom podomačeno pisavo tudi v geselskem članku (sedaj se v njem pojavljajo v vseh primerih, ko je na prvem mestu nepodomačena varianta, le v tuji pisavi; prim. *beatnik* in *bitnik*). (Kvalifikator in je v teh primerih sploh slab, ker uvaja bistveno različni dvojnici, tj. ali tako, ki je bolj živa od prve oblike (ta je namreč »še precej živa«), ni pa bila »v knjižnem jeziku doslej veljavna«, ali pa je od nje obenem bolj vitalna in mlajša (vse str. XX, § 117).) Pri kvalifikatorju tudi pa je zaporedje dvojníc, najprej domače, nato tuje dopustno zaradi že omenjenega statusa besed s nepodomačeno pisavo. Primeri v geselskem članku pa bi bili lahko pisani podomačeno in nepodomačeno.

Tako kot je to vprašanje rešeno zdaj, pa je skrivna agitacija za nepodomačeno pisanje: posebno še zato, ker pri nekaterih besedah sploh ni opozorila na podomačeno dvojnico, ki je vendar perspektivna (prim. pri *bitels ipd.* gl. *beatles ipd.*, kjer pa pri *beatles* in *beatle* o *bitelsu* ni ne duha in sluha; tako npr. še pri *besa* gl. *baisse*).

Tem mojim načelom o pisavi besed tujega izvora je mogoče ugovarjati z argumentom, da je črkovni zapis besed v slovarju pač tak, kot ga kaže listkovno gradivo za slovar v Inštitutu slovenskega jezika. Na to bi odgovoril, da bi bilo tisto listkovno gradivo precej drugačno, ko bi poleg lektoriranih besedil upoštevalo tudi nelekturirana (npr. notranje dopisovanje v podjetjih in ustanovah, šolske naloge učencev vseh vrst, pisma uredništvom, delovnim in družbenim ter političnim organizacijam, dnevniki ipd.). Toda to niti ni važno: Kot sem povedal že spredaj, si beseda pridobiva svoj pravopisno podomačeni status ne samo s pisno prakso, temveč tudi z živo govorno rabo v širših plasteh ljudi, ki uporabljajo knjižni jezik.

Na koncu obravnavanja problemov v zvezi z zapisom besednih znamenj v slovenskem knjižnem jeziku naj se ustavim še ob tako imenovanih citatnih⁷

⁷ Pojem citatne besede (citatnega izraza) je prvi določno definirala avtor te kritike v sestavku Nekaj stališč k odprtim pravopisnim in pravorečnim

besedah. Na str. 258 SSKJ beremo, da je citatna beseda »beseda iz tujega jezika ali iz narečja, ki se uporabi v kakem knjižnem jeziku v izvorni obliki«. Ker definicija ni preveč natančna (kaj je mišljeno z izrazom »izvirna oblika«, citatne besede pa tudi ne nastopajo samo v knjižnem jeziku), si moramo ta pojem natančneje določiti. Izraz »izvirna oblika« si moramo razlagati predvsem z izvirno pisno in glasovno (eventualno tudi naglasno) podobo, samo v idealnem primeru (npr. pri prislovihih in nepregibnih besednih vrstah sploh) tudi oblikoslovno. Prve, tj. tiste, ki imajo enako pisavo in izgovor (ter naglas) kot v svojem izvornem jeziku, imenujem prave citatne besede, druge pa na pol citatne. Po mojem izpisku iz SSKJ bi imele status citatnih besed naslednje enote:

<i>a capella</i>	<i>aut aut</i>	<i>accidens</i>	<i>boutique</i>
<i>ad hoc</i>	<i>bona fide</i>	<i>adagio</i>	<i>capriccio</i>
<i>ad infinitum</i>	<i>cantabile</i>	<i>alma mater</i>	<i>circulus vitiosus</i>
<i>ad libitum</i>	<i>à jour</i>	<i>alter ego</i>	<i>cool jazz</i>
<i>ad oculos</i>	<i>à la</i>	<i>angina pectoris</i>	<i>crescendo</i>
<i>alias</i>	<i>à la carte</i>	<i>aperçu</i>	<i>curriculum vitae</i>
<i>al pari</i>	<i>al fresco</i>	<i>arpeggio</i>	<i>copyright</i>
<i>a priori</i>		<i>basso buffo</i>	
		<i>basso continuo</i>	

Na pol citatne besede (naša stolpca 3 in 4) so že po definiciji — razen v imenovalniku in event. enako glasečem se tožilniku) samostalniki in samostalniške besedne zveze. Na pol citatni status dejansko ni drugo kot nepodomačena tujka, tj. potencialna podomačenka. — Citatne besede bi kot take bilo treba v slovarju posebej označiti z okrajšavami za jezik, iz katerega prihajajo, torej podobno, kot so sedaj označene besede iz naših narečij. Kot rečeno, imajo trden status citatnosti le nepregibne besede, pregibne pa le izjemoma. Citatna je npr. beseda *girl*, ko ima množino tvorjeno s *-s* (*girls*) kot v angleščini (tako bi bilo tudi mn. *asperçus* ali *gentlemen* namesto *džentlemeni* oz. *gentleman*). Poimenovanje *alma mater* bi bilo v drugih sklonih citatno le, ko bi ga — kot se je včasih res — pregibali v obeh delih, nemara v primerih kot »*darovi naše almae matris*«, ali če bi kdo rekel »*taki circuli vitiosi*« ali da »*je dobil anginam pectoris*«, da je to in to vidno »*iz njegovega curriculi vitae*« ipd. Tako pa pregibamo le izjemoma, če sploh še, zato je vse samostalniške in pridevniške citatne besede treba imeti za na pol citatne. To pomeni, da jih sicer pišemo po tujem pravopisu, izgovarjamo lahko tudi le približno tako kot v danem tujem jeziku, pregibamo pa, kolikor se dajo, po pravilih našega jezika, rodilnik npr. je torej *accidensa* (ne *accidentis*), *adaggia* (ne *dell'adaggio*), *alme mater* (ne *almae matris*); tako še *alter ega*, *angine pectoris*, *aperçuja*, *arpeggia*, *bassa buffa*, *boutique*, *capriccia*, *circulusa vitiosusa*, *cool jazz*, *crescenda*, *curriculum vitae*, *copyrighta*, *commedie dell' arte*.

Take na pol citatne besede so tudi lastna imena, pisana na tuji način, npr. *Shakespeareja*, *Mauroisa* ipd.

problemom (JiS 1969, 185) v poročilu pravopisno-pravorečni komisiji na SAZU l. 1966.

* * *

Drugi resnični problem slovenskega pravopisa je t. i. pisanje skupaj in narazen, npr.: *čimbolj* — *čim bolj*, *avtogaraža* — *avto garaža*, *kdorkoli* — *kdor koli*, *tadva* — *ta dva*, *bogve* — *bog ve*, *superprevodnik* — *super prevodnik*, *družbenopolitičen* — *družbeno političen* (*družbeno-političen*), *neglede* — *ne glede*, *dokod* — *do kod*. V bistvu gre v teh primerih za to, kaj nam je beseda in kaj besedna zveza.⁸

To vprašanje je pri nas še malo obdelano. V Slovenski slovnici 1956 (izdaja 1964, str. 110—111) zvemo, da so besede »neposredno jezikovno gradivo, že oblikovana glasovna znamenja za določene pomene in vloge«. In: »Za besedo je bistveno dvoje: neka glasovna stalnost in neka določenost v pomenu.« Ter: »Pojem besede ni trden in čut za njeno samostojnost včasih splahne, zaradi tega se kaj lahko spremeni, zlije z drugo v teže spoznavno obliko.« Za ponazoritev povedanega se navajata *poldne* < *pol dne* in *seveda* < *se ve da*. »Takšnega sestavljanja in zlepljenja imamo v jeziku kar precej, od tod pravopisno omahovanje, kaj naj se piše narazen, kaj pa še skupaj.«

Malo bolj natančno je glede na našo problematiko beseda določena v Slovenskem knjižnem jeziku 2 (1966, str. 87): »Besede so nerazdružne enote iz glasov (iz črk, če so napisane) in nekaj pomenijo; v kakšno besedo ni mogoče vriniti še katere, pač pa vsako lahko ločimo od druge bodisi s premorom bodisi s kakšno besedo.«

V SP 1962 (enako v Ss 1964) in v Skj 1 (1965) se konkretna taka problematika rešuje na podlagi podrobnejših meril. Ogledati se jih splača že zato, ker so — posebno prva — očitno vplivala na pisanje v SSKJ. SP 1962 obdeluje to problematiko glede na besedne vrste (samostalniki, pridevniki, zaimek, števnik, prislov, veznik), deloma pa na isti ravni še po besedotvornih vidikih (sestava z nikalnico ne, predložne zveze in členki).

Po mojem je tako pojmovanje neenotno; vse bi bilo treba obravnavati z besedotvornega stališča (v tem smislu je v SKJ 2 obdelano za poglavjem o besedotvorju). Take besedotvorne kategorije pa so:

1. zložanke: *vinograd*, *svojeglavec*, *cvilimožek*;
2. sklopi: *nepridiprav*, *očenaš*, *malokdo*, *petinsedemdesetleten*, *tristo*;
3. sestavljenke: *nekdo*, *nerjaveč*, *prababica*, *nočem*, *marsikdo*;
4. izpeljanke: *petnajstič*, *petnajstkrat*, *petdesetletnik*.

Nekatere take stvari so ustaljene in nesporne (*vinograd*, *svojeglavec*, *bistroglav*, *vročekroven*, *častiljuben*, *petindvajset*, *petsto*, *petstoti*, *morebiti*, *docela*, *izpred*, *čepavo*), veliko pa je tudi spornih ali neustaljenih. Pri njih SP 1962 (po katerem se v glavnem vendar ravna SSKJ) za pisavo skupaj oz. narazen uporablja naslednja merila (včasih eksplicitno formulirana, včasih pa le s primeri ponazorjena):

1. enonaglasnost — večnaglasnost: *nepridiprav*, *marsikdo*, *hogve* — *kdor si bodi*;
2. domači izvor obeh sestavin — mešani izvor: *avtogaraža* — *avto cesta*;

⁸ Moja stališča k pisavi skupaj in narazen: *Popravljen slovenski slovnica*. Jis 1965, 215—216; Skj 2, 1966, 121—125.

3. prvi del pisan z malo — p. d. p. z veliko: *h-mol — H bomba*;
4. pridevnik iz sklopa — načinovni prisl. + pridevnik: *velikonočen — živo rdeč*;
5. naglas na predlogu — naglas na jedru predložne zveze: *náme — na mé*;
6. morfemska nerazdružnost — morfemska razdružnost: *z maločim — malo s čim*;
7. besedna vrsta enega — b. v. drugega tipa: *nemoč, neslan, nerjaveč, nedavno, nevedoma — ne bojim se, ne boj se, ne boječ se*;
8. adverbializacija sklopa z enim naglasom — prvotni pomen in dva ali več naglasov: *bógove, kájpada, kdóve — kdó vé* ipd.;
9. univerbizacija dveh predlogov — samostojna predloga: *izmed, vpričo — za na*;
10. adverbializacija iz predložne zveze in nov pomen — leksikalno predvidljiv pomen:
 - a) obvezno: *docela — do čistega*,
 - b) svobodno: *dokod — do kod*,
 - c) različno glede na pomen: *nadrobno — na drobno*.

Zmeraj so tudi še posebnosti. Napr. *semtertja* in *sem ter tja*: če je prvotni pomen zabrisan in dobi sklop samo en naglas, se lahko piše skupaj; ali *čim* (= *kar se da*) lahko pišemo skupaj z enozložnicami: *čimdālji* ipd.

Sedaj pa pogledajmo, do katere mere so ta načela vplivala na sestavljalvce SSKJ. Ker v knjigi tudi glede tega ni splošnih pravil, pa tudi ne na enem mestu zbranih primerov, si je vse treba šele izluščiti iz konkretnega obravnavanja posameznih gesel. Pri obravnavi posameznih kategorij se bomo držali našega predlaganega zaporedja, tj. razpravljali bomo najprej o zloženkah, nato pa po vrsti o sklopih, sestavljenkah in izpeljankah.

1. Pri pisavi zloženk so največji pisni problem tiste iz dveh ali več pridevnikov. Pisna praksa nam kaže več rešitev: a) pisavo skupaj (*cerkveno-slovanski*), b) pisavo z vezajem (*črno-bel*) in c) pisavo skupaj in narazen (*belosiv* ali *belo siv*). SSKJ je v glavnem sprejel načelo, da se nekatere (jaz bi jih imenoval p o d r e d n e) zloženske pišejo načeloma zmeraj skupaj (*cerkveno-slovanski, belosiv*), priredne pa z vezajem (*črno-beli, rusko-slovanski*).⁹ Vendar se pri nekaterih podredno zloženih pridevnikih (kazalke tipa *bledo...?*) v SSKJ (str. XIII, § 25) dovoljuje pisava narazen »z morebitnim pomensko-stilnim razločkom«. Podobno tudi str. XX, § 116: »/J/e pisno razlikovanje včasih pomensko-stilno utemeljeno.« Seveda tudi za te primere velja misel slovarnikov iz § 173, str. XXIII, da »pisave sestavljenk in zloženk slovar ni izpeljal dosledno«, in sicer zato ne, ker »zaradi močno neenotne rabe /.../ ni mogoče brez večjega nasilja prikazati vseh primerov v sistemu«. — K zadnjemu bi pripomnil, da je bila raba prav zato močno neenotna, ker vprašanje ni rešeno sistemsko (tj. teoretično). Ko bi bil slovar v ta nered z malo večjo silo (ne nasiljem) vnesel red, bi bilo to zelo koristno.

⁹ Prim. *Skj* 2, 1966, str. 121, in *Nekaj stališč...* JiS 1969, str. 185 (formulirano že 1965/6).

Vse zloženke iz priredne podstave je torej treba pisati z vezajem, vse druge pa skupaj. Pri tem nima stil nič opraviti, pomen pa v tem smislu, da pišemo narazen vse zveze prislova in pridevnika (tip *kričeče rdeč*, *popolnoma rdeč*).

Res je pa, da so slovenski pravopisi v tem pogledu močno neenotni:

SP 1955	SP 1950	SP 1962	PSSSKJ 1964	SSKJ 1970
<i>belorumen</i>	<i>belorumen</i>	<i>sivo črn</i>	<i>bledo siv</i>	<i>belosiv</i> ali <i>belo siv</i>
<i>bledomoder</i>	<i>bledomoder</i>	<i>bledo rumen</i>	<i>belo opran</i>	<i>bledozelen</i> ali <i>bledo zelen</i>
<i>črnobel</i>		<i>črno-bel</i>		<i>črno-bel</i>

Kaj opažamo: prvotno (1955, 1950) skupaj pisane besede so 1962 pisane ali čisto narazen ali z vezajem in tako je tudi 1964, 1970 pa je pisava kompromisna, toda na prvem mestu je pisava narazen.

Ta kompromis je na prvi videz dobra rešitev, toda kako naj vemo, v katerih pomensko-stilnih primerih naj pišemo tako ali drugače in katere besede je sploh mogoče pisati na oba načina. Če je namreč po SSKJ mogoče pisati *belo pikčast* in *belopikčast*, je vprašanje, zakaj se ne more pisati (ali pa se lahko) tudi *beloopran* poleg *belo opran*. In čemu s pisavo narazen na prvem mestu forsirati manj primerno pisanje?

Preprosta rešitev (ki obenem bolj upošteva pisno načelo tudi pred SP 1962): zloženke iz več pridevnikov pišemo skupaj; z vezajem pa le, če so bili pridevniki prvotno priredno zloženi. Če ne gre za zloženke, ampak za zvezo prislova in pridevnika, seveda obe besedi pišemo narazen: *cerkvenoslovanski* : *belo-moder* : *belo pobarvan* ← *cerkveni slovanski* (jezik) : *bel in moder* (trak) : *belo pobarvan/pobarvati* (trak).

Očitno je, da so ob tem pravilu dileme le v primerih tipa *belo-moder* oz. *belomoder*, npr. *belo-modra* (zastava) : *belomodra* (zastava, obleka); *belo-modra* je zastava, če je napravljena iz *belega in modrega*, *belomodra* pa bi bila zastava (obleka), ki je *modra*, pa *vleče na belo (svetlo)*. Pisava *belo pikčast* je torej neprimerna, saj ta pridevnik pomeni ali »z belimi pikami« ali »bel pikčast«, pridevnike, izpeljane iz pridevniško-samostalniške podstave ali iz dveh podredno zloženih pridevnikov, pa pišemo skupaj: prim. *belopolt*, *cerkvenoslovanski* ← *bela polt*, *cerkveni slovanski*.

Poseben problem je še, kako pisati pridevnike, izpeljane iz priredne samostalniške podstave tipa *Avstro-Ogrska*, tj. ali naj se tu vezaj opusti ali ne. Po mojem je bolje, če se ne.¹⁰ V konkretnem primeru tudi zato ne, ker pridevnik dobimo s konverzijo (in narobe), tj. samo z zamenjavo oblikošč. karakteristike. Naravna oblika pridevnika v takih zvezah je torej *avstro-ogrski*, in ne *avstroogrski*, kot piše SSKJ. Nič drugače ni v primeru, ko je pridevnik napravljen iz dvodelne podstave s (priponskim) obrazilom *-ski*: *anglo-ameriški* ← *Anglo-Američani* (v SSKJ napačno *angloameriški*).

¹⁰ V nekaj stališč ..., str. 185, sem menil, da bi pridevnike iz priredno zloženih in z vezajem povezanih sestavin podstave pisali brez vezaja, če ima tak pridevnik »samostojen (enoten) pomen«, kot npr. *avstroogrski* v nasprotju *pruski*; mislim, da je to razlikovanje prekomplicirano in nepraktično in da je boljša pisava z vezajem.

Drugi problem pri pisavi zloženek je načelo, po katerem pišemo zloženke skupaj, če sta njuni sestavini obe ali tuji ali domači, vendar skupaj ali narazen, če je druga sestavina domača, prva pa tuja: *bakrotisk*, *živinozdravnik* — *aeroliniija*, *avtostrada* : *aerovlek* in *aero vlek* ipd. Besede tipa *aerovlek* in *aero vlek* so v obravnavanem delu slovarja naslednje:

<i>aero vlek</i>	<i>amino kislina</i>	<i>avto popravljavnica</i>	<i>avto prevoznništvo</i>
<i>avto cesta</i>	<i>avto-moto društvo</i>	<i>avto pralnica</i>	<i>avto šola</i>
<i>avto klepar</i>	<i>avto podjetje</i>	<i>avto prevoznik</i>	<i>avto zveza</i>

Prvi del teh poimenovanj je v slovarju pravilno imenovan »prvi del zloženka«, in sicer ne glede na to, ali je z drugim delom pisan strnjeno ali narazen. Za pisavo tudi narazen pa ni nobenega jezikoslovnega opravičila, kvečjemu puristično: mešanci naj bodo, kot v starih časih nezakonski otroci, posebej znamenovani.

Da je ozadje pisanja skupaj in narazen v teh primerih res puristično, lepo kaže pogled v slovarske predhodnike SSKJ. Za primer vzemimo poimenovanja s korensko sestavino *avto*. V SP 1950 so za knjižno rabo prepovedani (tj. označeni s križcem) izrazi *avtoolje*, *avtopodjetje*, *avtopromet*, dovoljeni pa čisto tujega izvora *avtogaraža*, *avtostrada*, *avtoindustrija* ..., čeprav nam v vseh teh primerih jezikoslovná analiza kaže identično vlogo sestavine *avto*: *avtoolje* = avtomobilsko olje, *avtoindustrija* = avtomobilská industrija. Namesto enobesednih izrazov tipa *avtoolje*, *avtopromet*, *avtopodjetje* SP 1950 svetuje *avtno olje*, *avtni promet* (prim. še *avtna cesta*). Ker pa je bil tak predpis glede na dejansko jezikovno rabo docela nemogoč, ga le-ta seveda ni sprejela, in ljudje so tudi poslej govorili *avtoolje*, *avtopromet*, *avtopodjetje* ipd. Slovničar bo torej, če dá kaj nase, moral svoj predpis umakniti. To bo storil na naslednji način (SP 1962): sicer še vztraja pri izrazih kot *avtno olje* in *avtna cesta*, tj. pri zvezi pridevnika in samostalnika, priznava pa tudi že zloženko iz dveh samostalnikov, vendar samo v govoru, v pisavi pa zahteva zanjo pisanje narazen (*avto cesta*), tj. vztraja pri tem, da gre tu za dve besedi, ne za eno. Seveda je tudi taka rešitev docela samovoljna, zato je z jezikoslovnimi argumenti ni mogoče zagovarjati. Tako je prišlo do rešitve *avtocesta* in *avto cesta* v SSKJ, tj. prizna se takim poimenovanjem status zloženek, ki se pri nas pišejo skupaj. Po 20 letih torej slovenski pravopis končno dovoljuje tisto, kar je sicer sistemsko in bolje, je pa prej eksplicitno prepovedoval; dovoljuje pa seveda hkrati tudi slabše, tj. tisto, kar je ves čas vsiljeval, pa ni mogel docela vsiliti (vsiljuje pa ga posredno še zmeraj tudi s tem, da v opombi k temu načinu zapisovanja gesel opozarja, da pisava skupaj na prvem mestu v slovarju v tem primeru izjemoma ne nakazuje prioritete prvo zapisane besede). S takim načinom res ni pretrgano slovničarsko izročilo in ni preveč prizadet ugled pravopisnikov, jeziku pa s tem prav gotovo ni pomagano. Ali bi ne bilo bolj prav reči: to smo pred leti narobe presodili in predpisali, zdaj pa zmoto odkrito priznavamo in z enotno pisavo zloženek delamo naš pravopis lažji. Pri taki zapleteni pisavi zloženek, kot jo imamo sedaj, pa docela pozabljamó na vidik funkcionalnosti, tj. na to, kaj imamo od tega, da — poenostavljeno povedano — pišemo *avtogaražo* samo skupaj, *avtocesto* pa tudi narazen?

II. Pisava skupaj in narazen v teh primerih ni drugega kot nepotrebna nedoslednost, povzročča veliko neenotnost tudi zunaj svojega okvira, koristi od nje pa ni nobene. Edino pravilno bi torej bilo, da se taki primeri pišejo samo skupaj. Pisava takih zloženkih tudi narazen pa je v resnici samo most, ki naše pravopisnike pod vplivom SP 1962 vodi v še večjo neustreznost pri pisanju sklopov, nastalih iz prvotne zveze dveh (ali več) naglašanih besed. Pri pisavi takih sklopov še zmeraj čutimo delovanje načela, da se sklopi, katerih sestavine si ohranijo naglas, pišejo narazen. Učinkovanje tega načela čutimo v pisanju naslednjih besed:

<i>albino postrvo</i>	<i>baby čoolji (moder)</i>
<i>al fresco slikarstvo</i>	<i>bianco menica</i>
<i>fresco slikarstvo</i>	<i>seks bomba</i>
<i>alu folija (peč)</i>	<i>buffo opera</i>
<i>ananas liker (hruška)</i>	<i>butterfly slog</i>
<i>angora koza (volna)</i>	<i>C vitamin.</i>

Učinkovanje zgornjega pravila imamo po vsej priliki še pri sklopih tipa *bogve* — *bog ve*, ki se v SSKJ pišejo skupaj ali narazen. Ker pa je bilo merilo dveh naglasov, kakor je pokazala kritika,¹¹ očitno neuporabno, je v slovarju nadomeščeno z drugim. Po tem merilu se pišejo narazen večkorenska poimenovanja, če je njihov prvi del tako imenovani nesklonljivi prilastek (v SP 1962 imenovan še »nekakšen okamel, nesklonljiv prilastek« — str. 76, Ss 1964, str. 91).

Kot bomo v nadaljevanju kritike še videli, ta nesklonljivi prilastek ni nič drugega kot t. i. določilna sestavina sklopa (tako je v SP 1962 dejansko tudi imenovan). Take določilne sestavine pa v slovenščini pišemo skupaj z delom, ki ga določajo (prim. *dolgčas*, *poldan*, *četrstoletje*, tudi pri zloženkah: *volkodlak*, *hudournik*). Nobenega razloga torej ni, da tudi prej naštetih besed ne bi pisali skupaj, namreč: *albinopostrvo*, *freskoslikarstvo*, *alufolija*, *ananasliker*, *bebičoolji*, *bjankomenica*, *seksbomba*, *bufoopera*, *kolgerl*, *bosanova*, *belpaeze*. Tako seveda tudi tvorbe iz samo slovenskih sestavin: *figamož*, *pedenjčlovek* ipd. (prim. še *brucmajor*, *pešpot*). Najmanj pa, kar je mogoče zahtevati, je, da se dopusti tudi taka pisava. (Seveda pa s takimi sklopi nimajo ničesar opraviti večbesedna poimenovanja, kot jih navaja SP, češ da so sklopi: *žal beseda*, *mojster skaza*, *možicelj ostajač*. Pri *žal beseda* gre za nesklonljivi pridevnik (prim. še *fest fant*), pri *mojster skaza* pa se pregibata obe sestavini in že zaradi tega ne more biti govora o sklopu.)

Pri sklopih tipa *bogve* gre v bistvu za to, ali v takih primerih že imamo sklop (in ga pišemo skupaj) ali pa ga nimamo (in sestavini pišemo narazen). Kot sem že zapisal, je o sklopih mogoče govoriti tedaj, ko pomen dela govorne verige ni enak vsoti pomenov njegovih sestavin (tak del govorne verige pa ima siceršnje značilnosti sklopa). Dejanske sklope kaže pisati s a m o skupaj, torej

¹¹ Prim. J. Toporišič, Besede z dvema naglasoma, Jezikovni pogovori II, 1967, 128—135, in O eno- in večnaglasnosti nekaterih besednih kategorij, Jis 1969, 51—59.

bogve, bogzna, bogpomagaj, bogvaruj, bogvedi, boglonaj, bogdaj, bogvaruj (tudi *bogme*).¹² Samo skupaj piše take sklope tudi SSKJ, če so medmeti (*boglonaj, bogdaj, bogme*) in samostalnik *bognasvaruj*, ne pa tudi če so prislovi.

Skupaj pišemo tudi sklope tipa *seve(da), morda* itd., ki pa jih v slovarju seveda še ni. Pač pa ima SSKJ na str. 550 besedno zvezo *ta dva* razloženo s *tadva*, kar se meni zdi napačno. Pisava *tadva* je v slovar prišla verjetno ob misli na *midva, onadva* ipd. Podobnost pa je samo površinska, saj imamo pri *tadva* že od rod. nujno *teh dveh*, tj. dve besedi, pri *onadva* pa *njiju*; oblika *naju dveh* pa je samo poudarna (rabi se tudi v imenovalniku: *midva dva, četudi redkeje*). Prim. še *vi trije, ti trije — vas treh, teh treh* ipd.

Za slovenski jezik bi bilo najbolje, ko bi uveljavili samo pisavo narazen v primerih tipa *čez in čez*, tj. pri prirednih zvezah besed, kjer je sedaj v slovarju na prvem mestu pisava *čezinčez*; taki primeri so še *bolj in bolj, bolj ali manj, gor in dol*. Tako, tj. samo narazen, naj bi se na ustreznem mestu pisalo tudi *sem in tja, tu in tam, sem ter tja* ipd. Pisava *čezinčez* je torej nepotrebna, saj tu ni niti nasprotja v pomenu, ker *čezinčez* ne pomeni nič drugega kot *čez in čez*; *sem ter tja* pa ima ravno toliko krajevni kot časovni pomen (o njem odloča sobesedilo), zato bi bilo vsako pisno razločevanje nepotrebno.

Tudi besede tipa *malokdo, redkokdo* ipd. v bistvu niso sklopi, ampak besedne zveze, čeprav je res poleg *malo s kom* mogoče reči tudi *z malo kom*. V teh primerih je boljša rešitev pisava narazen. Tako je pravilno rešeno v našem slovarju (prim. *Misli, da je bogve kaj — poleg vino ni bogvekaj prida*), kjer se pisava skupaj navaja s kvalifikatorjem ^{tudi}. Še bolj prav bi bilo, ko bi se v takih primerih za slovenski knjižni jezik predpisala samo pisava narazen,¹³ torej *malo kdo, redko kdo, bogve kdo, vrag si ga vedi kdo*. Skupaj bi se pisale zveze z *ne-, ni-* in *marsi-*: *nekdo, nihče (nikdo), marsikdo* (zadnje le, kolikor se ne govori tudi *marsi s kom*).

S sklopi imamo opraviti tudi v primerih tipa *h-mol* in *H-bomba*, tj. pri poimenovanjih iz znamenj za črko + *x* (pri čemer je *x* samostalnik ali kaj drugega). Tu v glavnem, vsaj na prvi videz, sestavini pišemo z vezajem, če je prva sestavina mala črka, narazen, če je velika. Vendar take doslednosti v resnici ni, saj nam podrobnejši pregled slovarja kaže, da tu ni nikakršnega načela. Poglejmo, kako se v slovarju pišejo primeri s črkami *a, b* in *c*:

<i>A vitamin</i>	<i>B kategorija</i>	<i>C vitamin</i>
<i>A-dur</i>	<i>B-dur</i>	<i>C-vitaminski</i>
<i>a-mol</i>	<i>b-mol</i>	<i>C-dur</i>
<i>A kategorija</i>	<i>b-linija</i>	<i>C-durov</i>
<i>a-osnova</i>		<i>c-mol</i>
		<i>C ključ</i>
		<i>c-linija</i>

¹² Ker so sklopi tipa *bogve* nekaterim vendarle še besedne zveze tipa *bog ve*, v *Nekaj stališč...* dopuščam tudi pisavo narazen.

¹³ V *Nekaj stališč* sem se zavzemal za pisavo narazen, če je del pred zamikom iz več enot.

Ker se pri pisanju teh poimenovanj torej ne držimo nobenega jezikoslovnega načela, bi bilo veliko enostavneje pisati vse te primere z vezajem, torej kakor *C-dur(oo)*, *c-mol*, *c-linija*, *C-vitaminski*, *a-osnova* še *C-vitamin*, *C-ključ*, *C-kategorija*. Tako bi imeli preprosto pravilo: poimenovanja tipa črka + *x* se pišejo z vezajem. S tem odpade posebno pravilo za pisavo *C-vitaminski* (iz *C vitamin*), doseženo pa je tudi skladje z *avstro-ogrski* (izpeljanka iz poimovanja z vezajem ohrani vezaj). Naj pripomnim, da je primerov z vezajem že sedaj več,¹⁴ kot tistih brez njega, kar nas spričo istofunktionalnosti prve sestavine, tj. črke, v vseh teh primerih prav sili k poenotenju.

III. V bistvu s sklopi imamo opraviti tudi v predponskih primerih tipa *náme* in *na mé*. Taka pisava (skupaj, če je naglas na predlogu, narazen, če je na zaimku) na prvi pogled ne zbuja pomislekov, čeprav je pisna razlika v bistvu nepotrebna, saj se da naglas zaznamovati na enostavnejši način (*ná me* — *na mé*); razlikovanja z naglasom seveda ni v primeru *zanj* (kjer se za *nj* sploh ne piše). Preprostejša je torej pisava samo narazen, tako pisanim zvezam pa bi morali dovoliti naglas tudi na predlogu. Da pisava narazen ob naglasu na prvotno proklitiki v slovenskem knjižnem jeziku ni nič posebnega, dokazuje pisava samo narazen zveze *ne bi*, čeprav se da naglaševati na oba načina, torej kot *né bi* in kot *ne bi*.

In ker smo že pri pravopisnih problemih v zvezi z nikalnico, tu kar še ostanimo: nasprotje v pisavi ponazarjata *nemoč* — *ne morem*. V avtorskem besedilu SSKJ (in nato na str. 696 pri *glede*) sem opazil pisavo *neglede*. V SP 1962 je bolje, saj se pri *neglede* daje prednost pisavi narazen, tj. *ne glede*. Po kakšnem kriteriju se ravna SP 1962, ki mu pritrjujemo tudi mi, in s čim ga SSKJ lahko ovrže? V SP 1962 seveda ni povedano, zakaj je boljše *ne glede*. — Zato, ker je *glede* še zmeraj deležje, tj. glagolska oblika, zelo blizu osebni glagolski obliki, ki so ji lastne vse glagolske kategorije, med drugimi prehodnost, pri danih leksemih seveda. Ker je tako, moramo *glede* v zvezi z nikalnico obravnavati ravno tako kot osebne glagolske oblike, tj. pisati nikalnico samo narazen: kakor torej pišemo *ne hoteč* (se jim zameriti) ali *ne vedoč* (da se je med tem marsikaj spremenilo) ali *ne rekši* (niti besedice) itd., moramo pisati le *ne glede* (na vse to) ipd. Na zunaj čisto enaki *nehote* ali *nevede* (*nevedoma*) so adverbializirani, adverbe pa seveda pišemo skupaj z nikalnico (*nedaleč*).

S sklopi imamo opraviti tudi v primerih, ko se dva predloga zlijeta v eno besedo z drugačnim pomenom, kot je seštevek njegovih morfemov; primer *izmed* proti *za na*. Primerov tega tipa v slovarju ni, ker je splošno sprejeto načelo, da se pišejo skupaj zveze *iz + pred* (*med*, *nad*, *pod*, *zá*). Razlika med temi predlogi in zvezami predlogov tipa *za na* ali *za k* je tudi v vezavi: pri enobesednih predlogih tipa *izza* se beseda (besedna zveza), pred katero predlog stoji, ravna po prvi sestavini, pri tipu *za na* (*za k*) pa po drugi: *izza hiše*, *za na glavo*, *za k maši*.

V bistvu s problemi sklopa imamo opraviti še v primerih, ko se predložne zveze pišejo skupaj: primer *dočista* proti *do čistega* (prvi sklop, drugi besedna zveza). Take zveze pišemo skupaj, kadar razmerje med predlogom in besedo,

¹⁴ Lek Ljubljana tudi res piše *C-vitamin*.

na katero se predlog nanaša, nima oblike iz sodobnega jezikovnega sistema: *do + čist*- ima namreč v le-tem normalno obliko *do čistega* (kar se piše zmeraj narazen), v rabi pa je tudi v tem oziru nerazumljiva oblika *dočista*, zato jo pišemo zmeraj skupaj. Takih primerov je zelo veliko (npr. vsaj še *dokaj*, *dopoldan*, *narobe*, poleg množice tipa *zlepa*, *zgrda* ipd.). Drugo merilo za pisavo skupaj je, če se ob (znanem) predlogu rabi sestavina, ki ni samostojna leksikalna enota: *kmalu*, *naposodo*, *zmerom*, *naraavnost*, *navšev*, *pošev*, *zastonj*, *doklej*, *dotlej* ipd. Tretje merilo pa je pomen, ki se ne dobi na podlagi običajne oblikoslovne (ali slovarske) analize sestavin sklopa, ki ima sicer površinsko normalno oblikoslovno podobo: *zbogom*, *zrhoma*, *zanič*, *napoti*, *narh*, *zdečine*, *sparoma*. Prav ta tretja točka je najšibkejša in si je primere v bistvu treba zapomniti.

Seveda pa ni nobenega razloga za to, da bi med te primere po sili spravljali zveze, ki imajo docela drugačno strukturo. V našem slovarju so take besede *dokod*, *dokoder*, *dotod*. Tu se pisava skupaj navaja na prvem mestu, narazen pa na drugem. Edino pravilna bi bila le pisava samo narazen, saj imamo tu znane, v sodobnem knjižnem jeziku žive morfeme (besede), ki nastopajo tudi samostojno, pa tudi pomen teh besed je docela enak pomenski vsoti njihovih sestavin. Poleg tega imamo še vse polno takih zvez (*do sem*, *do tja*, *do sedaj*, *do tedaj*, *do doma* ipd.), ki se pišejo samo narazen. Da SSKJ tu prav forsira pisavo skupaj, se vidi po tem, ker pri predlogu *do* sploh ne navaja primerov tipa *do kod*, čeprav so zelo značilni, medtem ko pri *čim* prav opozarja na pisavo skupaj.

Pa si oglejmo še primere s *čim*. Podobno kot v predložnih zvezah tipa *dokod do kod* slovar obravnava tudi izraze s *čim*. Slovarniki pa v slovarju pišejo tudi skupaj naslednje primere: *čimbolj*, *čimdalj*, *čimdalje*, *čimmanj*, *čimprej*. Ker pišejo samo skupaj v uvodu, imajo pisavo skupaj pač za boljšo. Toda ker se za *čim* (prisł.) pravi, da »s primernikom izraža najvišjo mogočo mero«, je pravi nesmisel dovoljevati tudi *čimmanj razsipaj* ali *orzi čimdalj* (namesto *čim manj* ali *čim dalj* in *čim dalje*) *moreš*. Ker je pisanje skupaj v slovarju na prvem mestu, je s tem praktično doseženo, da se v pisavi forsira ravno manj primerna (oz. neprimerna) oblika pisanja. Moramo pa priznati, da je SSKJ ustregel jezikoslovnim načelom vsaj toliko, da dovoljuje tudi pisavo narazen, medtem ko je prejšnji pravopisi niso.

IV. S tem bi bilo obdelano vprašanje pisave skupaj ali narazen tudi pri sklopih iz predložnih zvez. Pravopisnih problemov pri *izpeljava* v pridevnikov iz večbesednih podstav pa pravzaprav ni, saj je splošno sprejeto načelo, da so vsi izpeljani pridevniki enobesedni, torej: *desetleten*, *večpomenski*, *mnogobeseden*, *zakmašen*, *dotedanji*, *čimprejšnji*, *stoodstoten* ← *deset let*, *več pomenov*, *mного besed*, *za k maši*, *do tedaj*, *čim prej*, *sto odstotkov*.

Za konec razpravljanja o pravopisnih problemih v zvezi s SSKJ kaže spregovoriti še o pisavi *z veliko začetnico*. Naš slovar s tem sicer nima posebnih težav, ker ne prinaša lastnih imen (prim. str. XI, § 4: »Med gesli ni lastnih imen, razen kadar se uporabljajo v prenesenem pomenu ali v stalnih zvezah.«). V pregledanem delu slovarja sem se zaustavil ob naslednjih primerih *z veliko in malo začetnico*:

<i>Ariadnina nit</i>	<i>astrahan</i> (krzno iz A.)	<i>mirna Bosna</i>
<i>Avgijev hlev</i>	<i>astrahanka</i> (čepica iz a.)	<i>iti v Kanoso</i>
<i>Bangova bolezen</i>	<i>avgust</i> (burkež, cesar)	
<i>Blagajev volčin</i>	<i>blažev žegen</i>	
<i>Braillona pisava</i>	<i>bordo</i> (vino)	
	<i>amerikanec</i> (izseljenec)	
	<i>amerikanka</i> (postrv, žaga)	

V slovenskem slovničnem izročilu je za nekatere kategorije splošno sprejeto, da se površinsko isti samostalniki lastna imena pišejo z malo, kakor hitro zaznamujejo to, kar sicer imenuje občno ime, prim. *Štajerec* (= prebivalec Štajerske) — *štajerec* (vino s Štajerske). Tu v bistvu ni treba misliti na to, da bi se bilo tako ime s prebivalca pokrajine, mesta ali nosilca imena (ali priimka) metaforično preneslo na kak predmet v zvezi z njim; te stvari si razlagamo z vzporedno izpeljavo: *štajerski deželan* → *Štajerec*, *štajersko vino* → *štajerec*; *amerikanec* je torej enobesedno poimenovanje za *amerikanski izseljenec*. Tako bi lahko tudi *avgust* v pomenu burkež bil izpeljan iz *tak kot Avgust*, tj. *avgustovski*; pri *avgust* v pomenu »cesar« ali *pepe*, *pepček* (*jur*) v pomenu »tepec (tisočak, naivnež)« pa menda res imamo opraviti z metaforičnim prenosom, le da nam je zveza tu bolj ali docela zabrisana. Jasen pa je v *silvester*, ko pomeni le zadnji večer v letu; seveda je še bolj kot *silvester* treba pisati z malo iz njega izpeljani izraz *silvestrovo* (isto je z *jurjevo*, ki ga SP 1962 še piše z veliko). V tem pogledu slovarju torej ni kaj očitati, te stvari omenjam le zato, da bi prišle bolj v zavest.

Drugače pa je z *Avgijevim hlevom* v pomenu »neurejen, umazan prostor« ali *Ariadnino nitjo* v pomenu »rešilno, odrešilno sredstvo«; alj ni to isto kot *blažev žegen* v pomenu »neučinkovitost« ali neučinkovito sredstvo, ki pa se pravilno piše z malo? Kakor je torej prav *blažev žegen* ali *marijini laski*, je prav tudi *avgijev hlev* ali *ariadnina nit*. Slovar sam je šel v to smer pri izrazu *Adamovo jabolko* v pomenu »vidna hrustančna izboklina na moškem vratu«, ki ga dovoljuje pisati tudi z malo, torej *adamovo jabolko*. Prav je seveda to drugo. Tudi imena rastlin bi bilo najbolje pisati kar z malo, torej *blagajev volčin* nam. *Blagajev volčin* (kot *marijini laski*), in enako še boleznim, npr. *parkinsonova bolezen*, saj to ni bolezen, ki jo je imel *Parkinson*. Tudi pri *mirna bosna* in *iti v kanoso* (prim. *šla je v rim*) bi bila boljša mala začetnica. — Pri pisavi z veliko bi kazalo ostati v primerih kot *Pitagorov izrek* ali *Ohmov zakon*, ker imamo tu le še predstavo, da odkritje tega in onega pripada temu in temu.

S tem je naša obravnava pravopisnih problemov v SSKJ pri koncu. V naši tradiciji se med pravopisnimi problemi res obravnava še pisava *bravec* — *bravec*, *bitjice* — *bitjece*, *adagio* — mn. *adagi*, *ahasvera* — *ahasverja* ipd., vendar je to dejansko oblikoslovna problematika, in bo tam tudi obravnavana.

Če se sedaj ozremo na celotno obravnavano pravopisno problematiko v SSKJ I, lahko ugotovimo, da slovar sicer upošteva nekatera modernejša spoznanja o slovenskem pravopisu in da je strpnější do resnične pisne prakse, vendar pa se še zmeraj pretogo opira na neoptimalno pisno prakso, ki so jo v veliki

meri z neprimernimi odločitvami povzročili prav pravopisi, zlasti tisti iz l. 1962. V tem smislu je SSKJ pravopisno premalo usmerjevalen k optimalnim rešitvam. Vse to pa je posledica premajhne teoretične osveščenosti v pravopisnih zadevah (zlasti nekateri ustreznih uredniki so o teh pravopisnih problemih doslej pisali le malo ali nič).

Naloga novega pravopisa, ki ga je treba čim prej izdati, bi v zvezi z našo problematiko bila, da bi jasno formuliral dobra in sprejemljiva pravopisna stališča, ki so, naj so bila zavestna ali ne, uravnavala pisavo gesel v SSKJ I; pri dvojnica tega slovarja pa bi brezpogojno moral postaviti na prvo mesto tiste rešitve, ki so boljše, jezikoslovno utemeljene (ne pozabimo na slovnico, ki jo ima v sebi, četudi podzavestno, vsak, ki slovenščino govori kot materni jezik), bolj gospodarne (pravopis je predvsem stvar dogovora, še zlasti v neustaljenih zadevah) in hkrati perspektivne variante pisanja. Ker je vsak akademski slovar v bistvu ne neposredno praktične narave, temveč v tem oziru bolj podstava za bodoče praktične priročnike (npr. enojezični slovar, pravopis, stilistiko ipd.) in nekak gradivni vir informacij (zlasti tujim slavistom za najrazličnejše jezikoslovne probleme, SSKJ I seveda ni in ne more biti normativen v tem smislu, da praktični pravopis v upravičenih primerih, kakršne smo obravnavali v tej kritiki, ne bi mogel iti mimo tega slovarja za živo jezikovno prakso, in bo uvedel nekatere optimalnejše pisne dvojnice, nekatere že uvedene pa tudi odsvetoval ali zavrgel.

(Se bo nadaljevalo)

Jože Toporišč

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 886.5.091: 92 Prešeren (048.1)

PREŠEREN IN EVROPSKA ROMANTIKA

Tak je naslov knjižne razprave, v kateri daje *Janko Kos* novo, monografsko zasnovano oznako enega temeljnih problemov naše komparativistike in slovenske literarne zgodovine sploh.* Delo je po svoji problemski teži in izvedbi toliko pomembno, da zasluži temeljito pozornost in nekoliko obsežnejši pretres.

V *Predgovoru* Kos izpoveduje temeljna metodološka načela, za katera se je odločil pri obravnavi svoje komparativistične teme. Gre predvsem za naslednja stališča: na prvem mestu je dvom v tisto primerjalno metodo, ki se izčrpava v podrobnem iskanju analognih in antitetičnih paralelizmov; takoj zatem sledi enak dvom tudi v nasprotni tip iste vede, v shematično primerjalnost, ki živi od abstraktnih spekulacij in bolj ali manj onstran preverljivih

* Janko Kos, *Prešeren in evropska romantika*, DZS, Ljubljana 1970, 298 strani. Pred leti je izšla tudi njegova knjižna razprava *Prešernov pesniški razvoj*, DZS, Ljubljana 1966, 228 strani. Ob njej je izdal še *Prešernovo Zbrano delo I* in *II*, DZS, Ljubljana 1965.

dejstev; nato se odloča za metodo, ki bi bila zunaj obeh skrajnosti in znotraj njunih na pravo mero omejenih postopkov. Natančneje povedano, raziskava naj bi izhajala iz trdnih empiričnih dejstev, hkrati pa ta dejstva smotrnno vključevala v višje enote, se pravi v zgodovino slovstvenih tokov in procesov. To metodološko načelo je seveda toliko aksiomatične narave, da mu ni mogoče ugovarjati. Koristno utegne biti tudi zato, ker je slovenska komparativistika razmeroma močno obremenjena z obema skrajnostma, kar se nazorno pokaže že v Kosovem uvodnem historiatu problema Prešeren — evropska romantika, ki ga je v kratkem orisu zajel vse od Matije Čopa do današnjih dni. Vendar pri Kosovi zavzetosti za metodološko sredino in za početje, ki naj »ne gre predaleč ne v to ne v ono smer«, ni mogoče prezreti poudarkov, ki se prevešajo na pojme, kot so »empirična dejstva«, »empirična razčlemba vplivov«, »čimbolj historična, stvarna in kritična obravnava«, »historična smer« in podobno. Ti poudarki nekoliko presenečajo, dokler jih beremo ob historiatu problema Prešeren — evropska romantika, saj je slovenska komparativistika na tem področju pa tudi drugje v resnici mnogo bolj obremenjena z drobnjakarskim »empirizmom« kot s širokopoteznimi sintezami ali celo s pretirano tveganimi abstrakcijami. Kosovo poudarjanje historičnosti, analitičnosti in empirizma mora imeti razloge nekje drugje, ne v naši lit.zgod. preteklosti.

Naslednjo, nekoliko manj vidno, vendar opazno metodološko opredelitev najdemo ob vprašanju, ki zadeva razmerje med izvirnim in z vplivi pridobljenim. Kategoriji izvirnega, pa naj jo imenuje »ustroj Prešernovega duhovnega sveta« ali pa »organske težnje Prešernove pesniške osebnosti«, daje razmeroma vidno težo. Učinke vplivov namreč že vnaprej omeji v pesnikovo posebno odbiralno mero, kakršno zmore izrazita, suverena pesniška osebnost. Tako stališče ob Prešernu seveda ni in ne more biti tvegano.

Skratka, Kosov uvod o primerjalni metodi je — kljub današnji veliki teoretski razvitosti in razvejanosti te stroke v svetu — pravzaprav na ravni vsesplošne sprejemljivosti. To je njegova trezna vrlina. Seveda pa bi se na tem mestu utegnila odpreti tudi njegova problematična stran. Metodološka vprašanja primerjalne vede so namreč tu načeta le pri svojih aksiomatičnih pravilih in izhodiščih, bolj točno pri izhodišču genetične komparativistike, kar pa ni samo naključje niti zgolj avtorjeva volja. Slovenska literarna zgodovina in njena komparativistična tradicija to ne le dopuščata, temveč po svoje celo zahtevata, da ne rečemo ukazujeta. Kos je na stanje stvari pogledal preudarno, se najbrž zavestno izognil lucidnejšim teoretskim conam in smerem stroke ter si za pristop k svojemu problemu izbral enostavno, razumno in jasno primerjalno metodo, dovolj izdelano, da zaobseže marsikaj temeljnega, bistvenega in novega. Znotraj nje je ob današnjem stanju vede dovolj prostora za tehtna dognanja.

Vendar tudi najbolj stvarno merjenje raziskovalnih učinkov ne more docela mimo merjenja teoretske oziroma metodološke zasnove, ki je za njimi in ki jih omogoča, strukturira in zamejuje. In ker ima v predgovoru napovedana metoda kljub svoji preprosti notranji enotnosti ali prav zaradi nje izrazito dvojne raziskovalne postopke — empirično analitične in abstraktno shematične — skoraj ne bo mogoče mimo vprašanja: v kateri smeri je avtor zmožel več in kod je segel dlje?

V skladu z uvodnimi načeli in s poudarjenim empirizmom je avtorjeva odločitev, da je poglavje *Prešernovo literarno obzorje* izbral za prvo poglavje svoje primerjalne raziskave. Ta del razprave v prešernoslovje ne prinaša novih stvarnih podatkov ali obvestil, je pa njegova vrednost v strogi sistematiki, jasni urejenosti in zaostreni teznosti, ki jih Kos vnaša v doslej močno neuravnovešeno in slabo pregledno poglavje slovenske literarne zgodovine. Prešernovemu branju in širjenju literarnega obzorja smotno sledi po treh poteh: najprej po kronološko razvojni, to je po življenjepisni poti, zatem po omembah tujih avtorjev v pesmih in pismih, naposled pa po zapuščinskem seznamu pesnikove zasebne knjižnice, ki ga poznamo po Žigonovi objavi iz leta 1904. Izid pokaže, da so v Prešernovem literarnem obzorju obstajala tri vidnejša območja: antika (s poglobljenim odnosom do rimske poezije), renesansa in romantika s predromantiko. Novost, ki jo Kos vnaša v že znani triplastni sestav pesnikove literarne kulture, je opaziti predvsem v poskusu, dati nekaj več teže in možnosti Prešernovemu poznavanju predromantike in romantike, kar je z vidika teme čisto razumljivo. Pri tem si mora večkrat pomagati z domnevami, vendar ohranja čut za mero, tako da nikjer ne prestopa mej možnega, razvidnega in verjetnega. Dopolnila, ki govore o Prešernovi odprtosti v smer evropske romantike, tudi niso in ne žele biti toliko poudarjena, da bi menjala dosedanji tloris pesnikove literarne kulture ali premaknila težišče, ki ga je slovstvena zgodovina pripisala pesnikovi vraččenosti v antično poezijo. Ravno iz Prešernove vezanosti v latinsko pesniško klasiko izpeljuje, še za spoznanje bolj nazorno kot Žigon, osnovno pogojenost Prešernovega odnosa do svetovne literature sploh.

Brez dvoma je Kosov prikaz Prešernovega literarnega obzorja od vseh dosedanjih najbolj pregleden in formaliziran do naravnost zgledne mere. Seveda pa je za to shematično čistost in prosojnost stvari moralo pasti nekaj empiričnih žrtev, ki niso vedno čisto postranske. Nekaj primerov: Ali je pri obravnavi Prešernove pesniške izobrazbe in izkušnje mogoče docela mimo baroka? Ali mimo italijanske arkadijske poetike (n. pr. M. Crescimbenija, ki ga je Čop dobro poznal, ali G. Bissa), prek katere je do Fernowa in do Prešerna prispela oblika sonetnega venca, ki bi jo težko imenovali klasično renesančna ali renesančna oblika sploh? Ali docela mimo omembe Alfierija? Med pomanjkljivosti z nekoliko globljimi posledicami je treba šteti popolno opustitev problema, kako je bilo s Prešernovim poznavanjem slovenske pesniške preteklosti in razmerjem do nje. Je mar zgolj naključje, da je Prešeren svoj prvi globlji ustvarjalni stik z evropsko predromantiko navezal točno na tistem mestu, do kamor sta prispela, a ne več mogla naprej, Dev in Zois, to je ob Bürgerjevi Lenori? Ali je pri pazljivem pregledovanju Prešernove poezije mogoče prezreti zveze z baročnim pesništvom Damascena Deva, saj je stičišče med njima več in celo verz pesmi *Pod oknom* je vzet naravnost od tam? Ali ni Prešeren za svojo prvo pomembnejšo pesnitev *Povodni mož* toliko laže izbral Bürgerjev baladni amfibrah (verjetno iz *Lenarda in Blandine*) prav zato, ker ga je dodobra poznal že od Vodnika in je svoje mladostne verzifikacije večkrat ubiral prav po njem? In naposled, ali Prešernovo nenavadno močno zanimanje za antično in renesančno ljubezensko poezijo ni bilo med drugim tudi reakcija, ki jo je pri njem izzval slovenski ludo podaljšani slovstveni

»srednji vek« z nenavadno odločnim zatiranjem vsakršne ljubezenske pesmi, s pravo prohibicijo literarne erotike sploh? Skratka, poglavje o Prešernovem »branju« slovenske slovstvene preteklosti ter notranjem odzivanju nanjo ali celo o pogojenosti z njeno posebno strukturo res ne bi smelo manjkati. Pa ne zaradi formalne vestnosti ali zgodovinske izčrpnosti, temveč zaradi potrebe, ki izhaja ravno iz komparativističnih namenov te raziskave. Če namreč iščemo »globlje temelje«, ki so določali Prešernov odnos do svetovne literature in usmerjali njegovo odbiranje iz nje, bi se bilo treba ustaviti tudi tukaj. Ustroja nacionalne literature, iz katere pesnik prihaja in v katero je vključen s svojimi pritrdilnimi ali opozicijskimi nagibi, ni mogoče prezreti, kakor hitro nas zanimajo recepcijska pravila v njegovem sprejemanju tujega. Na tej točki Kosovega poglavja o Prešernovem literarnem obzorju je treba ugotoviti primanjkljaj, ki ga razmeroma šibka razvitost slovenske predprešernovske literature ne opravičuje.

Naslednje poglavje *Problem Čopovega posredništva* zadeva po eni strani še problematiko pesnikovega literarnega obzorja, po drugi strani pa pomeni že pristop k posebnemu vprašanju primerjalno genetičnih raziskav. Na tem področju je imel Kos opraviti z obsežno zgodovino problema, vendar se je spretno izognil obeh njenih skrajnosti: Žigonove pretirane teze o Čopovi šoli ali akademiji, katere dosleden učenec naj bi bil Prešeren, pa tudi Kidričevemu drobnjakarskemu in mestoma pretiranemu skepticizmu o globljih zvezah med Čopom in Prešernom. Odločil se je za nadaljevanje in kritično dopolnjevanje srednje, zmernejše smeri, ki ima glavno izhodišče v Prijateljevih *Duševnih profilih slovenskih preporoditeljev*. Zato je temeljno načelo, na katerem gradi, odprto v dve smeri: dopušča dokajšnjo možnost Čopovega posredovanja evropske romantike Prešernu, obenem pa je zelo previdno in skopo pri določanju Prešernove odvisnosti. Ta previdnost je povzročila, da se je problema Čop — Prešeren lotil predvsem po poti diferencialne diagnoze. Tako opozarja na celo vrsto znamenj, ki kažejo »različnost Čopovih in Prešernovih pojmovanj v območju estetike, svetovnega nazora in socialnopolitičnih teženj«. Prinaša vrsto novih in tehtnih pogledov, do katerih dosedanje prešernoslovje ni prišlo ali jih ni izreklo zadosti določno. Prepričljiva je teza o svetovnonazorski razliki, ki je obstajala med prijateljema, se pravi med Čopovo vključenostjo v tok klasične idealistične nemške filozofije in med Prešernovo vezanostjo v tradicijo evropskega racionalističnega skepticizma, materializma in verskega kritizma; ali med Čopovo nekoliko »gosposko« zadržanostjo in Prešernovim svobodomiselnim radikalizmom. Seveda bi bilo koristno, če bi hkrati opozoril tudi na točke, kjer so se te njune razlike ujele v globoko medsebojno razumevanje. Na primer: nenaden pojav panteistične note, ki jo je Prešeren s tolikšno resnobo in pesniško prizadevnostjo položil v nemško elegijo mrtvemu prijatelju. Ali narobe: Čopov nenadni in siloviti radikalizem, s katerim je nastopil na pesnikovi strani zoper Kopitarja. V izpostavljenih položajih so se med njima pokazale globlje človeške vezi, ki so zmogle njune nazore zelo zblížati ali celo poenotiti. Zanimiva so Kosova ugotavljanja o razločkih med njunimi estetskimi pogledi, torej tudi med njunima odnosoma do romantike. Škoda je le, da se je tu zadovoljil samo z namigi, čeprav ti namigi merijo proti jedru stvari. Zadoščalo bi, če bi v Prešernovem delu iz let 1828 do 1855, ko je

snoval v Čopovi bližini, opozoril na pesnikove postopke, ki kažejo poskuse brisanja nekaterih ostrejših disonantnih pojavov znotraj lastnega pesništva, ali pa na vrsto pesnikovih izjav, ki izpričujejo močno težnjo k svetlemu in harmoničnemu tipu poezije, kar je še posebej razvidno iz *Sonetnega venca*. Po Čopovi smrti se v tem pogledu zgode bistvene spremembe, čeprav ne zajamejo Prešernove poezije v celoti. Ob teh menjavah, ki imajo tudi še druge razloge, in ob natančnem opazovanju Čopovih estetskih nazorov, raztresenih v pisemskih izjavah, bi Kosova opozorila lahko dobila globlje zaledje in večjo trdnost.

Poglavje *Prešeren in predromantika* pomeni vstop v središčno problematiko razprave. Kosova raziskava deleža evropske predromantike pri Prešernu je naravnana predvsem v nemški literarni prostor, pri čemer glavna pozornost zajema vplive štirih avtorjev: Herderja, Bürgerja, Schillerja in Goetheja. Preden se loti naštetih avtorjev, na hitro očisti svoj primerjalni teren vseh tistih imen, ki bi obravnavo odmaknila od osrednjih zadev. Tako že vnaprej zavrača domneve o morebitnih vplivih Matthisona, Salisa, Claudiusa, Höltija in Vossa. Postopek je razumljiv in najbrž utemeljen, vendar bi kazalo biti nekoliko bolj previden vsaj ob Höltiju. Njegov predromantični prehod od artistično baročne v lirično anakreontiko bi bilo dobro pazljivo preveriti, saj je podoben prehod dovolj opazen tudi pri mladem Prešernu, na primer v *Zvezdogledih*, pa še kje drugje.

Pri obravnavi Herderjevega vpliva, predvsem kulta ljudske pesmi, Kos zelo upošteva Prešernove pridržke, njegovo močno vezanost na klasično pesniško tradicijo, hkrati pa na novejšo romantično miselnost o višji vrednosti individualnega ustvarjanja. Tako prihaja do zanesljive in večstranske oznake Prešernovega močno okrnjenega herderjanstva, ki morda komaj še zasluži to ime. Še mnogo bolj eksaktna določila pesnikovega razmerja do ljudske tvornosti pa bi omogočila raziskava pesnikove praktične estetike pri obdelavi ljudskih besedil ali motivov. Od Kosovih konkretnjših dognanj, ki jih najdemo v tem poglavju, zaslužita posebno pozornost predvsem primerjava *Nezakonske matere* s škotsko ljudsko pesmijo v Herderjevem prevodu *Wiegenlied einer unglücklichen Mutter* in pa opozorilo na zelo verjetne odmeve Herderjevih misli o razvoju narodov in kultur v Prešernovem pisemskem sporočilu Vrazu 26. oktobra 1840. Skratka, vprašanje Herderjevih vplivov je z obojnega primerjalnega zornega kota, genetičnega in tipološkega, obdelano uspešno.

Mnogo močnejše in razločnejše odzive kot Herder je v Prešernovem pesništvu pustil Bürger. To potrjujejo tudi nova Kosova dognanja, ki se od dosedanjih drobnih vplivoloških ugotavljanj, kakršne srečujemo pri Pregelju, Tomincu ali Kidriču, povzpnejo k obravnavi na širših, preglednejših ploskvah. Gotovo bo obstala splošna teza, da je prvo obdobje Prešernovega baladnega pesništva (*Povodni mož*, *Ponočnjak*, *Romanca od Strmega grada*) pod razmera močnim Bürgerjevim vplivom, ki v drugem obdobju popusti (od *Prekopa do Neiztrohnjenega srca*). Trdne so tudi nekatere podrobnejše utemeljitve teh zvez. Vendar v sami primerjalni raziskavi in argumentaciji vzporednic in različic med pesnikoma Kos tokrat ni imel preveč srečne roke. Svojo nekdanjo izhodiščno misel, da je bilo prevajanje Lenore Prešernu »predvsem pesniško tehnična naloga« in ne kaj dosti več (*Prešernov pesniški razvoj*, 1966, s. 21),

je sicer umaknil oziroma zdaj razširil tudi z možnostjo globljih doživljajskih in miselnih stičišč s svetom Bürgerjeve balade, vendar teh notranjih stičišč in odbojev ni niti pri Lenori niti pri drugih baladah dovolj izčrpal. Precej problematična, ne dovolj razčlenjena in ne zadosti utemeljena se mi zdi teza, da je temeljni konflikt v Prešernovih baladah mnogo manj izrazit, manj dramatičen in »veliko milejši« kot v Bürgerjevih. To razlago Kos v povzetku razpravljanj še zaostri in posploši v sklep, ki tipološko oznako Prešernove balade konča takole: »... življenja ne pojmuje v podobi ostrega konflikta, ampak ga doživlja kot pomirljivo dogajanje, v katerem sile ne gredo do zadnje ostrine ena zoper drugo.« Trditev preseneča, če upoštevamo dejstvo, da je notranja morfologija Prešernovih baladnih zgodb v resnici izrazito konfliktna, polna skrajnih, usodnih leg in nazadnje tudi smrti. Pojavi humorja, igre ali čistejšega lirizma teh razdalj med nasprotnimi legami nikakor ne ukinjajo, ampak lahko celo širijo, kot na primer v *Povodnem možu*. Skoda je tudi, da se Kos ni lotil slogovne primerjave Prešernovega prevoda in Bürgerjevega izvirnika *Lenore*, pri čemer bi lahko na zelo subtilnih mestih in obenem zelo eksaktno premeril oba idejna svetova enega ob drugem. Pokazalo bi se, da je Prešeren na nekaterih mestih celo zaostрил grozljivost Bürgerjevega baladnega tona, opazno stopnjeval metaforično ekspresivnost in tudi glasovno orkestracijo verza razvil v izrazitejše in ponekod bolj ostre fonične kontraste, kot jih je zmožel Bürger. Prešeren je torej zlahka obvladal tudi idejni svet ostrejših konfliktov in kontrastov, obvladal zato, ker je bil ta svet ena izmed njegovih notranjih možnosti in nagnjenosti. Brez nje bi težko vse življenje vztrajal pri baladi, h kateri se je vračal od svojega prvega do poslednjega besedila. Napisal je znatno več sonetov, a baladi je bil mnogo bolj zvest, in sicer pretežno baladi s paradoksnim, kontrastnim obratom v tragično smer. Tu je Kos Prešerna notranje nekoliko omejil, čeprav je res, da je pesnik sam vsaj do Čopove smrti in izgube Julije zvesto težil k »milemu«, bolj harmoničnemu tipu poezije. Kos poskuša najti tudi utemeljitev za dozdevno omejeno konfliktnost ali dramatičnost Prešernovih balad. Najde jo v »izključno erotičnem značaju njihove motivike«, v ugotovitvi, da »ostaja erotika prav do zadnjih balad edini motiv, razen v *Neiztrohnjenem srcu*, kjer se ji pridruži še motiv pesniškega poklica«, kar naj bi Prešernovo balado bistveno razločevalo od Bürgerjeve, ki je večkrat socialno motivirana in socialno konfliktna. Tu smo spet pred zožitvijo oziroma poenostavitvijo problema. Prvič: velika večina Prešernovih balad v resnici prestopa zgolj erotično vsebino in motivacijo, včasih naravnost (*Romanca od Strmega grada*, *Prekop*, *Zenska zvestoba*, *Judoosko dekle*, *Neiztrohnjeno srce*), včasih posredno (*Povodni mož*). Drugič: mera konfliktnosti in dramatičnosti ni odvisna od snovi ali teme, temveč od njene morfologije, torej od pesnikovega pristopa k njej. Povedano bolj enostavno: življenjski konflikt nima v erotiki in njenih notranjih razsežnostih prav nič manj prostora kot v »širšem socialnem ali celo političnem okviru«. Vse je odvisno od pesnika in njegovih konfliktnih dispozicij, včasih tudi od čuta za tragično. Na tem mestu je Kos skopal nekoliko pregloboke razdalje med Bürgerjem in Prešernom. Po drugi strani pa je med njima iskal in vzpostavil enakosti, kjer bi jih bilo res težko najti. Na primer v njunih kompozicijskih postopkih. *Lenora* in *Povodni mož*, kjer so stičišča med pesnikoma sicer najbolj dokazljiva, sta obenem nenavadno

razviden primer dveh popolnoma različnih kompozicijskih ustrojov. Na eni strani skoraj nenadzirana, podivjana razvlečenost, fragmentarnost in neporocionalnost, na drugi skrajno stroga in smotrna zgradba, prosojen tektonski red ter popolna nadziranost dogajanja kljub notranjim napetostim in strmemu dramatičnemu vrtnicu, ki se ne konča brez odtenkov tragike. Kosova končna sodba se glasi, da je Prešernova balada »mehkejša od Bürgerjeve«. S tem vtisom se dá soglašati. Ni pa mogoče soglašati z nekaterimi argumenti, ki naj bi ta vtis utemeljili in razložili, še posebej ne z domnevnimi razlogi okrnjene konfliktnosti. Mislim, da bi bilo razloge treba iskati drugje, predvsem pa v Prešernovi drugačni oblikovalni estetiki, bolj točno, v drugačni estetiki konflikta, ki se najbolj občuti v kompozicijskem ustroju njegovih balad.

Goetheja in Schillerja ter njuno pesništvo, razpeto med mladostnim viharinštvom in kasnejšo weimarsko klasiko, Kos kot celoto vključuje v predromantiko oziroma v »posebno različico predromantičnega klasicizma«, kar je za primerjalno rabo ob Prešernu praktična in sprejemljiva, čeprav nekoliko poenostavljena rešitev. Domnevo o vplivu njunih balad na Prešernove poznejše, bolj refleksivne balade najprej na široko odpre, zatem pa spet naglo pripre na najmanjšo mero tveganja, tako da bralec naposled ostane bolj radoveden kot zadovoljen. Mnogo doslednejše so opredelitve Prešernovih zvez z Goethejevo in Schillerjevo liriko. Pri tem je oba tipa Goethejeve lirike, razpoloženjsko iz dobe viharinštva in klasicistično iz poznejših weimarskih časov, označil za pesništvo, do kakršnega Prešeren, šolan ob rimski in renesančni klasiki, ni mogel najti globljega razmerja. Trditev je zanimiva in primerna za delovno hipotezo, ni pa iz razprave razvidno, ali je res dovolj preverjena ob gradivu. Vsekakor pa je pozornosti vredna slutnja o vplivu Fausta na nekatera osrednja Prešernova dela (*Slovo od mladosti*, *Sonetje nesreče*, *Sängers Klage*, *Pevcu*). Škoda je le, da je ta slutnja samo bežno navržena in zato nekoliko abstraktna. Mnogo temeljitejša je primerjava Schiller — Prešeren. Tu prihaja Kos do razvidno utemeljenih in zanesljivih dognanj, ki se močno vzdigujejo nad vse tisto vzporejanje, ki sta ga nekoč opravljala predvsem Pregelj in Tominec. Pred nami je tokrat vrsta dejstev ali okoliščin, ki utemeljujejo sklepanje, da je Schiller utegnil razmeroma močno vplivati na Prešerna, in sicer predvsem z mislijo o nepremostljivem nasprotju med idealom in resničnostjo (*Die Ideale — Slovo od mladosti*), nato z mislijo o posebni vrednosti umetniškega ustvarjanja in naposled s svojimi resignativnimi kretnjami. Hkrati pa Kos dodaja, da je Prešernu ostala popolnoma tuja Schillerjeva abstraktna, patetična in moralistična oblika izpovedi. Od tod sledi logičen sklep, da je »Prešeren pri Schillerju formulirani problem romantičnega človeka prenesel v območje racionalne in empirično skeptične miselnosti«, navezujoč pri tem na evropsko miselno tradicijo, povzeto iz antike, renesanse in razsvetljenstva. Pri obravnavi vprašanja Schiller — Prešeren se je Kosova primerjalna raziskava spet ujela v ubrano razmerje empiričnih dejstev in širokopoteznih sklepov, kar v glavnem velja tudi še za kratko obravnavo Grillparzerjevih vplivov. Žal pa se na koncu poglavja to razmerje znova zamaje ob problemu Kant — Prešeren. Tu beremo precej abstraktno tezo, da je nemški filozof na Prešerna »v širokem smislu nedvomno tudi vplival«, pri čemer ima Kos v mislih Kantov protidogmatski agnosticizem in njegovo estetiko, ki sta precej močno odmevala po tedanji

Evropi sploh. Trditev je vabljliva in neškodljiva, vendar take vrste, da je pri Prešernu z nobene strani ni mogoče zanesljivo določiti ali utemeljiti. Vsi našeti pridržki pa ne morejo in ne žele mimo dejstva, da pričujoča obravnava prinaša prvi resnično sistematičen, pregleden in v splošnem mišljenju sprejemljiv zaris deleža nemške predromantike pri Prešernu.

V središču razprave je poglavje *Prešeren in starejša romantična šola*. Problem jenske romantike in njenih vplivov na Prešerna spada med glavne probleme slovenske komparativistike že vse od njenih skromnih začetkov v prejšnjem stoletju pa do daljnosežnih Žigonovih tez o pesnikovem matematično arhitektonskem uresničevanju Schleglovega programa sinteze med klasiko in romantiko ter Kidričevih odločnih zanikanj takih možnosti. Kos se je vprašanja lotil na novo in vse kaže, da je temu problemu dal največ raziskovalnih energij. Najprej naredi pregleden zaris jenske romantike, njene osnovne dvosmernosti (na eni strani Tieck in Novalis z obnovo poezije srednjega veka in mistike, na drugi brata Schlegla s svojo vezanostjo na weimarsko klasiko, antiko in filozofijo nemškega idealizma), prikaže zatem ločitev tokov po letu 1801 in naposled prevlado mlajše heidelberške romantike, ki je sledila bolj Novalisu in Tiecku kot Schlegloma. Nadaljnja obravnava je usmerjena k Copu, ki je od Slovencev prvi prišel v ploden duhovni stik z idejami jenskih romantikov. Natančneje kot dosedanja literarna zgodovina razčlenjuje Čopovo izbiro idej jenske šole, pri čemer njegovo zanimanje v celoti omejuje na dejavnost bratov Schleglov in deloma še na Schellingovo filozofijo. Najmočnejši poudarek daje Čopovi vezanosti na Augusta Wilhelma Schlegla (doslej je slovstvena veda močneje naglašala Friedrichov vpliv), še posebej vezanosti na njegovo teoretično in praktično uvajanje pesniških oblik romanske renesanse v sodobno nemško poezijo, kar naj bi Čopu dalo zgled za slovensko pot v območje evropske romantične literature. Čez most Copovega posredništva nato izpelje glavne vplive jenske romantike na Prešerna. Prihaja do ugotovitve, da je pesnik med leti 1828 in 1835, ko je živel v Copovi bližini, v svoje literarne zasnove vključil predvsem štiri sestavine jenske romantične šole. Sem uvršča najprej odnos do ljudskega pesništva, ki se je glede na herderjansko tradicijo spremenil tako, da je višja vrednost spet pripadla umetni poeziji in njenemu artistično bolj razvitemu osebnemu ustvarjanju, od koder sledi dvom nad poskusi umetnega posnemanja ljudske poezije (tako tudi F. Schlegel v spisu *Gespräch über die Poesie*). Spor Kopitarjeve generacije s Čopovim in Prešernovim krogom je torej tudi spor herderjanske in jenske romantične šole. Druga in glavna sestavina, mimo katere pri Prešernu ni mogoče, je uvajanje romanskih pesniških oblik po A. W. Schleglovem zgledu, ki je bil hov v tem, da je romanske oblike obnavljal v prvotnejši zunanji in notranji podobi, ne pa več z razsvetljskimi ali predromantičnimi dodatki, kot so delali njegovi nemški predhodniki. Tretje, kar spada sem, je nov, romantični odnos do poezije romanskega poznega srednjega veka in renesanse, pri čemer je značilno, da je Prešeren najprej sprejel njune zunanje oblike, a njihovo notranjost poglobljal in resnil šele postopoma. To dokazuje Kos z opozorili na notranje vsebinske spremembe, kakršne so pod Prešernovim peresom doživljale stanca, tercina, sonet in španska romanca, pa tudi z opozorili na postopen premik Prešernove pozornosti od Petrarka k Danteju, ki je jenski šoli pomenil osrednje pesniško

odkritje. Vendar Kos obenem ugotavlja, da je romansko renesanso Prešeren vključil v svoj svet na izviren način, in sicer po načelu »psihološkega, estetskega pa tudi moralnega ravnovesja med racionalnimi, čustvenimi in domišljjskimi prvinami svoje duševnosti... s pomočjo dobro vidnih elementov harmonije, proporcionalne tektonike in celo simetrije«, tako da se je v resnici »odmaknil ne le od pesništva jenskih romantikov, ampak tudi od same renesanse«. Za četrti vidnejši znak jenske šole šteje Prešernov sprejem krščanskih mitoloških prvin v pesniško metaforiko, torej sprejem nečesa, kar je klasicizem, vezan na antično mitologijo, odklanjal, predromantika uporabljala z izrazito religioznimi ali moralističnimi nameni in šele jenska romantika sprostila tudi za svobodno čustveno ali čisto estetsko rabo. Prešernov obrat od antične mitologije h krščanski Kos veže na Čopa nekoliko manj odločno kot ostale tri sestavine. Ob te glavne vplive naposled razvrsti še nekaj obrobni in bolj naključnih dotikalšč s starejšo romantično šolo, predvsem z A. W. Schleglom (pojmovanje heksametra; literarni epigrami; rahla zveza s Schellingovim panteizmom itd.). Opazna je tudi misel o zvezi med Čopovo in A. W. Schleglovo teorijo epa, vendar z dvomom nad možnostjo, da bi bila Čopova teorija epa sploh vplivala na Prešernov ep.

Poglavje o Prešernovih zvezah s starejšo nemško romantiko je najbolj dognano in najbolj bogato poglavje razprave, postavljeno na trdne argumente in daljnosežne sklepe. Tu so razmeroma redka mesta, ki silijo k dopolnitvam, pomislekom ali ugovorom.

Sem se mi zdi najprej potrebno uvrstiti Kosovo razmerje do znane Žigonove teze o vplivu F. Schleglove zamisli sinteze med antiko in romantiko oziroma klasiko in moderno na Čopa in prek njega na Prešerna (spis *Gespräch über die Poesie*, 1801). Kos to tezo kar najodločneje in v celoti zavrača, pri čemer navaja naslednje argumente: najprej Kidričevega, da F. Schlegel sinteze med klasiko in romantiko sploh ni postavljajal na temelje matematične arhitektonike, kot sta to storila Žigon in Puntar; nato navaja dejstvo, da se v Čopovih pismih ideja o sintezi sploh nikjer ne pojavlja; in nazadnje dodaja še okoliščino, da se je A. W. Schlegel, Čopov glavni vzornik, kasneje odločno odvrnil od zamisli in vere v možnost take sinteze (spis *Vorlesungen über die dramatische Kunst und Literatur*). Nobeden od navedenih razlogov — ki naj bi utemeljil tezo, da niti v Čopovi teoriji niti v Prešernovi ustvarjalni zavesti ni mogla obstajati »ideja o sintezi antičnega in romantičnega pesniškega duha« — po svoji naravi ne spada med prave, neposredne dokaze, ki bi zares ovrgli možnost vplivnega pretakanja obravnavane ideje od nemškega teoretika do Čopa in Prešerna. Mislim, da je nekoliko napeto iskanje argumentov Kosa privedlo celo do občutne napake, in sicer pri razlagi Čopovih misli o epu, zapisanih v pismu Skarzyńskemu. Prezrl je namreč, da so Čopove simpatije prav na tem mestu (ob primerjavi Goethejevega *Hermana in Doroteje*, Byronovega *Don Juana* in Mickiewiczovega *Pana Tadeusza*) zelo razločno obrnjene k epu, ki bi skladno združeval psihološko vertikalo in zgodovinsko horizontalo dogajanja ter osebno in družbeno usodo junaka, pri čemer mu je »homerizacija« sodobne romantične epike poglavitna želja in estetski ideal. Če bi kje iskali potrdila za sintezo klasične in romantične estetike, bi ga morali iskati in bi ga tudi našli prav v tem Čopovem pismu, ki ga Kos nekako zlahka uvršča med razloge za prav

nasprotno misel. Po drugi strani pa tudi on ugotavlja, da v Prešernovi poeziji obstaja »načelo ravnovesja«, še več, da obstaja načelo »proporcionalne tektonike in celo simetrije«, kar se mu niti ne zdi obrobni pojav, temveč to lastnost postavlja za temeljno določilo Prešernovega pesniškega sveta ter jo vključuje, kot bomo videli kasneje, v samo središče svoje teze. Torej v resnici tudi on ne obide dejstva, da pojav sinteze med klasiko in romantiko obstaja pri Schleglu in pri Prešernu, zanika le možnost vsakršne zveze med njima in zato še posebej prizadevno zanika možnost vmesnega posredniškega člena, pojav take sinteze pri Čopu. Mislim, da gre v tem primeru za apriorno stališče, saj je več razlogov, da dopustimo možnost vplivov tudi na tem idejnem in estetskem območju Prešernove poezije, kot pa razlogov, da vnaprej zapremo možnost pretakanja misli in zgledov. Žigon je krenil v prvo smer, vendar je pri tem izgubil mero in prispel do naravnost čudaških početij, obsedenih od iskanja matematične arhitektonike, ki naj bi bila poglavitni znak urejevalne »sinteze«, povzete po Schleglovi šoli. Kidrič je ubral čisto nasprotno smer, smer vnaprejšnjega skeptičnega zanikanja, ki pa je dala mnogo manj. Kos bi storil boljše, če bi Žigonu sledil do racionalnega jedra in zelo tehtnega bistva njegove teze, kar je na tiho pravzaprav tudi storil. Kajti, kdo je v resnici bolj temeljito in bolj eksaktno dokazal, da v Prešernovi poeziji obstaja načelo »proporcionalne tektonike in celo simetrije«, kot ravno Žigon?

Nekaj pridržkov ali vsaj dopolnil bi bilo potrebnih tudi pri uvrščanju Prešernove krščanske metaforike v vplivni krog jenske romantike. Seveda je utemeljeno in prav, da je Kos odprl raziskovalnim domnevam pot tudi v to smer, vendar pri svojih končnih sklepih ni zadosti upošteval nekaterih posebnih okoliščin. Najprej je tu dejstvo, da metaforika iz krščanskega mitološkega sveta opazneje prodre v njegovo pesništvo mnogo pozneje kot vse druge sestavine jenske romantike, celo v času (1854—1857), ko te sestavine kažejo že znake netrdnosti ali upadanja. Ta okoliščina opozarja, da so odločilni razlogi za pojav nove metaforike drugačni in nekje drugje kot razlogi za vse ostale znake jenske romantike. Pot k tem posebnim razlogom bi nam odprlo opazovanje ustroja, torej tudi notranjega razmerja metaforičnih plasti v Prešernovi poeziji. Videli bi, da je plast antične metaforike razmeroma najbolj posredna, najbolj literarna in najbolj priučena plast njegovega izraza in da se v območju globljih vsebinskih napetosti po navadi vidneje pojavlja plast krščanske in še pogosteje plast naravne, demitizirane metaforike. Če upoštevamo civilizacijsko in duhovno okolje, ki ga je pesnik doživel vse od otroških let naprej, je lahko razumeti, da je bil medij krščanske mitologije v njem prvotnejši kot medij antične mitologije. Zato mu je bil v izpostavljenih življenjsko izpovednih položajih bližji in neposrednejši. Pretresi ob izidu *Sonetnega venca* so ustvarili položaj, ki ga je poleg vsega drugega treba upoštevati, ko iščemo razloge za tako občutne spremembe v pesnikovih izraznih plasteh, bolj točno, v njegovih premikih k prvotnejšim metaforičnim medijem, ki na eni strani kažejo v prispodobe krščanskega mita, na drugi pa v prispodobe iz sveta drastične življenjske realnosti. Jenski literarni šoli bi ob taki presoji gradiva najbrž pripisovali znatno manjšo težo. In naposled, Prešernovo krščansko metaforiko bi kazalo jemati nekoliko bolj vsebinsko in manj formalno, kot sta jo jemala Kidrič ali Šifrer. Prešeren namreč podobe iz krščanskega sveta izrazilo demi-

tizira, pogostoma jih napolni s tolikšno in tako erotično vsebino, da so v takratni janzenistični slovenski kulturi pomenile herezijo in provokacijo, kar so te podobe tudi bile poleg vse svoje estetične in čustvene rabe. In tu smo spet pri lastnosti, ki bi jo bilo dobro ostreje označiti, kadar gre za določanje razmerja s krščansko metaforiko jenske romantike.

Pri razpravljanju o pesnikovem odnosu do nemške romantične filozofije, še posebej Schellingove, bi kljub veliki previdnosti in notranji gibljivosti Kosovih formulacij utegnili pogrešati nekaj več posluha za panteistično razsežnost Prešernovega duhovnega sveta, ki jo je iz pesmi lahko dokazati vsaj dvakrat. Prvič v elegiji *Dem Andenken des Matthias Čop*, kjer bi analiza slogovnih sredstev, s katerimi je panteistična dimenzija izpovedana, pokazala več njenih odtenkov. Drugič v baladi *Neiztrohnjeno srce*, kjer je podobna duhovna vsebina manj prigodniška, mnogo enotnejša in izražena z enovitejšimi sredstvi. Iz obeh primerov pa je kljub njunim razločkom čisto jasno (lahko bi pritegnili še elegijo Smoletu), da je bil Prešeren zmožen tudi izrazito panteističnega doživljanja narave in sveta. Seveda nam je to njegovo doživljanje dano le skozi pesniški medij, s čimer pa ni nič manj resnično in dostopno. Da pa »pojmi«, s katerimi to vsebino izraža, »nimajo precizne filozofske vsebine«, je samo po sebi umevno, saj filozofija tu ne nastopa in noče nastopati na racionalno filozofski, temveč na pesniško estetski način. Mislim, da je zaradi nekoliko premajhne odprtosti estetskim in iracionalnim stranem tega problema tu prišlo do opazne redukcije Prešernovega duhovnega sveta.

V naslednjem poglavju *Prešeren in mlajša romantična šola* Kos poskuša priti do čimbolj jasne predstave o tem, katere sestavine je v Prešernovem pesništvu pustila poznejša nemška romantika, bolj točno, tista njena smer, ki se je odvrnila od romantičnega univerzalizma bratov Schleglov, oprtega še posebej na evropsko antiko in renesanso, ter se vrnila k romantično nacionalnim ali celo pokrajinskim pogledom, uprtim nazaj v tradicijo nemškega ljudskega pesništva in srednjega veka. Prešernov odklon od evropskih renesančnih oblik po letu 1835, ki je bilo leto Čopove smrti, in njegov obrat k baladi, romanci in ljudskemu pesništvu, zlasti pa nenadna uporaba nibelunške kitice in naglasnega stiha, vse to daje dovolj razlogov za vzporejanje razvojnih lokov obeh literatur in za raziskavo njunih stičišč. Tudi tu je Kos stal pred nalogo, da dosedanjim ugotovitvam ali opozorilom, ki sta jih na tem problemskem območju prispevala predvsem Prijatelj (v zvezi z Uhlandom) in Tominec, dá popolnejšo, usklajeno, zaokroženo in v izrazitejšo tezo prirejeno zgradbo. Pri tem se je, podobno kot pri predromantiki, najprej odločil za poenoteno in poenostavljeno priredbo pojma »mlajša nemška romantika«. Vanjo namreč ni vključil samo ožjega kroga »heidelberških romantikov«, kot so Arnim, Brentano, Görres in brata Grimma, temveč še njihove naslednike in nadaljevalce pa tudi predstavnike drugih smeri. Tako pojem »mlajša romantična šola« zajema množico zelo različnih pojavov in imen, vse tja do Uhlanda na eni, Heineja na drugi, Platena na tretji ali kakšnega Grüna na četrti strani. Ta metodološka abstrakcija sicer omogoča zelo enotno podobo stvari in je očitno nastala iz posplošitve pojavnega in problemskega jedra, značilnega za premik v Prešernovi poeziji po letu 1835, tvegana pa bi utegnili biti z zornega kota nemške literarne zgodovine.

Posebnost Prešernovega stika s tem delom nemške romantike je v okoliščini, da je tu treba v glavnem odšteti možnost Čopovega spodbujajočega posredništva, kar razprava primerno poudarja, saj v polni meri upošteva Čopovo vezanost na Schleglove zasnove in pesnikovo samostojno pot k virom mlajše romantike. Iz nje Kos pregledno izlušči štiri vidnejše pojave, ki so vplivali na Prešernovo delo. Prvi med njimi, ki je najbolj oprijemljiv, je uporaba nibelunške kitice in naglasnega stiha. Oboje spada med opazne lastnosti Brentanove, Uhlandove, W. Müllerjeve ali Heinejeve poezije in pomeni značilnost mlade romantične šole in njenih naslednikov. Druga lastnost, ki jo Kos veže na mlajšo romantiko, in tu se začno nova dognanja, so kompozicijske spremembe Prešernove balade od leta 1835 naprej. Po njegovem gre za očitno pomnožitev zgodbe, za razširjeni »tok dogajanja«, ki je bilo v zgodnejši baladi osredinjeno okoli enega samega dogodka. Tretja značilnost, ki jo prav tako uvrsti pod vpliv nove šole, je lirizacija in subjektivizacija Prešernove balade po letu 1835. Nazadnje pa sodi sem še sprememba v Prešernovem pojmovanju ljudskega pesništva, namreč njegovo novo mišljenje, da besedil ljudskega pesništva ne gre spreminjati ali prenearejati. Tu naj bi deloval vpliv mlajše nemške romantike oziroma njene germanistike, ki je prišla do načela o potrebi historične pristnosti ljudskih besedil. Prvo po znanstvenih vidikih sestavljeno večjo zbirko ljudskih pesmi — Uhlandovo *Alte hoch- und niederdeutsche Volkslieder* (1844) je najti celo v seznamu Prešernove knjižnice.

Okoli teh štirih problemskih območij je zbrana Kosova raziskava vplivov, ki pa poleg vzporednic odkriva tudi nasprotja in z njimi izvirnost Prešernovega sprejemanja idej in pogledov mlade romantike. Sem uvršča: enotno, nespremenljivo obliko Prešernovega naglasnega stiha, ki se od sprejetega reda ni spuščal v različice; sklenjeno kompozicijo; zadržano lirizacijo, ki ni dopustila osamosvojitve v čisto razpoložensko, temveč je ostala »v mejah uravnovešenega epsko-lirskega pripovedovanja«; in nazadnje, omejevanje vsebine na osebno in ljubezensko tematiko, kar naj bi Prešernovo balado še posebej ločilo od nemške novejšje romantične balade, na primer Uhlandove, ki je včasih polna socialne in politične vsebine.

Poglaviti tok razpravljanj se giblje na ravni logičnih verjetnosti in verjetnih možnosti, vendar je na trdnih tleh samo ob prvem problemu, ob vprašanju nibelunške kitice in naglasnega stiha. Povsod drugod bi bila koristna dopolnila ali popravki.

Pri razpravljanju o zgradbi Prešernovih balad manjka ustrezno analitično zaledje. Oznake kompozicije so presplošne, prenahe in preveč navržene, da bi mogle prikazati dovolj natančen in prepričljiv kontrast med Prešernovimi poznimi in zgodnjimi baladami. Pazljivejša in večplastna razčlemba kompozicije bi pokazala, da v ustroju *Povodnega moža* obstaja na dnu isti strogo tektonski kompozicijski red kot v *Zdravilu ljubezni*, kjer si je za zunanji obrazec pesnik izbral nekoliko drugačno, folklorno tridelnost. Tridelno kompozicijo, ki naj bi jo morda vzel pri mlajši romantiki, če je ni v domači ljudski poeziji, pa lahko najdemo še v celi vrsti drugih pesmi pred letom 1835 pa tudi po njem, celo v *Sonetnem vencu* ali *Krstu pri Savici*, čeprav ne po enostavnem folklornem obrazcu. Tudi za tezo o kontrastu med »tokom dogajanja« v pozni in enem samem »dogodku« v zgodnji baladi v razpravi ni za-

dostnih dokazov in mislim, da bi jih bilo težko najti. Potrebno bi bilo natančneje pregledati število pripovednih členov ali dogodkov v posameznih baladah, premeriti stopnje njihove medsebojne odvisnosti in njihove vezanosti, delne vezanosti ali nevezanosti k osrednjemu ali sklepnemu dogodku. Šele potem bi zanesljiveje vedeli, ali pripoved res »hiti od dogodka do dogodka« ali pa je »osredotočena«, se pravi, da stoji predvsem ob enem samem. In šele zatem bi Prešernove kompozicijske postopke mogli zanesljivo primerjati med seboj in pa s postopki nemških romantikov.

Med nove lastnosti, ki so pod vplivom mlajše romantike prodrle v Prešernovo balado in romanco po letu 1855, uvršča Kos tudi lirizacijo in osebno izpovednost, pri čemer poudarja, da je bila pripoved v baladah in romancah mlajših let »vseskozi objektivna«. Mislim, da gre tu spet za preneglo in prenapeto oznako, ki v imenu pregledne jasnosti poenostavlja. Je mar mogoče v *Povodnem možu* ali *Učencu* ali *Dohtarju* pa tudi drugod preslišati vse tisto, čemur Kos pravi »razpoložjenje«, »čustveni preliv«, »čustveni subjektivni ton« ali »mračno razviharjeni ton«, kar pa pripisuje samo pozni baladi ali romanci? Govoriti bi bilo mogoče kvečjemu o različnih stopnjah lirizacije, ki pa so različne tudi v drugem obdobju balad, ne pa o tako popolnem nasprotju. Stopnjo lirizacije bi bilo treba določati z bolj eksaktnimi postopki, kot je osebni vtis.

Pri razpravljanju o spremembi v Prešernovem pogledu na ljudsko pesništvo naša literarna zgodovina stvari že od nekdanj nekoliko preveč komplicira, za njo pa tokrat tudi Kos. Problem ima dva dokaj očitna konca, ki povesta kar dovolj. Prvi je v tem, da Prešeren ljudski motiv ali slogovni obrazec, kakor hitro ga sprejme v aktivno pesniško obdelavo, podredi sistemu svoje poetike in še posebej kompozicije, oblikuje ga po svoji potrebi kot vsako drugo od zunaj sprejeto snov. To njegovo početje je v bistvu enako pred letom 1855 kot po letu 1855 in se nikoli ne menja. Druga stran problema pa se pokaže takrat, ko ima Prešeren opraviti z zbiranjem ali z zbiralci ljudskih pesmi ali z objavami za narodopisne in ne umetniške namene. Takrat daje prav prvotnemu, primitivnemu in nepopravljenemu besedilu, se pravi bolj ali manj znanstvenemu pristopu k stvari, ki ga je spoznal vsaj že v začetku tridesetih let pri Čopu. Da se slednje načelo izraziteje pokaže v Prešernovih pisemskih izjavah šele pozneje, je razumljivo, saj je prišlo do takih potreb šele v okoliščinah, ko so načrti njegovih prijateljev zbiralcev dozoreli do prvih knjižnih zbirk, medtem ko so bile objave ljudskega blaga prej bolj ali manj priložnostne in so pesnika izzivale bolj k umetniški obdelavi kot k razmišljanjem o znanstveni pravilnosti besedila. Oba Prešernova postopka ali odnosa torej lahko uskladimo, saj je za njima v resnici eno samo in dosledno načelo, ki je toliko razvito in kultivirano, da loči narodopisno početje od osebnega umetniškega početja in ima globok smisel za oboje.

Popravek bi bil potreben tam, kjer Kos na ugotovitev, da brata Schlegla nista imela »za ljudsko poezijo nobenega smisla«, naveže še trditev, da jima je bil v tem »Čop nedvomno podoben«. To se mu je moralo samo zapisati, ker pozna Čopova pisma in ve, da bi bila na mestu bolj zadržana in bolj odprta formulacija. Isto bi veljalo za Čopov odnos do nacionalnega tona in obeležja umetne poezije. Ta odnos ni bil tako neznan ali celo odsoten, kot bi mogli

sklepati iz razprave. Iz njegovih pisem o poljski literaturi so te reči toliko razvidne, da jih ne bi smeli prezreti.

Nazadnje ni mogoče brez pripomb tudi mimo Kosove osrednje diferencialne oznake, ki želi poudariti globoko vsebinsko razliko med Prešernovo »konkretno subjektivno«, pretežno ljubezensko balado, ostajajočo zunaj »splošno veljavnih problemov in situacij nacionalnega, socialnega in moralnega življenja«, in pa balado mlajše nemške romantike, ki vse to zadnje ima. Tu gre spet za očitno zoževanje in poenostavljanje vsebine Prešernovih poznejših balad. Ali v baladi *Prekop* res ni nobene take vsebine, ki bi preseгла zgolj ljubezensko zgodbo in posegla v moralne, družbene ali celo institucijske probleme, ki zadevajo vprašanja človekovega življenja, smrti in izobčenosti? Ali v *Zenski zvestobi* ni med drugim tudi socialne motivacije? Mar *Ribič* ni pesnitev na meji dveh ljubezni, ki sta v globokem notranjem konfliktu tudi zaradi prisotnosti določene moralne kategorije? Ali je mogoče iz pesmi *Judovsko dekle* odmisлити zelo objektivno družbeno in moralno vsebino? In iz *Neiztrohnjenega srca*, nastalega ob pripravah na izdajo Poezij, prezreti implicitno zahtevo po pravici do svobodne pesniške izpovedi? Čeprav Kos na nekaterih mestih mimogrede obide svojo glavno trditev in nakaže tudi v to smer, ostaja njegova končna, tezna oznaka pri zelo očitnem zoževanju »objektivne« in aktualistične vsebine obravnavanih balad. Postopku se čudimo toliko bolj, če pomislimo, da se prav med leti 1835 in 1845, tam od nemške elegije Čopu in *Krsta pri Savici* pa do *Zdravljice* in elegije Smoletu Prešernova družbena in politična misel močno zaostri. Mar ne bi bilo že zaradi tega dejstva bolj primerno Prijateljevo misel na pesnikove zveze s tako imenovano »švabsko šolo« oziroma njeno svobodoljubnostjo raje znova pretehtati in preveriti, kot pa na kratko zavreči.

Skratka, kljub tehtnemu jedru, ki ga ima ta del razprave, ni mogoče mimo vtisa, da je tu največ nezaključenih mest ali spodrseljajev, ki se kažejo tudi v formalni strani besedila, saj oznake niso vedno zadosti usklajene, poleg tega pa se nekatere že nekoliko utrujeno ponavljajo.

Poglavje *Prešeren in Byron* je prvo, ki odpre prostor evropske romantike tudi z nemške strani, in prvo, kjer ima primerjalna raziskava priložnost, da se lahko skoraj v celoti usmeri k izrazito literarnim problemom. To pa zato, ker je Byron vendarle tisti pesnik evropske romantike, s katerim je Prešeren našel bolj osebni in bolj neposreden stik kot s katerimkoli drugim evropskim romantikom. Že zunanji, čisto otipljivi dokazi o tem razmerju so tolikšni kot nikjer drugje. Med te dokaze sodi prevod *Parizine*, zraven pa kar dvoje temeljnih Byronovih del v seznamu pesnikove sicer dokaj skromne knjižnice: *The Selected Poetical Works* (1835) in *Don Juan* (1826).

Kos je problemu posvetil dokajšnjo pozornost in znatno več raziskovalne moči, kot bi morda sodili po razmeroma skopem prostoru, ki ga poglavje zavzema. Občutno je presešel dosedanja dognanja, čeprav je gradil iz njihovih izhodišč, predvsem iz Burianove razprave *Matija Čop kot byronist* (1940). Tu se je tudi nekoliko bolj sprostil ožini genetične komparativistike in njeni šoli dal samo toliko, kolikor ji po trezni pameti gre, hkrati pa se je svobodneje razmahnil v smer tipološke komparativistike že pri samem izhodišču primerjav. Takoj na začetek namreč postavlja opažanje, da so bile čustvene in miselne osnove Prešernovega odnosa do sveta drugačne od Byronovih in da

Prešeren angleškemu pesniku ni mogel slediti v smer skrajnega individualizma, metafizične revolte in satanizma, pač pa je sprejemal Byronov svobodomiselnost pojmovani konflikt med posameznikom in družbo ter njegovo razmerje do pesniških oblik italijanske renesanse. Čeprav bi se to vnaprejšnjo globinsko tipologijo dalo z obeh strani izdelati tudi bolj natančno in Prešernovo sprejemanje Byrona nekoliko manj vezati na Čopovo, ki je bilo gotovo manj odprto, pa je z njo vendarle postavljena sistemska, pravzaprav že strukturalno produktivna osnova, iz katere je mogoče graditi smotrne, ne več naključne primerjalne raziskave Prešernovih byronizmov.

Od teh izhodišč se je Kos skoraj v celoti usmeril in omejil na primerjalno raziskavo *Krsta pri Savici*, predvsem k vprašanju oblikovnega ustroja. Opravil je strogo analizo vzporednic in razlik med avtorjema, in sicer skozi vse glavne plasti pripovedne umetnine. Pri tem je ohranil trdno orientacijo prav zaradi jasnih strukturalno tipoloških izhodišč, ki se mu ob najrazličnejših znakih Prešernovega epa potrjujejo kar sama po sebi, kot da so notranji generator vsega. Sistem vzporednic, ki jih najde med pesnikoma, kaže k eni sami poglobilni skupni ravnini: k pojavom, ki sodijo v isti zvrstni tip, in sicer v romantično lirsko epsko pesnitev (»povest v verzih«, »verse tale«) z zelo poudarjeno individualno noto romantičnega junaka. Sistem razločkov, ki jih ugotavlja, pa pokaže, da je *Krst pri Savici* hkrati delo, v katerem byronistični romantični tip lirsko epske poeme vključuje vase »zasnovno, ki je klasično organska«. V tej Prešernovi epski sintezi klasike in romantike poskuša Kos zaslutiti izvirno slovensko podobo byronistične poeme, kakršne druge slovanske literature ne poznajo. Toda na tem mestu se začenejo zelo zahtevna vprašanja, posegajoča v tipologijo zvrsti evropske romantične epike, kjer pisec razprave kljub pomoči V. Žirmunskega ostaja v marsičem močno hipotetičen in tipajoč.

Mislím, da imajo v tem poglavju največjo vrednost Kosove zares dobre razločevalne analize, ki v Prešernovi byronistični poemi odkrivajo celo vrsto snovnih, idejnih in oblikovnih pojavov, ki se oddaljujejo od byronizma ali ga s svojo prisotnostjo spreminjajo v novo kakovost. Tu je opravil tisto delo, ki ga je pri baladah v prejšnjem poglavju obšel. Najbolje je obdelal Prešernovo kompozicijo, ki se s svojo trdno tektonsko logiko, organsko urejenostjo in osredinjenostjo — kljub uporabi byronističnih digresij — najbolj oddaljuje od Byronove atektonske in fragmentarizirane zgradbe. Tu si tudi Kos, kot doslej že vrsta literarnih zgodovinarjev, ne more kaj, da ne bi opravil matematičnega členjenja in merjenja, h kateremu vedno znova izziva Prešernova nenavadno stroga arhitektura, ugotavlja tridelnost ali tetičnost zgradbe in nazadnje pride do opažanj, da tudi v *Krstu pri Savici* »vladajo sorazmerja, proporcionalnost členov in morda celo nekakšna težnja k simetriji«. Če k vsemu temu pritegnemo še sklep, da gre za »sintezo romantične izpovedne povesti v verzih s strukturo klasičnega organizma«, nam res ni jasno, zakaj je Kos nekoliko prej s tolikšno vnemo zavrgel Žigona v celoti.

Pri natančnejšem pregledovanju teh analiz bi našli tudi slabosti, vendar ne takih, ki bi bistveno škodovale pravilni glavni smeri dognanj. Najprej je tu pomisliti na tista mesta, kjer Kos označuje Prešernovo pripoved za zložno, umirjeno in nedramatično. Morfološka analiza pripovednega odbiranja snovi bi pokazala, da je Prešernova pripoved v *Uvodu* obrnjena strogo in strmo k

samim izpostavljenim in konfliktnim položajem, v *Krstu* ta postopek najprej nekoliko popusti oziroma si dá več prostora in časa, zatem pa se (po srečanju Črtomir — Bogomila — Duhovni) spet osredini v konice konfliktnih situacij. K dramatičnosti pripovedi sodi tudi to, da izpostavljena mesta skoraj v celoti zavzemajo dialogi ali monologi in le redko opisi. Sicer pa proti koncu razpravljaj tudi Kos sam prehaja k označevanju kompozicije z izrazi klasične dramaturgije, kar pomeni, da ga je dramatična strukturiranost dela vendarle potegnila za seboj. Tudi zapis, da v Prešernovih »retrospektivah pravega zunanjega dogajanja ni«, bi ne vzdržal strožjega preverjanja. Obe »blejski zgodbi«, posebno še druga, ki govori o pokristjanjevanju ljudstva, Bogomile in njenega očeta, prinašata kar dovolj pomembno zunanje in notranje dogajanje. Celo kasnejši retrospektivni vstavek o usodi Črtomirovega očeta in matere, ni epsko prazen. Nadalje bi se dalo domnevati, da ima Kosovo razpravljanje mnogo manj globoko, včasih tudi manj zanesljivo zaledje ob Byronu kot ob Prešernu. Tako je na primer prišlo do posplošujoče trditve, da Byron časovno in prostorsko kontinuiteto dogodkov, ki jo lomi in razkraja, nado-mešča z »enotnostjo čustvenega tona in lirskega razpoloženja«. Pri Byronu pa se v resnici najdejo nešteta mesta, kjer se tudi razpoloženje ali čustveni ton lomi v ostre, drastične kontraste. Tudi to, da Byron ne pozna nagovorne oblike, kakršno uporablja Prešeren, najbrž ne bo držalo. Njegovih nagovornih oblik od patetičnih do ironičnih ali elegičnih je toliko vrst in odtenkov, da med njimi ne bi bilo težko poiskati takih, ki so Prešernovim zelo podobne, če ne enake.

Toda bolj kot te obrobnosti bi utegnila motiti Kosova predmetna zožitev primerjalne raziskave. Nekoliko prenagel se mi zdi njegov uvodni sklep, da deli *The Select Poetical Work in Don Juan*, ki ju je imel pesnik v svoji knjižnici, »za Prešernovo razmerje do Byrona kaj prida ne pomenita«. Bolje bi bilo, če bi se bil odločil za natančno preverjanje stvari. Na primer: motiv slovesa od mladosti, opremljen včasih z elegičnim tonom in še posebej z mislijo na usodno mejo ali polovico, ki jo v človekovo življenje zarežejo prav trideseta leta, je v *Don Juanu* nenavadno opazen in mestoma že kar refranski. Primerjalna raziskava tega le ne bi smela obiti, če ni obšla takih vzporednic, kot jih je najti med *Slovesom od mladosti* in pesmijo *To the Romance*. V pretres bi kazalo vzeti tudi Byronov ironični kult denarja in njegove usodne veljave v človekovem življenju, kar najbrž ni ostalo brez odmeva pri Prešernu. In morda ne bi bilo odveč v *Don Juanu* pazljivo preiskati vsa tista mesta, ki nas pri branju nehoti opozorijo na nekatere motivne sestavine nemške elegije Čopu, *Krsta pri Savici, Neiztrohnjenega srca* pa še česa drugega. Nazadnje tudi ime Lejla najdemo med glavnimi junakinjami tega Byronovega epa. Seveda bi bilo pri tem početju treba obdržati čut za mero in ostati v primernem dvomu do mikroskopskega primerjanja, ki nikamor ne vodi. Toda previdnost te vrste je le nekaj drugega kot opustitev analize, posebno če gre za knjigi, ki jih je imel pesnik pri sebi, *Don Juana* najbrž celo kot pomembno oporo svojega »freigeistovstva« tudi v najbolj drastičnih ali sarkastičnih odenkih.

Z obravnavo Byronovih vplivov Kos zaključí proučevanje zvez med zahodno romantiko in Prešernom. Francosko romantiko je pustil ob strani, kar se dá razumeti, saj gre kvečjemu za možnost neznatnih ali zelo posrednih vplivov,

čepprav je bil Chateaubriand svoje čase že opazno pritegnjen v območje prešernoslovja in tudi o Čopu vemo, da mu francoska romantika ni bila ravno tuja. Premisleka in raziskave pa bi bil najbrž vreden vsaj en problem: morebiten vpliv francoske liberalizacije klasicističnega verza na Prešerna, seveda prek Čopovih informacij. Stvarno izhodišče bi nam mogle biti Čopove simpatije do tega pojava, ki jih je izrazil v korespondenci in sledil njegovemu tvornemu odmevu v poljskem pesništvu. Morda bi se s tem dalo nekoliko pojasniti pojav znanih ritmičnih svoboščin v *Uvodu h Krstu pri Savici*.

Zadnje in najkrajše poglavje v skupini petih primerjalnih poglavij, ki zavzemajo središče knjige, ima naslov *Prešeren in slovanska romantika*. Tu je Kos največ prostora in največ svoje pozornosti posvetil Kollárjevemu vplivu. Že s tem je očitno premaknil dosedanji glavni zorni kot slovenističnih razpravljanj o Prešernovem stiku s slovansko romantiko, bolj točno, ga obrnil od Mickiewicza k pesniku sonetov *Slávy dcera*. Ob Kidričevem gradivu in predvsem na podlagi Ilešičeve teze (*Prešeren in slovanstvo*, 1900; prim. tudi Petre, *Literarno ozadje Prešernovega Krsta pri Savici*, 1940) prihaja do sklepa, da je nacionalno in slovansko misel *Krsta pri Savici* z alegorično materjo Slavo vred treba razumeti kot odmev Kollárjevih idej, ki se kažejo tudi v romantičnem pogledu na svobodno slovansko preteklost, tragično zgodovino in pomembno bodočnost. Odmev istega pesnika pa poskuša ugotoviti tudi že pred letom 1855, in sicer v *Sonetnem vencu*, o čemer je Ilešič dvomil, čeprav je na motivne vzporednice že pomislil. Kos pripisuje vplivu cikla *Slávy dcera*, ki ga je Prešeren po vsej verjetnosti spoznal leta 1853 v Bowringovi angleški antologiji češke poezije, pri nastajanju in oblikovanju *Sonetnega venca* izredno veliko vlogo. V pesnitvi ugotavlja globok odmev Kollárjeve nacionalne miselnosti in sonetnega spajanja nacionalne ter ljubezenske motivike. Pri tem pa omenja tudi bistvene razlike med pesnikoma: Prešeren ni sledil abstraktnemu vseslovanstvu, temveč je idejo prenesel v konkretno območje slovenskega nacionalnega problema; tudi se ni zadovoljil z ohlapno obliko sonetnega cikla, marveč je sestavil najstrožjo tektonsko zgradbo; v enem in drugem primeru je prerasel umetniško kakovost Kollárjevega cikla in dosegel to, česar on ni mogel doseči. Čeprav Kosovo ugotovitev v svojih skrajnih legah utegnejo biti tu pa tam nekoliko prenapete, so v glavnem dovolj trdno utemeljene. Koristne so tudi zato, ker obujajo in znova preverjajo tisto primerjalno smer prešernoslovja, ki je danes skoraj pozabljena in prezrta, četudi je objektivno nujna.

Ob veliki pazljivosti do Kollárjevega problema je težko razumeti Kosovo nenavadno zadržanost in že kar vnaprejšnje odklanjanje slehernih globljih raziskav ob problemu Mickiewicz—Prešeren, češ da »sta bila tako različna pesniška tvorca, da je med njima komajda bilo dovolj stičnih točk, potrebnih za nastanek dejanskega vpliva«. Razpravljanje omejuje samo na najbolj znane stvari (Prešernov prevod *Rezygnacije*; odmev te pesnitve v *Prostem srcu*; prevod odlomka o ljudskem pesništvu iz *Konrada Wallenroda*; prevod dveh Korytkovih pesmi) in se brez posebno razvidnih razlogov ustavlja še ob *Krimskih sonetih*. Ob najbolj zanimivem vprašanju *Konrad Wallenrod — Krst pri Savici*, kjer bi pričakovali novo raziskavo in novih ugotovitev, pa ostanemo praznih rok. Problem je odpravljen s kratko obrazložitvijo, da so vse vzporednice »lahko samo naključne« podrobnosti. Mislim, da bi bilo bolj koristno, če bi se

bil le spustil v analizo in tipologijo Mickiewiczzevega epa, saj za tako početje ni dosti manj razlogov, kot jih je bilo pri Byronovi epiki. Poleg tega mu je dobro znano, s kolikšno teoretsko zavzetostjo je o epih poljskega pesnika razpravljal Čop. Zakaj bi prav na tej točki dopuščali toliko manjšo oziroma nikakršno možnost Čopovemu posredništvu ali njegovim spodbudam? In to celo ob vprašanju epa, pesnitve, ki jo je Prešeren snoval Čopu v slovo in spomin.

Sklepno poglavje *Temelji Prešernovega odnosa do evropske romantike* je v predmetnem in metodološkem pogledu najbolj zahtevno poglavje, v katerem Kos že prestopa meje tradicionalne komparativistike, ki ji je v glavnem sledil skozi vso razpravo, in se odloča za nekatere postopke v novo smer. Izhajajoč iz opažanja, da je Prešeren vplive evropskih romantičnih tokov iz let 1770 do 1850 sprejemal organsko in suvereno, se pravi »zmeraj po meri lastne osebnosti«, njenih notranjih potreb in njenega duhovnega ustroja, si je naložil nalogo, ugotoviti prav te temelje, ki so določali način, obseg in smer pesnikovega vključevanja v evropsko romantiko oziroma sprejemanja iz nje. S tem postopkom Kos že začenja vzpostavljati neodvisno individualno ontologijo pojavov, obstoječih v pesniku samem, pripisovati tem pojavom poglobitno, lahko bi rekli generativno moč in jih postavljati v glavno os svoje raziskovalne optike. Tako se komparativistika začne sama po sebi odmikati v drugi plan pojasnjevanja stvari oziroma na raven odvisne vede, ki bi brez spoznanja ali upoštevanja temeljev enkratne osebnosti, njenega ustroja in ustroja njenih del morala ostati pri tavanju.

Kos se pri iskanju teh temeljev, ki so iz pesnikovega bistva določali razmerje do evropske romantike in vzpostavljali kriterij izbire, najprej ustavi pri plasti, ki ni zadnja ali najgloblja in katero je še vedno mogoče določiti od zunaj, celo z metodo genetične komparativistike. Gre za obstoj dveh usedlin oziroma kulturnih tradicij, ki sta že v mladem Prešernu ustvarjali podlago za kasnejši način sprejemanja pa tudi odklanjanja sestavin evropske romantike. Eno je izredno močna estetsko normativna tradicija antične, predvsem rimske poezije, drugo pa je idejna tradicija evropskega svobodomiselnega racionalizma, skepticizma in kriticizma vere. Obe plasti — na prvo je močno opozoril že Žigon, na drugo Prijatelj in Kidrič — Kos podrobneje razčlenjuje. Prisotnost rimske pesniške antike in njenega oblikovalnega racionalizma odkriva na vseh ravneh Prešernove besedne umetnosti: v samostalniškem rodilniku, v sintaktični inverziji, v objektivni povednosti, v nagovorni obliki, v tektonski in proporcionalni kompoziciji, nazadnje pa tudi v motivnih in idejnih sestavinah, še posebej v pojmu usode ali »sovražne sreče«. Skratka, Prešeren *je* bil »romantik, ne da bi pretrgal vezi, ki so ga priklenile na idejne in formalne strukture latinske lirike«. Enako močan in trajen je bil njegov stik s svobodomiselnim evropskim idejnim izročilom, ki ga Kos še posebej utemeljuje z opozorilom na presenetljivo veliko število knjig, ki jih je s tega idejnega ali filozofskega ali naravoslovnega območja imel pesnik v svoji knjižnici.

Dognanja so jasna in prepričljiva, le ponekod bi bile morda koristne podrobnejše opredelitve ali odprtosti v več možnih razlag. Brez dvoma je na latinsko pesništvo lahko vezati Prešernovo tektonsko kompozicijo, ki je, mimogrede povedano, toliko dosledna in artistično izdelana, da je res ni mogoče

šteti za zgolj intuitiven pojav, kot je menil Kidrič in kot za njim meni Kos. Manj zanesljivo je poreklo takrat že splošno znanih sredstev poetike in retorike, ki jih ne bi bilo nujno vezati prav na rimsko liriko. Sestavine objektivne pripovednosti so pogojene tudi z nerazvitostjo dotedanjega slovenskega pesniškega sloga, saj Prešeren šele začenja z liriko v pravem pomenu besede in bi bilo pri njem težko pričakovati pojav čistega razpoloženskega lirizma, torej je pripovedni lirizem tudi posledica domače literarne strukture. Fatalizmu lahko iščemo porekla v latinski liriki, lahko pa tudi v usedlinah pogostne in navadne kmečke miselnosti. Manj vprašanj vzbujajo Kosove opredelitve Prešernove svobodomiselnosti. Le tu in tam postajajo nekoliko preozke, na primer tam, kjer se celotni pesnikov notranji svet poenostavi v »skeptično stvarno, zoper vsako spekulativnost in v empirično realnost naravnano miselnost«. Če bi bile te oznake točne, bi moral biti Prešeren Balzac in ne Prešeren. Toda to so samo bežne zastranitve, ki ne sodijo v osrednjo razlagalčev misel.

V poslednjem krogu svojih razmišljanj o temeljih Prešernovega razmerja do evropske romantike pa Kos prestopi zadnje meje zunanjega določanja pesnikovega dela. Najgloblji in zadnji razlog vsega išče v posebni naravi pesnikovega duhovnega in umetniškega sveta, bolj točno, v »ustroju tega sveta samega po sebi«. S takim stališčem je že vzpostavljena hierarhija med plastmi pojavov in njihova stratifikacija sestavljena tako, da sta jedro in obod stvari jasno določena. Avtor se je zavedal, da je tu izpostavil svoj metodološki koncept celote in bistva, ki je onstran vprašanj komparativistike same. Zato se je prav na tem mestu z rahlo polemično kretnjo opredelil do vseh drugih, še posebej filozofsko naravnanih naših sodobnih metodologij, od pozitivistične mimo fenomenološke in eksistencialistične pa do heideggerjanske. Sam se je odločil za nekaj drugega, in sicer za metodo, ki jo zanimajo »historično empirične strukture« konkretnih dejstev, ki obstajajo v pesnikovem delu, za metodo, ki želi biti zunaj kakršnekoli vnaprejšnje filozofske interpretacije stvari. Kosovo načelo historično empiričnega strukturiranja, ki hoče ostati zunaj filozofskih in ideoloških polaščanj — če je to na Slovenskem sploh mogoče — v današnjem položaju slovenske literarne vede že samo po sebi zasluži pozornost in priznanje. Seveda pa gre najprej za trdnost pri uporabljanju te metode, za njeno operativno moč in čistost.

Najgloblji temelj Prešernovega razmerja do evropske romantike pa tudi odnosa do antične in svobodomiselne tradicije odkriva Kos v pesnikovi »težnji k ravnotežju vseh sestavin, ki tvorijo in uravnavajo strukturo človekove duhovne in estetske resničnosti«. Na psihološki ravni sta to čustvo in razum ali domišljajska in stvarna predstava resničnosti; na sociološki ravni posameznik in družba; na filozofski subjekt in objekt. Toda ta težnja po enotnosti, meni Kos, v resnici izhaja iz dejanske neskladnosti omenjenih dvojic, in je utemeljena prav v njihovem nenehnem medsebojnem konfliktu. V tem dualizmu in razkolu je pesniku čustvo vrednejše od razuma, domišljija od stvarnosti, posameznik od družbe, subjekt od objekta. In tako smo pri obrazcu, v katerem Kos spoznava doživljajski obrazec evropske romantike sploh, kljub temu, da je iz temeljnega konflikta iskala odrešilni absolut v najrazličnejših smereh — od byronističnega individualističnega uporništva do pohodov v metafiziko in

mistiko, značilnih za nemško romantiko. Prešernova posebnost je, da iz romantične razklanosti ni iskal absoluta, temveč ravnotežje svojih notranjih sestavin, pa tudi ravnotežje med seboj in svetom. Ker takega ravnotežja ni mogel doseči, je sledilo občutje resignacije. Utemeljitev zanjo pa je našel v pojmu usode. Usodo postavlja Kos za osrednjo kategorijo, za »ključni pojem« Prešernovega odnosa do sveta sploh. Sklepanje gre nato še naprej: Prešeren to svoje izgubljeno in v življenju nedosegljivo ravnotežje »uresničuje kot umetnik v notranjem in zunanem stroju svojih pesniških tvorb«. Šele tu nastaja privid in resnica ravnotežja, skladnosti, harmonije. In še končni sklep, ki iz tega sledi: vsebina in oblika Prešernovega pesništva sta v zanimivem nasprotju; vsebina te poezije govori o nerešljivem konfliktu, oblika pa uresničuje idealno zasnovano ravnotežje, ki je v resničnem življenju nedosegljivo. Tak je v Kosovi razlagi najgloblji notranji ustroj Prešernovega duhovnega in estetskega sveta, ki je privedel do sprejemanja antike in romantike in njunega spajanja v posebno, zadržano varianto slovenske romantične poezije.

Priznati je treba, da je Kosova strukturalna formalizacija Prešernovega duhovnega in estetskega sveta — njen prvi zametek predstavlja že znana Stritarjeva teza iz leta 1866 — izpeljana z odlično in sugestivno logiko v nekatere ugotovitve, ki imajo trajnejšo vrednost. Tudi njegova izbira, členitev ali povezava temeljnih kategorij oziroma polarnih dvojic psihološke, sociološke, filozofske in estetske vrste mi je zelo blizu, saj sem sam enako metodo uporabil pri razboru estetskih osnov Levstikove literarne kritike. Vendar Kosova sklepna konstrukcija pri natančnejšem opazovanju pokaže tudi nekaj vprašljivih, včasih morda nekoliko preveč abstraktnih ali preveč zaprtih mest. Njena prva pomanjkljivost je, da problem »ravnotežja« kot osrednje kategorije ni tematiziran in zato ostaja docela abstrakten. Ravnotežje ne more biti samo sebi izvir in namen, temveč so zadaj bivanjski položaji in zavest, ki ima razloge pa tudi temelje za iskanje ravnotežja. Pri Prešernu se iskanje vsebinskega »ravnotežja«, če že izberemo ta izraz, dogaja v krogih ljubezenske, pesniške in družbene tematike, spopad med prisotnostjo in razpadanjem ravnotežja je v vsakem krogu drugačen in z drugačnim izidom, torej gre za obstoj idealitet, ki so glede na »ravnotežje« različno odporne in različno ranljive, ljubezenska najbolj, družbena oziroma narodna najmanj. Na primer: v štiridesetih letih bi težko nastala pesem s prividom ljubezenskega ravnotežja ali sreče, lahko pa je nastala pesem s prividom svobodnega in harmoničnega sveta pobratenih narodov; v *Sonetih nesreče* se trpljenje izteka v misel na »prijazno smrt«, ki ji ravnotežja ni videti nikjer, v *Pevcu* dobi trpljenje posebne razsežnosti smisla. Tudi postavitev usode za »ključni pojem« in za samo središče Prešernovega odnosa do sveta je prehuda posplošitev nekaterih leg pesnikovega notranjega položaja. Posebno še, če se pojem poenostavi v formulacije, kot je naslednja: »Usoda je kriva, da do ravnotežja ne pride in da se mora posameznik umakniti v resignacijo«; ali pa kot trditev, da Prešeren »ostaja pri brezosebnem pojmu usode, ki je etično neosmišljena, nepreklicna in neodgovorna«. Če bi bilo vse to res, bi bile razlage najglobljih pesnikovih del, kot so *Sonetje nesreče*, *Pevcu* ali *Krst pri Savici*, lahko zelo enostavne. Mar v Prešernovih najbolj izpostavljenih položajih ni poleg usode prav tako močno prisotno tudi osebno vztrajanje kot protilega usodi in še marsikaj zraven, skratka, gre za več-

smerno in polno notranjo življenjsko dinamiko, ki je sploh lahko osnova in razlog za iskanje ravnotežja. Po vsem tem se mi zdi, da se je Kosu sicer posrečilo izogniti se vnaprejšnjemu filozofskemu prirejanju Prešernove poezije, ni se mu pa posrečilo izogniti se pretirani logičnoformalni shematizaciji in s tem seveda tudi preobčutni redukciji »historično empirične« podlage stvari, kakršne v svoji obstojnosti so.

Ce bi s preverjanjem šli še dlje, bi se tudi sam pojem »ravnotežje«, kot ga uporablja in kakršno vsebino vanj abstrahira, pokazal najbrž kot ranljiv. Dejstvo namreč je, da enako ravnotežje dvojic (med čustvom in razumom, domišljijo in stvarnostjo, posameznikom in družbo ter subjektom in objektom z vsemi ustreznimi vzporednicami med konstitutivnimi sestavinami umetniškega dela) postavlja v središče svoje estetike tudi mladoheglovski teoretik F. T. Vischer, ki je v desetletju po Prešernovi smrti dal osnovo nemški realistični estetiki, ki poskuša odpraviti romantično razklanost. S primerjavo hočem povedati samo to, da je abstrahiranje v pričujoči Kosovi konstrukciji mestoma tolikšno, da Prešernov »duhovni in estetski stroj« izgublja ravno individualno in historično posebnost ter se spreminja v nadosebno in nadčasovno formulo.

Zelo zanimiva in domiselna je nato še končna teza o Prešernovem nadomestnem uresničevanju ravnotežja ali harmonije v samem formalnem stroju poezije. Tu pogrešam vsaj bežnega soočenja z novejšo teoretsko literaturo o problemih te vrste, recimo Huga Friedricha ali Gottfrieda Benna. V skrajni izostrenosti se Kosova razlaga glasi: »Forma Prešernovega pesniškega sveta je uresničenje ideala, o katerega nedosegljivosti govori njena idejna in motivna vsebina.« Tu je Prešeren postavljen skoraj v enako skrajno položaj, kot je G. Benn v svoji teoriji postavil tisto moderno poezijo, v kateri ustvarja popolno formo le še »die formfordernde Gewalt des Nichts«. Seveda ni mogoče zanikati, da je ena izmed možnih poti v skrajno harmonično obliko tudi skrajno neharmonična notranja vsebina, in da se ta proces v naši poeziji res začne že pri Prešernu, kar niti ni več čisto nova ugotovitev. Toda pojav bi bilo treba z oznako postaviti v pravo mero in obseg. Pri Prešernu se namreč konfliktna vsebina, povedano zelo preprosto, nikoli do kraja ne poslovi od harmonične vsebine; čim dlje je od nje, tem bolj je muka, kar pomeni, da še zdaleč ni osamosvojena. Torej je harmonija prisotna tudi v svoji odsotnosti ali izgubljenosti, tako da njen pojav v formi v resnici ni brez globljega vsebinskega zaledja. Zato kljub pojavom nasprotja med vsebino in obliko Prešeren še vedno ostaja v mejah klasične estetike. Sicer se pa tu začenjajo najbolj zapletena teoretska in praktična vprašanja slovstvene vede, ki ne morejo soditi več v okvir tega pisanja.

Za sklep pričujočih zapisov je treba poudariti, da Kosovo delo kljub nekaterim pomanjkljivostim pomeni velik dosežek našega novega prešernoslovja. Bolj kot katerokoli delo doslej daje jasno in pregledno podobo Prešernove vključenosti v svet evropske romantike in oznako posebne slovenske variante, ki jo je vnesel vanjo. Taka podoba stvari je plod Kosove sposobnosti za širokopotezno in sintetično obravnavo slovstvenozgodovinske problematike. Poleg

tega je razprava kompozicijsko smotrna in mojstrsko zaokrožena, tako da tudi v tem kaže redko kulturo našega znanstvenega pisanja. Najbrž so vse te vrline mnogo pomembnejše kot pa slabosti, ki jih je najti v njegovem »historično empiričnem«
upoštevanju oziroma neupoštevanju nekaterih življenjskih in estetskih dejstev.

Boris Paternu

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 792 (497.12) "1867/1967": 016 (048.1)

KNJIGA O REPERTOARJU SLOVENSКИH GLEDALIŠČ

Stoletnica ustanovitve Dramatičnega društva v Ljubljani, ki je pomenila hkrati stoletnico slovenskega gledališča, je prinesla mimo gledaliških proslav in drugih slovesnosti tudi vrsto jubilejnih teatroloških publikacij. Med njimi je gotovo najbolj tehtna in pomembna knjiga Repertoar slovenskih gledališč 1867—1967. Popis premier in obnovitev, ki jo je izdal Slovenski gledališki muzej v Ljubljani (Ljubljana 1967), pripravil pa ravnatelj te ustanove Dušan Moravec s sodelavci Nevenko Gostiševo, Zoro Koprivnikovo, Janezom Logarjem, Mirkom Mahničem, Smiljanom Samcem in Dušanom Škedlom. Delo je faktografski temelj zgodovini slovenskega gledališča, prepotrben vir osnovnih informacij za tiste, ki se znanstveno ali publicistično ukvarjajo s slovenskim gledališčem, pa tudi dragocen pripomoček slovenskemu literarnemu zgodovinarju, ki ob preučevanju naše dramatike ne more mimo njene žive gledališke oblike in mimo pobud, ki jih je črpala iz uprizorjenih tujih del. Prav ta veliki pomen publikacije pa terja od ocenjevalca podrobnejši pretres njene uporabnosti, izčrpnosti in zanesljivosti.

Temeljna enota publikacije je popis soustvarjalcev posamezne gledališke uprizoritve in njena časovna določitev. Najprej je naveden avtor dramatičnega teksta, nato naslov, s katerim je bila uprizoritev naznanjena javnosti, izvorni naslov, podnaslov ali kratka označitev besedila, pri dramtizacijah avtor in morebitni drugačen naslov dramtiziranega pripovednega dela in končno pri tujih dramah še prevajalec. Popisu literarnega deleža pri uprizoritvi sledi navedba gledaliških oblikovalcev (režiserja, scenografa, kostumografa), med katerimi literarni zgodovinar manj kakor gledališki pogreša osnoyne tvorce predstave — igralce. Čeprav so sestavljavci popisa to pomanjkljivost zadovoljivo opravičili, bi vendar bilo potrebno, da bi izdajatelj vzel v svoj bližnji delovni načrt dopolnilno publikacijo s popisom igralskega deleža v slovenskem gledališču. Pri opernih in operetnih uprizoritvah je dodan in z nekoliko spremenjenim zaporedjem ustrezno poudarjen delež glasbenih ustvarjalcev. Sledi datum premiere in datumi ali število ponovitev, nato navedba gledališkega letaka ali lista ob uprizoritvi, na koncu pa še po potrebi dodatna pojasnila. — Popisi posameznih uprizoritev so razvrščeni po časovnem zaporedju v okviru posameznih gledaliških ustanov ali eksperimentalnih skupin poklicnih igralcev. Le-te so spet po kronološkem redu svojega nastanka uvrščene v mesto svojega delovanja; zadnja

ureditev razvršča slovenska mesta s poklicnim gledališčem po zaporedju nastanka prve stalne gledališke družbe ali ustanove v njem.

Tako je urejen prvi, osrednji del knjige. V drugem delu je nanizan abecedni seznam dramskih piscev ter opernih, operetnih in baletnih skladateljev, katerih dela so bila uprizorjena v slovenskih gledališčih, pri posameznem piscu ali komponistu pa so spet po abecednem zaporedju našeta uprizorjena dela s števkami, s pomočjo katerih najdemo v prvem delu podrobnejši popis uprizoritve. Dodana so še kazala: imensko kazalo vseh v glavnem delu omenjenih sodelavcev pri uprizoritvah, kazalo naslovov uprizorjenih del, pri tujih delih tudi originalnih, in končno kazalo reprodukcij gledaliških letakov; ti so knjigi dodani kot ilustrativno in hkrati dokumentacijsko gradivo, seveda v skromnem, skrbno pretehtanem izboru.

Pri takšnem popisu in ureditvi je poudarjena literarna oziroma glasbena plat uprizoritev, močno okrnjena pa gledališka stran. V tem okviru pa je publikacija dosledno in mnogostransko uporabno urejena. Z njo je predvsem podana razvidna podoba repertoarne politike posameznih slovenskih gledališč; sliko o medsebojnih razmerjih in pogostni sočasnosti njihovih repertoarjev pa si mora uporabnik zgraditi sam po utrudljivem primerjanju popisov ali s pomočjo seznamov in kazal. Ker pa je tak pregled razmerij med repertoarji slovenskih gledališč za jasno podobo repertoarne politike celotnega slovenskega gledališkega prostora nujen, moramo obžalovati, da ni vsaj drugi del knjige opremljen nekoliko drugače. Če bi bila dela posameznih avtorjev namesto po abecednem zaporedju nanizana po časovni zaporednosti njihove prve uprizoritve na Slovenskem, kazalke pri posameznih delih pa namesto po številčnem zaporedju po kronološkem redu posameznih uprizoritev ne glede na njihovo mesto, bi lahko uporabnik takoj in brez zamudnega iskanja videl prodor posameznega domačega ali tujega avtorja na slovenske odre.

Za presojo izčrpnosti in zanesljivosti popisov posameznih predstav je treba nujno pritegniti dokumentarno gradivo. Ker pa je recenzentu obsežen popis, pri katerem je razen sedmih urednikov gotovo sodelovala še vrsta neimenovanih sodelavcev, nemogoče preverjati v celoti, sem si izbral primeren izsek, in sicer delo tržaškega Dramatičnega društva od časa, ko je dobilo stalne prostore v novo zgrajenem Narodnem domu (1905) do prekinitve dela v začetku prve svetovne vojne. Gre za drugo slovensko gledališče, ki se je iz sistematično organiziranih amaterskih začetkov naglo razvilo do pretežno profesionalne oblike, kmalu vključilo v svoje delo opereto in celo opero, nato pa moralo zaradi finančnih težav in vojnih razmer prekiniti izredno uspešno delo. To delovanje je v Repertoarju slovenskih gledališč 1867 do 1967 prvič sistematično popisano, sestavljavci pa so imeli pri delu na razpolago le zelo skromno dokumentarično gradivo in so morali podobo repertoarja tržaškega gledališča izluščiti iz naznanil in poročil v dnevniku Edinost. K sreči pa je imel tržaški dnevnik dobro urejeno gledališko poročevalsko službo; s profesionalizacijo gledališča je uvedel zanj posebno rubriko, ko je deloval režiser Leon Dragutinović, pa še poseben podlistek za nekakšen gledališki list. Vendar pa primerjava popisa v knjigi z gledališkimi napovedmi, podlistki in poročili v Edinosti pokaže, da sestavljavci svojega dela niso najboljše opravili. Za primer in kot dopolnilo naj sledi popis pomanjkljivosti v delu popisovalcev.

Najmanj pomembni so napačni datumi nekaterih predstav, ker gre deloma za očitne napake pri prepisovanju ali tisku. Tako sta bili druga in tretja ponovitev komedije Kinematograf (št. 2952) leta 1907, in ne 1906; druga ponovitev burke Kdo je mrtev (št. 2960) leta 1908, in ne 1907; druga ponovitev operetne burke Šivilja (št. 2950) je bila 20. januarja 1907, ne 19.; druga ponovitev drame Turgenjeva Tuji kruh (št. 2954) 14. marca 1908, ne 14. maja; premiera Guimerjeve drame V nižavi (št. 2986) 15. novembra 1908, ne 14.; ponovitev veseloigre Katakombe (št. 2985) 22. novembra 1908, ne 23.; premiera burke Nioba (št. 3007) 10. oktobra 1909, ne 8.; prva ponovitev Gogoljevega revizorja (št. 3050) je bila 6. novembra 1910, in ne 7.; enako tudi prva ponovitev burke Sladkosti rodbinskega življenja (št. 3031), repriza Moserjeve burke Knjižničar (št. 3042) 26. decembra 1910, in ne 25.; prva ponovitev Shakespearjevega Beneškega trgovca (št. 3048) 26. marca 1911, in ne 25.; druga ponovitev Kálmánove operete Jesenski manevri (št. 3363) 17. marca 1912, in ne 18.; druga ponovitev Fallove operete Dolarska princezinja (št. 3370) 16. marca 1913, ne 17.; premiera burke Madame Mongodin (št. 3098) 21. novembra 1913, ne 22.; 22. marca 1914 pa ni bilo reprize veseloigre Gospod senator (št. 3107). Težja pomanjkljivost pa je, da nekatere predstave sploh niso zabeležene. Tradicionalno gledališko prireditev na praznik vseh svetnikov, Raupachevo žaloigro Mlinar in njegova hči, je za premiero 1. novembra 1905 prvič pripravil tržaški amaterski režiser Jaka Štoka (št. 2956). V knjigi je zabeležena le ta predstava, čeprav so igro ponavljali pod vodstvom istega režiserja še tri naslednja leta: 1. nov. 1904 v Nar. domu pri Sv. Ivanu (E 1904, št. 302, str. 5); 1. nov. 1905 v novem tržaškem Nar. domu, 2. nov. istega leta pa v Nar. domu pri Sv. Ivanu (E 1905, št. 303, str. 2); 1. nov. 1906 v matični dvorani in 2. nov. istega leta »pri sv. Mariji Magdaleni spodnji v dvorani gosp. Miklavca« (E 1906, št. 302, str. 2). Prvi predstavi v letih 1905 in 1906 sta celo začeli novi sezoni. Pri burki Prostopidarija (št. 3022) ni navedena repriza 4. aprila 1910, prav tako ne reprizi dvodejanke iz življenja gledališke igralke Vampirji (št. 3033) in burke V civilu (št. 3034) 20. novembra 1910, ponovitev Gogoljevega Revizorja (št. 3050) 25. decembra 1910, reprizi Hervéjeve operete Mamzelle Nitouche (št. 3357) 26. marca 1911 in 9. februarja 1913; ponovitvi Kálmánove operete Jesenski manevri (št. 3363) 3. in 24. novembra 1912, ponovitev Molièrjevega Namišljenega bolnika (št. 3081) 12. januarja 1913, repriza Gilbertove operete Čednostna Suzana (št. 3368) 16. februarja 1913, repriza Lehárjeve operete Grof Luxemburški (št. 3364) 2. marca 1913, ponovitev Bissonove veseloigre Naš dobri sodnik (št. 3085) 9. marca 1913 in repriza Vojnovičeve komedije Psyche (št. 3088) 16. marca 1913.

Najtežja pomanjkljivost popisa pa je, da v danem razdobju tržaškega gledališča niso navedene kar štiri nove uprizoritve oziroma obnovljene postavitev z deloma drugo zasedbo. Izpuščena je postavitev Govekarjevih Rokovnjačev, ki je bila uprizarjana vzporedno z Legionarji (št. 2992). Premiera je bila 27. decembra 1908, reprizi pa 19. decembra 1909 in 1. januarja 1910. Obe deli je najbrž pripravil režiser Anton Verovšek, ki je tudi igral vlogi Ježa in Mozola, verjetno pa je pri tem šlo za obnovitev nekdanjih amaterskih uprizoritev (št. 2943 in 2946) z deloma spremenjeno zasedbo, ker je v obeh igrah nastopil v vlogi Nandeta po daljšem premoru nekdanji režiser Jaka Štoka. (Prim. E 1908, št. 356, str. 3, in št. 357, str. 2.). V sezoni 1912/1913 je režiser Leon Draguti-

novič obnovil svojo postavitev Bataillove drame *Vstajenje* po Tolstojevem romanu iz sezone 1910/11 (št. 3041). Premiera je bila 25. marca 1915, ponovitev pa 24. marca. Maslovo je kakor dve leti prej interpretirala Dragutinovičeva; Nehljudova, ki ga je prej igral režiser, pa je podal Josip Toplak; drugače zasedena je bila tudi večina manjših vlog (prim. E 1910, št. 358, str. 3–4, in E 1915, št. 85, str. 4). Zaradi tolikih sprememb v zasedbi bi po kriterijih Repertoarja slovenskih gledališč 1867–1967 uprizoritev lahko šteli za novo.

Delovanje tržaškega gledališča se ni prekinilo s koncem sezone 1913/14, točneje z zadnjo predstavo v tej sezoni 5. aprila 1914, marveč je skušalo jeseni 1914 ponovno zaživeti v nekoliko skromnejši polpoklicni obliki. Za prvo predstavo te sezone so izbrali popularne Govekarjeve Legionarje, v vlogi Ježa pa je gostoval igralec Danilo iz Ljubljane. Na dan premiere, 22. novembra 1914, je razen napovedi s celotno igralsko zasedbo izšel v *Edinosti* tudi podlistek *K današnji gledališki predstavi*, ki je najprej poudarjal nagli vzpon in velike uspehe tržaškega gledališča, pojasnil vzroke njegovega upada in skoraj razpada v prejšnji sezoni ter napovedal pogojno obnovitev delovanja v tekoči sezoni takole: »Besedo ima sedaj tržaško Slovenstvo! Obisk in uspeh nocojšnje predstave bo dokazal, ali najde prizadevanje sedanjega odbora pri našem občinstvu zasluženi odmev ali ne. Uspeh te predstave naj bo merilo dramatičnemu društvu za to, dali naj se vršijo letos redne predstave — čeprav redkeje kot druga leta — ali ne.« Uspeh predstave je bil očitno zadovoljiv, ker so igro ponovili še 29. novembra, 1. decembra pa je gledališki intendant pozval igralce, najbrž na delo za novo uprizoritev (E 1914, št. 303, str. 2). Tako je bila 27. decembra v tržaškem gledališču nova premiera, in sicer burke s petjem v treh dejanjih (šestih slikah) Ludwiga Krenna in Karla Lindaua Brez denarja, za katero je glasbo napisal L. Kuhn in ki je bila že 1902 uprizorjena v ljubljanskem gledališču (št. 591), kasneje (1920) pa še v Mariboru (št. 3458). Tržaško uprizoritev je režijsko pripravil igralec Josip Gradiš-Daneš. Ker je predstava »v vsakem oziru sijajno uspela« (Večerna E 1914, št. 100, str. 1), so uprizoritev ponovili še 1. januarja 1915.

Posebna vrsta pomanjkljivosti v obravnavani publikaciji so nezabeležena gostovanja, npr. gostovanja ljubljanskih igralcev v Trstu. V obdobju, ki smo si ga vzeli za primer, so ljubljanski igralci gostovali v Trstu 4. do 9. maja 1907, 17. aprila 1912 in 22. aprila do 3. maja 1914. Ta gostovanja niso bila oficialna gostovanja ljubljanskega Deželnega gledališča, marveč njegovih članov. Vendar uprizoritve, ki so jih predstavljali v tistih sezonah v Ljubljani, za predstave v Trstu najbrž niso bistveno spreminjali, če izvezamo nujne spremembe v scenski opremi, ki je verjetno niso pripeljali iz Ljubljane, marveč so se gotovo zadovoljili s kulisami in pohištvom iz tržaškega gledališkega skladišča. Zato lahko brez večjih pomislekov takšne predstave na gostovanjih v Trstu uvrstimo k repriзам ljubljanskih uprizoritev.

Tako so ljubljanski igralci uprizorili v Trstu 4. maja 1907 Hauptmannovo sanjsko dramo *Elga*, ki je imela premiero v Ljubljani 20. oktobra 1906 (št. 673); tržaška predstava v popisu ni navedena. Prav tako ni zabeležena predstava Štolbove komedije *Na letovišču* (lj. premiera 12. jan. 1907, št. 683) 5. maja 1907 na gostovanju v Trstu; pri napovedi te predstave v *Edinosti* je določno povedano: »Ta predstava je žela najlepše uspehe v sezoni v Ljubljani...« (E 1907,

št. 125, str. 2.). Prav tak primer je uprizoritev Funtkove drame Tekma, ki je imela v Ljubljani premiero 2. marca 1912 (št. 858), v Trstu pa so jo ponovili na gostovanju 17. aprila istega leta; gostovanje je vodil režiser uprizoritve Hinko Nučič (E 1912, št. 107, str. 3). Enako velja za predstave na gostovanju, ki ga je vodil režiser Milan Skrbinšek in na katerem so ljubljanski igralci predstavili tržaškemu občinstvu 22. aprila 1914 Schnitzlerjevo dramo Ljubimkanje in enodejanko Paula Czinnerja Maska satana (ljubljska premiera teh del je bila 15. jan. 1914; gl. št. 888 in 889), 25. aprila burko Tretji eskadron (premiera v Lj. 25. jan.; gl. št. 891), 28. aprila burko Nevzdramljivi Izidor (premiera v Lj. 25. marca; gl. št. 900), 29. aprila igro Ferenc Molnárja Vrag (premiera v Lj. že 29. okt. 1912; gl. št. 847), verjetno pa še 2. maja burko Nervozne ženske (premiera v Lj. 26. dec. 1913; št. 885) in 3. maja Govekarjevega Desetega brata (premiera v Lj. 8. febr. 1914; št. 894). Za zadnji dve predstavi nimamo zanesljivega potrdila, prav tako ne za napovedani ponovitvi burk Nevzdramljivi Izidor 30. aprila in Tretji eskadron 3. maja 1914, ker je bil program gostovanja nekajkrat spremenjen in ker so poročila o predstavah proti koncu gostovanja v Edinosti izostala.

Pomanjkljivost popisa, ki smo jo sicer odkrili ob pregledovanju in preverjanju tržaškega gledališkega repertoarja, ki pa zadeva popis delovanja ljubljanskega gledališča, je nastala zaradi prevelike naslonitve na že obstoječi Debevčev seznam predstav Deželnega gledališča in na arhivsko gradivo tega gledališča. Ker ljubljansko gledališče očitno ni vodilo evidence gostovanj svojih članov zunaj pogodbenih obveznosti, čeprav je šlo pretežno za prenos uprizoritev iz rednega repertoarja na podeželske odre, jih pogrešamo tudi v Repertoarju slovenskih gledališč 1867—1967. To izredno pomembno delovanje članov našega osrednjega gledališča, ki je posredovalo slovensko gledališko kulturo v njeni najbolj popolni obliki med široke kroge občinstva in skoraj po vsem slovenskem etničnem ozemlju, pa bi se dalo prav tako kakor repertoar nekaterih gledališč izluščiti v dokaj popolni podobi iz časopisnih poročil. V načelnih stališčih urednikov ni ničesar, kar bi opravičevalo odsotnost te dejavnosti osrednjega gledališča v popisu; prav tako je nedoslednost v tem, ker so v kasnejših dobah, ko se je začela praksa oficialnih gostovanj slovenskih gledališč po domovini in tudi v tujini, gostovanja prišteta v število repriz.

Pri tem pa se pojavlja še nova pomanjkljivost v delu popisovalcev: poleg datumov in števila predstav niso beležili in v knjigi upoštevali krajev, v katere je bila uprizoritev na gostovanjih prenesena, kar pa bi bilo izredno dragoceno za ponazoritev razširjenosti slovenske gledališke kulture in za podobo oblikovanja okusa gledališkega občinstva v posameznih krajih Sloveñije. Kot vodilo pri iskanju podatkov o gostovanjih osrednjega slovenskega gledališča pred prvo svetovno vojno bi sestavljalvcem popisa lahko služila vestna statistika igralca in režiserja Hinka Nučiča, kakor jo je podal v svoji Igralčevi kroniki (IK). Po njegovih podatkih so člani Deželnega gledališča iz Ljubljane gostovali spomladi 1905 v Trstu (50. maja), Gorici (2. in 3. jun.), Idriji (21. jun.), Sežani, Sentpetru na Krasu (zdaj Pivka), Planini, Postojni in Vipavi (IK I, str. 76—80). Iz notic v Slovcu zvemo tudi za gostovanje na Štajerskem in 7. junija na Koroškem v Šmihelu pri Pliberku (S 1903, št. 113, str. 3). Spomladi 1904 so gostovali igralci slovenskega gledališča v Gradcu in na Hrvaškem (IK I, str. 89),

leta 1907 razen v Trstu še v Gorici, Mariboru, Celju, Trbovljah, Kostanjevici (IK I, str. 155), v aprilu in maju 1908 v Gorici, Celju, Mariboru, Ptuj, Šmarju pri Jelšah, Radovljici (IK I, str. 144, 145). V popisu tudi ni upoštevano uradno gostovanje slovenskega Deželnega gledališča iz Ljubljane v Gorici 3., 4. in 5. januarja 1909 (IK II, str. 14), tem manj neuradno pod vodstvom Nučiča (prejšnja gostovanja je vodil Anton Cerar-Danilo) od 17. aprila do 4. maja prav tam (IK II, str. 14, 15) in nato v maju in juniju še v Ložu, Ilirski Bistrici, Opatiji, Bakru, Škofji Loki, Zireh, Jesenicah, Trbovljah, Radečah, Ribnici, Novem mestu, Črnomlju in Metliki (IK II, str. 15). Leta 1910 je turnejo ljubljanskih igralcev spet vodil Nučič, in sicer od 2. do 19. aprila v Gorici, nato pa še do 17. junija v Tolminu, Ajdovščini, Vipavi, Postojni, Ilirski Bistrici, Podgradu, Pazinu, Puli, Mariboru, Ljutomeru, Slovenski Bistrici, Ptuj, Št. Juriju, Žalcu, Celju, Trbovljah, Novem mestu, Metliki, Bakru in Opatiji (IK II, str. 32–35). Nučič je vodil še turneji spomladi 1911 po Primorskem, Stajerskem in Kranjskem (IK II, str. 44) in 1912, ko je razen Trsta obiskal še Tolmin, Lož, Gorico, Ajdovščino, Postojno, Pulo, Pazin, Bakar, Metliko, Novo mesto, Trbovlje, Kojnce, Maribor, Ljutomer, Ptuj, Celje, Brežice, Zagorje, Litijo in Celovec (IK II, str. 58, 60).

Na teh gostovanjih so ljubljanski igralci praviloma izvajali za posamezne odre scensko prirejene uprizoritve iz rednega repertoarja v sezoni, očitno pa so po potrebi pripravili tudi posebno uprizoritev za turnejo. Tako so leta 1907 v Trstu dali tudi dve uprizoritvi, ki jih v predhodni sezoni oziroma sploh zaman iščemo v rednem delu ljubljanskega Deželnega gledališča: 5. maja v Narodnem domu pri sv. Ivanu igro *Ženski Otelo* v režiji Antona Verovška, 9. maja pa v dvorani konzumnega društva v Rojanu »šaloigro v treh dejanjih« *Huzarji*, ki jo je po delu Gustava Moserja »predelal za oder« in režiral Anton Cerar-Danilo (E 1907, št. 120, str. 2). Najbrž bi bilo treba na kakšen način upoštevati tudi take uprizoritve, ker so se uredniki Repertoarja slovenskih gledališč 1867–1967 načelno odločili, da pri popisu upoštevajo »tudi občasne skupine, ki so delale s poklicnimi igralci in s svojim repertoarjem oživljale naš dramski spored« (tam, str. 6).

Nekaj uprizorjenih del je v popisu bibliografsko označenih le z naslovi, ker uredniki menda niso mogli ugotoviti avtorja, izvirnega naslova, podnaslova in prevajalca. Tako zabeleženih dramskih del najdemo zlasti veliko v repertoarju tržaškega gledališča pred prvo svetovno vojno. Ta pomanjkljivost je razumljiva, ker so bili tu popisovalci navezani le na časopisna poročila, ki so v navajanju podatkov pogosto pomanjkljiva. Zato so, kjer so lahko po enakem naslovu identificirali delo, ki je bilo že prej v repertoarju ljubljanskega gledališča, izpopolnili podatke, kjer pa je bil naslov dela spremenjen ali je bilo delo prevedeno prav za tržaško gledališče, so ostali podatki pogosto pomanjkljivi. Takšen primer je igra *Ženski Otelo*, ki smo jo že zgoraj imenovali v zvezi z gostovanjem ljubljanskih igralcev v Trstu, v programu tržaškega gledališča pa jo srečamo že prej, 20. marca 1904 (št. 2958); to je edina uprizoritev neidentificiranega dela, ki ga s tem naslovom navaja naša knjiga. Popisovalec tržaškega repertoarja se je očitno zadovoljil z naslovom in podnaslovom, ki ju je našel v oceni uprizoritve (E 1904, št. 82, str. 5), prezrl pa je važno opozorilo v enem reklamnih člančičev, da gre namreč za delo, »katerega so lanjsko leto

predstavljali člani ljubljanske drame v Barkovljah« (E 1904, št. 78, str. 5). V zvezi z omenjenim gostovanjem pred letom dni pa bi popisovalec lahko našel nadaljnje podatke o delu in takratni uprizoritvi: »Napisal Aleksander Dumas; prevel Fran Schmidt; vprizoril režiser Adolf Dobrovolny.« (E 1905, št. 116, str. 5).

Ker vemo, da so ljubljanski igralci na gostovanjih največ uprizarjali dela iz rednega repertoarja, nas najprej zanima možnost identifikacije igre s kakim izmed uprizorjenih del v sezoni 1902/05, pri čemer sta nam vodilo zdaj znani imeni avtorja in režiserja. Tako se takoj ustavimo ob uprizoritvi, navedeni v opisu pod št. 594: Dumas Alexandre fils: LJUBOSUMNA KUHARICA. Igrokaz v 5 dej. Rež.: A. Dobrovolný. 20. jan. 1905. Manjkajoči podatek o prevajalcu lahko zdaj tu dopolnimo, zadnje dvome o tem, da gre za isto delo, pa lahko razpršimo s primerjavo vsebine in imen oseb v poročilu o ljubljanski premieri (S 1905, št. 16, str. 4) in tržaški uprizoritvi (E 1904, št. 82, str. 5). — Podoben problem je Bogata jedinka, veseloigra v 1 dejanju, ki so jo v Trstu uprizorili 6. decembra 1908 (št. 2990). V članku, ki najavlja predstavo (E 1908, št. 554, str. 5), je kot avtor teksta naveden »grof Fredro«, hkrati pa je tudi povedano, da je ta »vesela poljska enodejanka... bila že zdavnaj prevedena na slovenski jezik, mi pa imamo na razpolago nov prevod v lepi slovenščini«. Delo je očitno identično s komedijo Jedina hči, katere uprizoritve navaja knjiga pod št. 142 in 254. Pri tem je treba opozoriti, da knjiga v opisu in kazalih navaja le poljskega dramatika Jana Aleksandra Fredra kot avtorja dveh dramskih del, ki sta v resnici delo dveh avtorjev. Omenjeno delce je napisal manj pomemben poljski komediograf Jan Aleksandr Fredro (1829—1891), enodejanka Gospod Čapek ali Kaj me nihče ne pozna pa je delo njegovega očeta, neprimerno pomembnejšega poljskega dramatika Aleksandra Fredra (1795—1876), ki ga pogosto označujejo za »poljskega Molierja«. Že naslov slovenskega prevoda njegove enodejanke Nikt mnie nie zna pa kaže, da prevajalec ni imel v rokah poljskega izvornika, marveč češki prevod Fr. Riegerja Pan Čapek aneb Což pak me nikdo nezná? (prim. Ottův slovník naučný IX, Praha 1895). — Burka Tretje zvonjenje (št. 5004), ki so jo v tržaškem gledališču uprizorili 18. aprila 1909, je bila najavljena v časopisu tako, da bi jo popisovalec lahko zlahka identificiral: »Danes, v nedeljo ob 8. uri zvečer prvič na našem in sploh slovenskem odru velezabavna veseloigra Tretje zvonjenje. Igro je spisal priljubljeni češki dramaturg Vac. Stech; slovenski prevod je bil oskrbljen nalašč za naše gledališče. Češki izvornik je doživel že pet natisov in se je uprizoril že po vseh čeških odrih z velikim uspehom...« (E 1909, št. 111, str. 5). Avtor burke je torej Václav Stech (1859—1947), njen izvorni naslov pa Třetí zvonění (Slovník českých spisovatelů, Praha 1964, str. 497). Prevajalca bo najbrž težko ugotoviti. Morda je bil to M. Pleško, ki je prevedel tudi drugo komedijo istega avtorja, Vroča tla, uprizorjeno tudi 1909 v Ljubljani in Trstu. Tudi o dvodejanki Vampirji (št. 5055) se da razbrati iz poročil v Edinosti, da gre za dvodejansko dramo iz življenja gledališke igralke. V obširnem podlistku režiserja Leona Dragutinovića na dan premiere (E 1910, št. 294, str. 2) pa so že v podnaslovu nanizani najvažnejši podatki: »Igrokaz v dveh dejanjih. Spisal A. Spitzer, poslovenila Z.« Avtorjevega imena sicer ne najdemo v leksikonih med pomembnimi nemškimi pisatelji, iz Dragutinoviće-

vega podlistka pa zvemo, da gre za sodobnega nemškega dramatika, predstavnika struje, ki se je že oddaljila od naturalizma in se »začela povračati k sentimentalizmu, ki pa naj bi imel naturalistično barvo«. Lahko da gre za manj znano delo Rudolfa Lotharja, ki ga knjiga navaja v zvezi z drugimi igrami in čigar pravo ime je bilo Rudolf Spitzer, še verjetneje pa gre za trenutno uspelo delo kaknega gledališkega praktika, ki se drugače ni uveljavil kot gledališki pisec. Tudi če uredniki Repertoarja slovenskih gledališč 1867—1967 niso mogli preveriti avtorjevega imena in drugih podatkov o drami Vampirji, bi lahko to, kar se da razbrati iz poročil v časopisu, navedli vsaj v opombi, da bi uporabniki vedeli, da gre za nemško delo, dramo iz gledališkega življenja in podobno.

Prav tako bi s primernimi opombami lahko določeneje označili Prostožidarje (št. 5022) in burko Avtomobilist (št. 5104). Iz napovedi Prostožidarjev v časniku zvemo, da gre za burko, »ki je vsled svoje originalnosti in nedosegljive komike priljubljen komad v vseh gledališčih« in ki so jo »pred leti... v laškem jeziku vprizorili v Trstu znani 'Quattro brillanti'« (E 1910, št. 50, str. 10). — V napovedi burke Avtomobilist pa je poudarjeno, »da je ta burka neštetokrat napolnila ljubljansko gledališče in se je občinstvo pri njej izborno zabavalo« (E 1914, št. 9, str. 5). Če ne upoštevamo malo verjetne možnosti, da je tu mišljeno ljubljansko nemško gledališče, gre za uspešno delo iz ljubljanskega repertoarja, ki so mu Tržačani spremenili naslov in ki je s spremenjenim naslovom prišlo še v repertoar celjskega gledališča (prim. št. 4582).

Pri igrah »s petjem« je razen avtorja teksta pomemben tudi sestavljavec glasbe, vendar so podatki o komponistih v popisu repertoarja tržaškega gledališča pred prvo svetovno vojno zelo redki. Pri burki s petjem Šivilja (št. 2950) sta navedena skladatelj in dirigent, kasneje pa ti podatki manjkajo, čeprav jih iz časopisnih poročil lahko razberemo. Glasbo za »ljudsko igro s petjem« Brat Martin (št. 2969) je napisal »M. pl. Weingierl« (E 1908, št. 38, str. 2, 5), za »čarobno igro s petjem in godbo« Zapravljivec (št. 5055) pa Konradin Kreutzer (E 1910, št. 501, str. 2). Pri drugi uprizoritvi je najbrž že dirigiral na novo angažirani vodja operete Mirko Polič, medtem ko bo dirigenta, ki je pri prvi uprizoritvi vodil »pevske zборе« in »šentjakovski orkester« (E 1908, št. 38, str. 2, 5), najbrž težko ugotoviti.

Če bi hoteli z enako natančnostjo preveriti celoten popis ali vsaj njegov večji del, bi gradivo preraslo meje, ki jih dopušča tak kritični zapis. Zato naj podrobnemu pretresu časovno in krajevio omejenega gradiva sledijo nekoliko splošnejši in manj nadrobni zaključki. Pomanjkljivosti zapisovanja niso povsod enake in enako pogostne kakor v obravnavanem izseku gradiva. Razlike v značaju in številnosti posameznih napak in pomanjkljivosti so odvisne predvsem od že opravljenega dela pred zasnovo jubilejne knjige (repertoarni popisi za posamezna gledališča) in od njegove natančnosti. Vendar so tudi površnejša predдела dala možnost podrobnejše revizije in tako pomagala k boljšim rezultatom od povsem novih popisov. V celotnem obsegu in v končni redakciji Repertoarja slovenskih gledališč 1867—1967 pa so v popisu opazne zlasti tri pomanjkljivosti oziroma vprašljivosti v kriterijih.

Najprej bi omenili premajhno natančnost v pritegovanju podatkov o sodelavcih pri uprizoritvi zlasti za starejša obdobja in tam, kjer ni ohranjenih gledaliških listov in programov, pa tudi v uporabi tega gradiva. Marsikateri podatek je površno prenesen iz programa, marsikaj bi se dalo še razbrati iz časopisnih poročil. Tako bi na primer seznam lahko navajal V. Uljaniščeva kot kostumografa ne le pri Knezu Igorju (št. 2170), ampak tudi pri La mascotte (št. 2173) in otroški operi Nina nana, punčka moja (št. 2175), kakor ga navaja Gledališki list. Uljanišček tudi ni naveden kot scenograf opere Fra Diavolo (št. 2203), čeprav ga Gledališki list upošteva. Pri Snu kresne noči (št. 1186) ni navedeno, da so uporabili scensko glasbo Felixa Mendelssohna, ki jo je dirigiral Josip Čerin, pri Sleherniku (št. 1200) pa odrsko glasbo Einerja Nilsena pod vodstvom dirigenta Nika Štritofa. Sem sodi tudi nedoslednost med opombo k št. 2978, v kateri uredniki povedo, da sta v sezonah 1908/09 in 1909/10 vodila tržaško gledališče Verovšek in Danilova in si delila režije, da pa ni »mogoče zanesljivo ugotoviti, katere predstave je režiral Verovšek in katere je režirala Danilova, ker letaki večidel niso ohranjeni«, in med dejanskim popisom sezone 1909/10, kjer je dosledno kot režiser navedena Avgusta Danilova.

Druga pomanjkljivost zadeva bibliografsko plat popisa, pravzaprav identifikacijo prevedenih gledaliških tekstov. Tu ne gre le za ugotavljanje avtorstva, katerega primere smo že obravnavali, ampak tudi za ugotavljanje izvirnih naslovov. Pri tem niso ostale pomanjkljivo opisane le nepomembne burke, ki jih je dandanašnji najbrž res težko odkriti, ampak tudi pomembna dela, npr. iz ruske literature. Palmova drama Naš prijatelj Njeključev (št. 361) je v originalu naslovljena Naš drug Nekljužev, kar se da ugotoviti po veliki sovjetski enciklopediji (t. XXXI, 1955², str. 615). Komedija Serija A-000001 (št. 1192) ni delo Alekseja Konstantinoviča Tolstoja (1817—1875), marveč Alekseja Nikolajeviča Tolstoja (1885—1945), njen originalni naslov pa ni Ljubina srečka, temveč Čudesa v rešete (Aleksej Tolstoj, Sobranije sočinienij IX, Moskva 1960, str. 415—471), prvotno pa je bila naslovljena Komu dostanetsja (ibid., str. 765). Originalni naslov komedije Leva Nikolajeviča Tolstoja On je vsega kriv (št. 1203) je Ot nej vse kačestva (Sobranije sočinienij XI, Moskva 1963, str. 389—404).

Manjše teže, vendar dovolj pomembna pomanjkljivost, je pavšalna oznaka »Prev.« za prevajalce tujih del, ki pa so dramska dela slovenili na dokaj različne načine. Uredniki so sicer v uvodu pojasnili: »'Predelave' (v starejšem času so bili skoraj vsi tuji teksti 'predelani', lokalizirani) štejejo za prevode.« (Str. 8.) S to izjavo so se na zelo lahek način izognili težavni, a zelo potrebni klasifikaciji. Pa tudi enostavna delitev na starejši in novejši čas oziroma drugačno splošno pojmovanje prevajalskega posla ne opravičuje postopka urednikov. Po strogem upoštevanju lastnih načel bi npr. pri številki 19 morali zapisati: »Josef Richter: ZUPANOVA MICKA. (Die Feldmühle.) Kratkočasna igra s petjem v 2 dej. Prev. A. T. Linhart. Predelal J. Bleiweis.« Po drugi strani pa se tudi v novejšem času, ko pojmujejo prevajalsko delo že zelo strogo, srečujemo s »predelavami« in lokalizacijami, zato pa se tak postopek zmeraj posebej označuje. Tako je Šmalčev prevod Zuckmayerjeve komedije Veseli vinograd (št. 1231) v Gledališkem listu označen: »Na dolensjska tla in v našo govorico postavil Matevž Šmalc.« To pa iz popisa v naši knjigi ni razvidno. Prav tako povečini niso označene različne predelave, kakor pri Balza-

covi komediji Mercadet (št. 1195), da jo je »za oder priredil dr. Gavella« (GL), ali pri Verdijevi operi Moč usode (št. 2172), da Stritofov prevod ni nastal po originalnem Piavejevem libretu, marveč kot priredba Werflove predelave (GL).

Posebna pomanjkljivost repertoarnega popisa v publikaciji Slovenskega gledališkega muzeja pa je, da se v novejšem času, ko navajajo le datum premiere in zgolj število ponovitev, ne da razbrati, koliko sezon se je uprizoritev obdržala na odru niti kakšne spremembe je v tem času doživela. Večkrat se namreč za temi številkami skrivajo obnovitve, ki bi jih skoraj veljalo posebej zabeležiti.

Kljub naštetim pomanjkljivostim, ki niso ravno neznatne, pa bo knjiga vendarle lahko služila glavnemu namenu osnovne informacije o repertoarju slovenskih gledališč. Urednikom tudi ne moremo odrehati skrbnosti in prizadevnosti pri delu, zamerimo pa jim lahko hitrico pri pripravi publikacije, kar je verjetno povzročila jubilejna mrzlica in iz katere izvirajo gotovo vse našete napake. Če bi si uredniki vzeli še nekaj časa in popis ponovno temeljito preverili, bi imeli faktografsko zanesljivo osnovo zgodovine slovenskega gledališča, tako pa jo strokovnjak lahko uporablja le za izhodiščno informacijo in mora pogosto njene podatke pred uporabo še preveriti.

Jože Koruza

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 886.5.05 = 850 (048.1)

IVAN CANKAR V ČESKIH PREVODIH IN V LUČI ČESKE PUBLICISTIKE DO KONCA LETA 1918

Ob izbruhu prve svetovne vojne je bil, kakor smo videli, Ivan Cankar na Češkem že znan tudi v širokih množicah ne le kot najboljši slovenski pisatelj, marveč tudi kot borec za socialne in narodne pravice slovenskega ljudstva. Leta 1915 so skoraj vsi glavni češki dnevniki poročali o njegovem predavanju v Mestnem domu v Ljubljani in o njegovi aretaciji, po zaslugi Slovanskega prehleda pa so lahko zvedeli o Cankarjevem junaškem nastopu in o njegovih nazorih o jugoslovanskem vprašanju poleg Čehov tudi drugi slovanski narodi. Zato je bilo tudi med Čehi precej Cankarjevih prijateljev, ki so se ob avstrijski napovedi vojne Srbiji upravičeno bali za usodo slovenskega pisatelja. O njegovi popularnosti in priljubljenosti med češkimi bralci priča še bolj kot že omenjeni Vybíralov izbor črtic in povesti Sveto obhajilo in druge zgodbe 22 črtic in povesti, ki jih je 1914 objavil češki periodični tisk. Ti prevodi so izhajali tudi jeseni 1914, torej tudi takrat, ko je Cankar že sedel v celici št. 4 na ljubljanskem gradu kot ena prvih žrtev avstrijakantstva in ovaduštva na Slovenskem.

O Cankarjevi aretaciji so zvedeli Pražani 3. septembra iz popoldanske izdaje neodvisnega dnevnika *Narodní politika*,¹¹⁸ moravsko delavstvo pa istega

¹¹⁸ 32/1914, št. 242, str. 4.

dne iz brnskega časnika Proletář.¹¹⁹ Naslednji dan in pozneje pa so Čehi lahko brali o tem tudi v nekaterih drugih časnikih. Novico so objavili tudi dnevnik Venkov,¹²⁰ Právo lidu,¹²¹ Samostatnost,¹²² na severnem Moravskem pa Ostravský deník.¹²³ Zanimivo pa je, da je nista objavila znana praška dnevnik Národní listy in České slovo. Vest o Cankarjevi aretaciji 25. avgusta so češki časniki najbrž prevzeli iz slovenskih dnevnikov — Samostatnost se nanje tudi sklicuje — in jo prikrojili po svoje. V zvezi z aretacijo omenjajo nekateri listi tudi Cankarjevo predavanje v Vzajemnosti, socialdemokratsko Právo lidu pa navaja kot vzrok aretacije »baje Srbom prijateljsko dejavnost«. Štirinajst dni nato je sporočila Národní politika,¹²⁴ da je bil »v preteklih dneh slovenski pisatelj Ivan Cankar od vojaškega sodišča izpuščen«. Nato vesti o našem pisatelju ni več do leta 1916, ko je plzensko gledališče uprizorilo Kralja na Betajnovi.

Niso pa prenehali izhajati prevodi Cankarjevih črtic in povesti. V drugi polovici leta 1914, torej po atentatu v Sarajevu in tudi pozneje po izbruhu svetovne vojne, sta izšla še Vybíralova prevoda črtic Za en poljub (ponatis iz izbora Sveto obhajilo in druge zgodbe, Večerník Práva lidu, 5/1914, št. 151, 8. VII.) in Listje (Metoděj. Kalendář na rok 1915, Olomouc 1914; Vyšehrad. Kalendář na rok 1915, Olomouc 1914; Velký moravský kalendář na rok 1915, Olomouc 1914) in od neznanih prevajalcev črtici Spomladi (Nova doba, Plzeň, 19/1914, št. 78, I. VII.) in Brez prestanka (Ostravský deník, Ostrava, 14/1914, št. 165, 25. VII.)

Leta 1915 je izšlo 17 Cankarjevih proz. Dunajska češka dnevnik Dělnické listy in Vídeňský deník sta priobčila v Vybíralovem prevodu kar enajst črtic in povesti. V prvem so izšle: Grobovi (št. 155, 12. VI.), Gudula (št. 186, 14. VIII.) in Krona (št. 255, 9. X.), v drugem pa: Mrtvi nočejó (št. 71, 28. III.), Na peči (št. 84, 14. IV.), Noč (št. 94, 25. IV.), Menice (št. 128, 6. VI.), Ti sam si kriv (št. 140, 20. VI.), Listje (št. 165, 18. VII.), Jure (št. 252, 31. X.; št. 257, 7. XI.; št. 265, 14. XI.; št. 269, 21. XI. in št. 275, 28. XI.) in Brez prestanka (št. 282, 7. XII.). Vybíral je prevedel tudi črtice Skodelica kave (Kladenská Svoboda, Kladno, 2/1915, št. 15, 15. II. in Pochodeň Hořice, 10/1915, št. 7, 19. II.), O vojski (Selské listy, Olomouc, 55/1915, št. 16, 6. II.) in Judežev poljub (Ostravský deník, Ostrava, 15/1915, št. 170, 4. IV.), medtem ko je že omenjeni Karel Vondrášek objavil v praškem dnevniku Naše (prej České) slovo (2/1915, št. 105, 2. V.) prevod črtice Izpoved. Andrija Bortulin je objavil v majski številki odlične praške revije Topičův sborník literární a umělecký (2/1915, št. 8.) prevod črtice Siromak Matija, ki sta jo, kakor smo videli, že prej preložila K. Vondrášek in V. Zibr. Plzenski Český deník (4/1915, št. 226, 15. VIII.) pa je objavil pod šifro Ž-d prevod Antonína Zaluda črtice Razgovor pod lipo, ki jo je l. 1917 dobesedno ponatisnil, ne da bi navedel prevajalca, v Slanem izhajajoči tednik Světlo (40/1917, št. 4, 16. II.).

¹¹⁹ 5/1914, št. 106, str. 4.

¹²⁰ 9/1914, št. 215/4. IX./str. 11.

¹²¹ 25/1914, št. 245/5. IX./str. 8.

¹²² 18/1914, št. 245/4. IX./str. 5.

¹²³ 14/1914, št. 217/7. IX./str. 2.

¹²⁴ 52/1914, št. 286 /17. IX./, str. 7.

Naslednje leto je predvsem po Vybíralovi zaslugi izšlo sedem prevodov Cankarjevih proz, po Měrkovi pa eden. V že omenjenih socialnodemokratskih Dělnickih listih je Vybíral priobčil črtice in povesti Izpoved (27/1916, št. 5, 8. I. in št. 11, 15. I.), Pavlíčkova krona (27/1916, št. 46, 26. II. in št. 52, 4. III.), Sveti Janez v Biljkah (27/1916, št. 81, 8. IV., št. 87, 15. IV. in št. 95, 22. IV.) in Budalo Martinec (27/1916, št. 250, 7. X., št. 256, 14. X.). V olomuških agrarnih Selskih listih (54/1916, 4. III.) je objavil prevod črtice Najhujše,¹²⁵ v tedniku Rakovnický obzor (8/1916, št. 52, 25. XII.) in v Kladenski Svobodj (5/1916, št. 102, 20. XII.) pa prevod črtice Rumene rože. Vojtěch Měrka je objavil svoj prevod črtice Brez prestanka v prostějovskem časniku Hlasy z Hané (55/1916, št. 101, 20. II.). Isto črtico je, kakor smo videli, tri mesece pred Měrko prevedel že Vybíral.

Tudi v četrtem vojnem letu 1917 na Češkem zanimanje za Cankarjevo delo ni upadlo. Nasprotno, izšla sta dva knjižna prevoda in 15 proz v periodičnem tisku. Dr. Vojtěch Měrka je preložil triptih Volja in moč¹²⁶ in povest Gospa Judit,¹²⁷ v kromeříškem dnevniku Hana je priobčil črtici Signor Antonio (št. 248, 15. XI.) in Glad (št. 270, 8. XII.), v tedniku Vyškovské noviny (št. 47, 25. XI.) pa odlomek iz knjige Za križem pod naslovom O domovina, ti si kakor zdravje in črtici Matilda (št. 50, 14. XII.) in Mož pri oknu (št. 52, 28. XII.). Tudi B. Vybíral je objavil nekaj prevodov: v Dělnickih listih Jakobovo hudo delstvo (št. 86, 14. IV. in št. 93, 21. IV.), v Kladenski Svobodj črtice Večerne ure (št. 43, 50. V.), V gaju (št. 21, 25. IV.) in Sočutni Jakob (št. 57, 18. VII.). Zadnji dve črtici sta ponatisnila tednika Berounský obzor (št. 22, 2. VI. in št. 29, 21. VII.) in Rakovnický obzor (št. 22, 2. VI. in št. 29, 21. VII.), Vídeňský deník pa je prinesel prevod Karla Vondráška Za en poljub (št. 205, 8. XI.). V podeželskih tednikih Český kraj (Plzen, št. 52, 21. XII.), Naše noviny (České Budějovice, št. 52, 22. XII.) in Nezávislost (Poděbrady, št. 51—52, 22. XII.) pa je izšla in prevodu neznane prevajalca Pravljica svetega večera.

Zadnje leto vojne pa je doseglo zanimanje za Ivana Cankarja na Češkem vrhunec. Češki bralci so dobili kar dva knjižna prevoda. Karel Vondrášek je izbral pet Cankarjevih povesti (Kralj Malhus, Nespodobna ljubezen, A jaz pojdem, Sveti Janez v Biljkah in O človeku, ki je izgubil prepričanje) in jih izdal pod naslovom Kralj Malhus in druge povesti,¹²⁸ Bohuš Vybíral pa je izdal

¹²⁵ Čeprav je bil B. Vybíral v začetku leta 1916 na soški fronti, je pripravil za Selské listy izbor prevodov iz slovenske literature, v katerem so bili zastopani Gregorčič, Cankar, Zupančič, Lovrenčič, Majcen, Bevk in Dornik, in za uvod napisal obširen članek S straže nad Sočo, toda cenzura mu je pobelila ne samo skoraj ves članek, marveč tudi prevode, ki so izšli pozneje. Prim. Selské listy 54/1916, št. 27 (4. III.), pril. Besídka, str. 2.

¹²⁶ Vůle a moc. Ze slovinštiny přel. V. Měrka. V Prostějově (1917), J. F. Buček, 102 str.

¹²⁷ Paní Judita. Ze slovinštiny přel. dr. Vojtěch Měrka. Prostějov (1917), J. F. Buček, 99, (1) str. Doslej smo mislili, da je prevod izšel l. 1918, toda kritika Jana Zachovala v Vyškovských novinah 28. XII. 1917 je dokaz, da je Buček izdal knjigo zadnje dni l. 1917.

¹²⁸ Král Malchus a jiné povídky. Ze slovinštiny přel. dr. Karel Vondrášek, Praha 1918, J. Bř. Hurka, 80 str. České prameny III.

knjigo Troje povesti.¹²⁹ V časnikih in revijah je izšlo 26 prevodov Cankarjevih pesmi, povesti in črtic, predvsem po zaslugi dr. Vojtěcha Měrke, ki je objavil v moravskih časnikih enajst črtic: v kroměříškem dnevniku Hana Marta in Magdalena (10/1918, št. 153, 20. VII.), Človek (št. 159, 27. VII.), Original (št. 162, 31. VII.), Moja miznica (št. 163, 1. VIII.), Epilog (št. 175, 10. X.), v Zábřehu izhajajočem tedniku Moravský Sever Iz samotne družine (18/1918, št. 36, 23. VIII.) in Mrtvi nočejo (št. 54, 20. XII.), v tedniku Vyškovské noviny pa že nekajkrat prevedeno črtico Ada (27/1918, št. 29, 19. VII.), dalje Ti sam si kriv (št. 32, 9. VIII.), Tisto noč (št. 34, 23. VIII. in št. 35, 30. VIII.) in Pismo (št. 38, 40 in 41.). S prof. Janom Kamenářem sta prevedla menda samo prvo pesem iz Erotike Šla si mimo mojega življenja, ki je izšla v dnevniku Hana (št. 166, 17. VIII.), medtem ko sta z Jiříjem Wolkerjem, takrat še srednješolcem in Měrkovim učencem, prevedla iz Erotike kar 12 pesmi, ki so izšle v istem dnevniku: O mraku sedim na vrtu (št. 174, 8. X.), Tam sredi morjá, tam sredi morjá... (št. 176, 11. X.), Pokopal sem svojo ljubezen... (št. 197, 12. XI.), Nebó gori od zvezd nešteti... (št. 210, 27. XI.), Iz moje samotne grenke mladosti... (št. 214, 1. XII.), Saj to že davno sem na tihem slutil... (št. 217, 5. XII.), Na mojo pot ne troši rož dišečih... (št. 229, 19. XII.) in v drugih moravskih listih: v prostějovskem časniku Hlasy z Hané: Oj ljubica iz prejšnjih dni... (57/1918, št. 70, 31. VIII.), Plavala je luna nad oblaki... (št. 75, 11. IX.), Jaz sem te čakal ob poznem mraku in Ah ne verjemi, da te ljubim (št. 102, 18. XII.), v Prostějovskem rozhledu: kakor Dijana od mrzlega mramorja (8/1918, št. 79, 5. X.) in V bogatih kočijah se vozijo (9/1919, št. 1, 8. I.). Obe pesmi sta izšli istega dne tudi v olomuškem tedniku Proudý (9/1919, št. 1, 8. I.) in v tedniku Litovelský kraj (9/1919, št. 1, 8. I.), povsod z isto napako Candarovy [!] sbírky namesto Cankarovy. V tedniku Vyškovské noviny pa je izšla pesem Oblatil sem ljubezen tvojo čisto (27/1918, št. 51, 20. XII.) Ostale prevode so objavili: Bohuš Vybíral črtico Bebec Martin (Dělnické listy, 29/1918, št. 133, 18. V.), J. K. Strakatý črtico Peter Klepec (Národní listy, 58/1918, št. 97, 28. IV.) in František Vinko Zibr črtico Bobi (Venkov, 13/1918, št. 161, 14. VII.).

Čprav prevajalcem ne gre odrekati velikih zaslug za popularizacijo slovenske literature, zlasti Ivana Cankarja, med Čehi, ne smemo prezreti tudi negativnih strani njihovega dela. Številni navedenih prevodov namreč niso niti po jezikovni niti po umetniški plati v češčino prenesli lepoto izvirnika, velikokrat pa so prevajalci delali tudi napake, ki spreminjajo celo pomen stavkov. Ne gre navajati vseh, zato se bomo omejili samo na knjižne prevode, in še v teh opozorili samo na hujše primere, ki so tipični za prevajalce iz slovenščine v češčino nasploh, čeprav bi bila podrobna analiza vseh prevodov nedvomno zelo zanimiva, poučna in koristna.

V prevodih del Volja in moč in Gospa Judit je večina napak nastala iz nezadostnega znanja slovenščine, zlasti pa iz nepoznavanja natančnega pomena nekaterih prislovov, oziralnih zaimkov, predlogov itn., ali pa iz podobnosti čeških in slovenskih besed z različnim pomenom. V prvo skupino spadajo zlasti napačni prevodi besedic toda (prev. také ali tedy — tudi in torej), kaj

¹²⁹ Tri povídky. Přel. dr. Bohuš Vybíral. V Praze 1918, A. Neubert, 269, (1) str. Pestré květy 8.

(prev. proč — zakaj), zakaj v pomenu kajti (proč — zakaj?), tedaj (tedy — torej), torej (tehdy — takrat), zdaj (zde — tukaj), nikar (nikdy — nikdar), vsaj (vždyť — saj), saj (aspoň — vsaj), ali (ale — toda), pa (pak — nato, potem), nihče (nic — nič), nalašč (zvlášť — posebej), včasí (časem — sčasoma), prav (zrovna — ravno, npr. prav dobro — zrovna dobře — ravno prav), čisto v pomenu popolnoma (čistý — čist, svažněn), še v pomenu niti (ještě — še v pomenu dodajanja, nadaljevanja), prisl. lahko (lehce — lahko pridev.), pom. gl. sem (sem — sem prisl.), kjer (poněvadž — ker), predl. čez (přes — čez prisl.), najbrž (nanejvýš — kvečjemu), več v pomenu že (dále — dalje), prisl. celó (vše — vse), hudo v pomenu zelo (zlé — zlo samost.), kar (co — kaj), prisl. veliko (veliký, prid.), more (musí — mora), nočoj (v noci — po noči), zjutraj (zítra — jutri), vsako noč (celou noc), temveč (lépe — bolje), vendarle (ústavičně — neprenehoma) nenadoma (bezohledně — brezobzirno) itn. Prevajalec ne dela teh napak vedno, marveč le tu pa tam, iz česar lahko sodimo, da je marsikak spodrsljaj zakrivila tudi naglica in premajhna natančnost. V drugi skupini srečujemo besede, ki so in bodo vedno trd in nevaren oreh za marsikaterega češkega (in v drugi smeri tudi slovenskega) prevajalca, besede, ki so enake ali podobne v slovenščini in češčini, imajo pa različen pomen:

Izvirnik ¹³⁰	Prevod	Prevod prevoda
se je udal (5)	prozradil (10)	je izdal
na shodih (6)	na schodech (10)	na stopnicah
bi brali strahote (7)	by sbírali úzkosti (11)	bi pobirali tesnobe
nagníti (7)	skloněni (11)	nagnjeni
znanci (9)	znalci (15)	poznavalci
so mu stregli (14)	ho střehli (16)	so nanj pazili
Kaj je treba teh reči (14)	Nač je třeba těch reči (16)	čemu je treba teh govoric
Bog ne kaže ... ciljev (15)	Bůh nekáže ... cilů (17)	Bog ne pridiga (ne ukazuje) ciljev
hlapec (17)	chlapec (18)	deček
grde (24)	hrdé (24)	ponosne
podobe (28 in dr.)	podoby (27 in dr.)	podobnosti
narahlo (35 in dr.)	rychle (32 in dr.)	hitro
zapovedano (39)	zapovězeno (35)	prepovedano
nemoč (46)	nemoc (40)	bolezen
poceni je ta čednost (63)	cenná je ta slušnost (52)	dragocena je ta spodobnost
poceni je ta čednost (63)	nedostávalo by se mně síly (54)	ne bi mi primanjkovalo moči
sam zase bi bil umetnik (65)	sám byl bych opět umělcem (54)	Sam bi bil svet umetnik
izgovor (66)	rozhovor (55)	pogovor
ležati len (68)	ležeti jen (56)	ležati samo (slovaško len = samo)

¹³⁰ Strani navajam po 1. izdaji izvirnika (Lj. 1911), ki ga je prevajalec uporabljal.

onesveščen (82)	znesvečen (67)	oskrunjen
nocoj kakor sinoči (85)	v noci jako včera v noci (69)	ponoči kakor včeraj ponoči
nihče jih ne moti (85)	nič je nezarmoutí (69)	nič jih ne razžalosti
sajaste pege (102)	zaseté skvrny (85)	posejane pege
v šop zgrabi liste (102)	v kůlnu shrabe listy (85)	v kolnico (v šupo!) pograbi liste
preslišal očitkov (105)	ořeslyšel výčitek (84)	nisem slišal očitkov
kanton ob cesti (107)	kraj u cesty (87)	kraj ob poti
in smo se redili (108)	i činili (88)	in delali (hrv. radili!)
pamet (111)	namět (90)	spomin
zavest (111)	závist (91)	zavist
bezniške besede (111)	bezvýznamná slova (91)	nepomembne besede
strahota (112)	bázeň (91)	strah, bojazen
žala beseda (115)	žalostné slovo (94)	žalostna beseda
se je ponižal med živali (120)	a ponižil se mezi živými (97)	ponižal se je med živimi
na odeji (124)	na oděvě (100)	na obleki
na samotnem kraju (125)	na samém kraji (101)	popolnoma na koncu (na robu)

Lahko bi našeli še lepo število napačno prevedenih besed, med katerimi so tu pa tam tudi take, ki zelo motijo:

da lepo izhajaš (2)	abys dobře vypadal (8)	da bi dobro izgledal
kamnosek (15 in dr.)	sochař (16 in dr.)	kipar
pa je takoj uganila (19)	ihned pak mě odstrčila (21)	nato me je takoj odsunila
ladjestavcu (20)	námořníku (21)	mornarju
pa se je prekinil (26)	pak poposeděl (25)	nato se je presedel
obraz je bil potrť (41)	tvář byla zděšena (56)	obraz je bil zaprepaden
tolažim se (68)	soužím se (56)	mučim se
če se ne premislite v Lj. (68)	což nemyslíte na L. (57)	Kaj ne mislite na Lj.
če se ti ni mudilo (70)	když jsi nezmeškal (58)	če nisi zamudil
stavim (71)	tvrdím (59)	trdim
zakrpana suknja (79)	špinavý kabát (65)	umazana suknja
da jo pobereš (81)	čisti ji (67)	prebrati (čitati) jo
zgodnje hrepenenje (84)	poslední dychtění (68)	zadnje koprnenje
poročila se bova (87)	oddali jsme se (71)	poročila sva se
ni je več (96)	nikdy již (78)	nikoli več
se je človeku smilil (102)	se slítoval nad člověkem (85)	se je usmilil človeka
do Matjaževih časov (104)	do Matoušových časů (85)	do Matevževih časov
o izdani mladosti (126)	o ztracené mladosti (101)	o zgubljeni mladosti

Tudi v prevodu Gospe Judit je precej napak, toda manj kot v knjigi Volja in moč. Marsikatero besedo, ki jih mladi prevajalec prej ni razumel, so sedaj

prevedene pravilno. Prav tako je prevajalec bolj previden in pazljiv, toda še vedno premalo, kakor je videti tudi iz naslednjih napak:

v čedno hišo (5)	do čtostného domu (5)	v čednostno hišo
se je zmotil (5)	zbláznil se (5)	znorel je
moja pravica in na nekak način celo moja čednost (4)	já mám pravdu a v něčem dokonce jsem čist (5)	prav imam in po neki strani sem celo čist
prijel se je za lase (55)	chytil mne za vlasy (42)	prijel me je za lase
veličasten boj (59)	velmi čestný boj (45)	zelo časten boj
klepetav prepir (59)	klevetný boj (45)	klevetniški boj
da bi malo podrezali (60)	aby trochu nařezali (46)	da bi nekoliko narezali (natepli)
naj zgnije vse skupaj (61)	necht zhyne vše vespolek (47)	naj pogine vse skupaj
korec (62)	kropenka (48)	kropilnica
za svojo družino (63)	o svou společnost (48)	za svojo družbo
ker sem hotel postaviti (65)	když jsem se chtěl vzepřít (49)	ko sem se hotel upreti
taborski časi (71)	válečné doby (54)	vojni časi
zaničevanje (81)	zničení (61)	uničenje
vrgla sem odejo raz sebe (82)	svlékla jsem se (62)	slekla sem se
konec romanja (89)	konec románu (67)	konec romana
deževno vlažen večer (90)	vlahý večer před deštěm (68)	topel večer pred dežjem ¹³¹
zaničevalno očitjanje (91)	zničující vyčitka (68)	uničujoče očitjanje
vštric mene (92)	mně vstříc (69)	meni nasproti
da se stene ožijo (95)	že ožijí stěny (72)	da stene oživijo
z rosnojasnimi očmi (96)	rozjasněnima očima (72)	z razjasnjenimi očmi
zakaj je posvečeno zakonsko življenje (98)	proč je zákonem posvěcen život (74)	zakaj je z zakonom posvečeno življenje
nevedne oči (100)	nevidomé oči (75)	slepe oči
kako resnično (105)	jak vážně (78)	kako resno
o balineanju (105)	o tokání (78)	o petju divjega petelina
se je zganil (107)	zmíral (80)	umiral, ugašal
za silo (118)	v krajní potřebě (89)	v skrajni potrebi
nemarni fant (130)	bezstarostný hochu (97)	brezskrbni fant
omahnil je (130)	máchl (98)	zamahnil je

Marsikatero napako, zlasti spreminjanje trdilnih stavkov (npr. na str. 121 ki sem ga imela tako rada, na str. 123 mu je prišlo na misel in dr.) v nikalne in tudi vsaj nekatere slabo prevedenih prislovov in zaimkov je zakrivila naglica.

Znanje slovensčine, ki si ga je dr. Měrka pridobil najbrž v Pragi na tečajih Adrije in med slovenskimi visokošolci, je bilo torej skromno, vendar ga je s pridom uporabljal. Ko se je leta 1911 naselil v Prostějovu, se je posvetil sicer predvsem godbi — bil je nadarjen skladatelj, klavirist, glasbeni pedagog in kritik — toda z enako ljubeznijo in vnemo se je zanimal tudi za literaturo, zlasti za književnosti jugoslovanskih narodov. Bržkone je še v Pragi prevajal

Vinjete, ki jih je po prihodu v Prostějov objavljala v moravskih listih. V načrtu pa je imel tudi prevod Erotike, saj ga je mikala ne le njena usoda, ampak tudi umetniška vrednost. S prof. Janom Kamenáfem, izbornim poznavalcem in prevajalcem nemške poezije, je prevedel prvo pesem iz Erotike. Kmalu si je dr. Měrka našel drugega sodelavca. Kot profesor glasbe in češčine na dveh prostějovskih srednjih šolah se je zblížal z nadarjenim srednješolcem, pozneje znamenitim pesnikom Jiřijem Wolkerjem. Z njim se je domenil, da bosta skupaj prevajala Cankarjeve pesmi, pa tudi Kettejeve, Gradnikove in Gregorčičeve.¹³² Po pripovedovanju dr. Měrke so bile Wolkerju pesmi Erotike zelo všeč. Spominja se, s kakim navdušenjem je recitiral prevod pesmi V bogatih kočijah se vozijo baroni, tatjé, bankirji in s kakim zadovoljstvom je bral tudi nekatera druga dela slovenskega pisatelja, ki mu jih je v svojih prevodih dal brati. Da je Wolker že v zgodnji mladosti postal naprednih nazorov, po maturi v Pragi pa komunist, pripoveduje dr. Měrka, ima velik delež slovenski pisatelj Ivan Cankar. Ta sprememba in tako razpoloženje sta se pripravljala še v času pesnikovega bivanja v Prostějovu. Ivan Cankar je trd, neizprosno, neupogljiv in neusmiljen kritik neodkritosrčnega malomeščanskega življenja. Wolker se je seznanil z njegovimi deli v svojih prevodih do leta 1919. Če je bila že omenjena pesem o bankirjih za Wolkerja iskra, je bil Hlapec Jernej tako rekoč vulkan, ki ga je naravnost navdušil. Ne vem, kolikokrat sva razpravljala o Jernejevem boju za pravico! Wolker se je začel zavedati socialnega vprašanja... Nanj pa ni tako močno deloval samo Hlapec Jernej, marveč tudi druga dela Ivana Cankarja: Volja in moč, Gospa Judit, Milan in Milena, Ob zori, Nina, Bela krizantema, drami Jakob Ruda in Lepa Vida ter lepo število povesti. Tako se je po svojih rokopisih seznanil s Cankarjevo satiro, sarkazmom, ironijo, z bičanjem vseh grdobij, z razklanostjo inteligentov, s pubertetno in strastno ljubeznijo mladine, z nasprotjem med voljo in močjo. Za eno svojih pesmi si je izbral celo Cankarjev naslov Volja in moč; v njej je izrazil cankarjevsko razklanost ljudi 20. stoletja. Mar se ne spomnite ob Wolkerjevi pesmi »Strast« (Vášeň) Cankarjevih liričnih verzov? Ali denimo »Ponoči je deževalo« (Dnes v noci přšelo) — mar ni to cankarjevski brezup? Pa pesem »Prav, pa še en ples« (Nuž, ještě jeden tanec) — mar ni to cankarjevski beg pred mogočim razočaranjem? O slehernem Cankarjevem delu sva se dolgo pogovarjala in očitno je bilo, kako vnet je Wolker za tega pisatelja. Ko je prebral Belo krizantemo, je rad nosil bel cvet v gumbnici. Globoko je občutil idejo knjige in je svoje razumevanje kazal tudi na zunaj. Kdor misli, da Cankarjeva lirika ni našla odmeva v Wolkerjevem delu, se moti! Le pazljivo berite njune lirične pesmi, pa boste našli v njih veliko vzporednic, predvsem v Wolkerjevih zgodnjih verzih. Glavna struna, najbolj pomembna, kar ima Wolker od Cankarja, pa je seveda to, da se je zasedrila v njem socialistična ideja, ki se je pozneje razrastla v komunizem.¹³³

Se bo nadaljevalo
Oton Berkopec
 Praga

¹³² Prim. spomine dr. V. Měrke v članku Jiři Wolker jako gymnasista (Časopis Matice moravske 1968, št. 1;) in članek Otona Berkopca Jiři Wolker, prevajalec slovenskih pesnikov (Prostor in čas 1/1969, str. 524—534).

¹³³ Op. c. str. 5—6.

AVTOR JEM

Prispevki za *Slavistično revijo* naj bodo pisani v slovenščini (izjemoma tudi v drugih slovanskih jezikih ali v angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini).

Rokopisi, poslani uredništvu v objavo, naj bodo tipkani s širokim razmikom (30 vrstic po 62 črk na eno stran) in samo na eni strani trdega lista belega papirja. Vsak list naj ima na levi strani 3 cm širok prazen rob. Vse pripombe pod črto naj bodo na posebnem listu. Ležeči tisk se zaznamuje z eno črto, polkrepki z dvema, razprti s črtkasto črto; navadna + črtkasta črta pomeni ležeče razprto. Citati naj bodo zaznamovani z »....«, prevodi, pomeni itd. pa z '.....'.

V sestavkih, pisanih z latinico, naj se lastna imena (osebna, zemljepisna, predmetna itd.), citati, naslovi in primeri iz jezikov s cirilsko pisavo transliterirajo po naslednjih načelih:

Ukrajinski	г h	Srbskohrvatski	х h
Srbskohrvatski	ђ đ	Srbskohrvatski	ц dž
Ruski	е e	Ruski	щ šč
Ruski	ё ë	Bolgarski	щ št
Ukrajinski	э je	Ruski	ъ '
Ukrajinski	и y	Bolgarski	ъ ä
Ukrajinski	і i	Ruski	ы y
Ukrajinski	ї ji	Ruski	ь '
Ruski	ђ j	Ruski	ѣ č
Srbskohrvatski	љ lj	Ruski	э è
Srbskohrvatski	њ nj	Ruski	ю ju
Srbskohrvatski	ћ ć	Ruski	я ja
Ruski	х x		

Rokopis razprave naj ne presega 30 avtorskih strani, kritike 15, poročila 2—4. Jezikovno nedognanih rokopisov uredništvo ne sprejema.

Razpravi naj bo priložen povzetek v tujem jeziku (največ 2 avtorski strani) in posebno besedilo za sinopsis. To besedilo naj obsega do 9 tipkanih vrstic, informira pa naj o temi, o uporabljeni metodi in o rezultatu razprave.

Korekture je treba vrniti v 3 dneh.

Prispevkov, ki tem določilom ne ustrezajo, uredništvo ne sprejema.

Prispevke za SLAVISTIČNO REVIJO pošiljajte glavnima urednikoma za jezikoslovje oz. literarne vede. Roki za posamezne številke časopisa so: 1. december, 1. februar, 1. maj in 1. avgust.

V OCENO SMO PREJELI

- Franciszek Słowski*, Słownik etymologiczny języka polskiego. Tom IV. Zeszyt 1 (16). (La — Legart) Kraków 1970. Nakładem Towarzystwa miłośników języka polskiego. 112 str.
- Język polski. Organ Towarzystwa miłośników języka polskiego. L 5. Listopad — Grudzień. Rocznik L 1970. Str. 321—392.
- Umjetnost riječi. Časopis za nauku o književnosti. God. XIV/1970, broj 3. Hrvatsko filološko društvo. Zagreb. Str. 295—399.
- Linguistica. IX./2. Ljubljana 1969. Str. 125—201.
- Scando-Slavica. Tomus XVI. Munksgaard. Copenhagen. 1970. 279 str.
- Revue des études sud-est européennes. Tome VIII-1970, N° 3. N° 4. Éditions de l'Académie de la République socialiste de Roumanie. Str. 403—594, 595—765.